

ISSN: 2615-9996 (print) 2616-0005 (online)

CID

MAGAZINE

Annual Publication 2074

NEPAL POLICE CRIME SCENE DO NOT CROSS नेपाल प्रहरी अपराध घटनास्थल प्रवेश निषेध NEPAL POLICE CRIME SCENE DO NOT CROSS

CID

MAGAZINE

Annual Publication 2074

Felicitation from the Chief of Nepal Police

I would like to extend warm felicitation to the Crime Investigation Department for the continuity of publication of CID Magazine on the occasion of its anniversary.

The image of Nepal Police significantly depends on successful investigation of crimes. However, investigation of crimes is a challenging job and, at the same time, it is also dynamic. Therefore, it is an essential part of policing to upgrade investigative approaches and tools to make police more efficient to dispel the notion “criminals are one step ahead of police”.

“Let a hundred culprits go free, not a single innocent be punished” is one of the widely accepted tenets in criminal jurisprudence, which implies that an investigator should take every measure to avoid conviction of an innocent person. Nevertheless, we also need to do everything in our capacity to ensure that criminals are not given any ground to perpetrate crimes with impunity. In order to achieve this, the Crime Investigation Department should continuously focus on development and expansion of its professionals, as well as other necessary resources.

I am sure that the Crime Investigation Department will seize this opportunity to devise strategy by identifying and analyzing its weaknesses and future challenges in order to harness its potential and motivate its personnel to investigate and control crimes more effectively in the days to come.

I extend my best wishes to CID Magazine and hope that it will be informative and resourceful to the readers.

Prakash Aryal
Inspector General of Police
Nepal Police

Message from the CID Chief

I am grateful for this opportunity of serving as the Chief of Crime Investigation Department (CID), Nepal Police. As per our mission to serve people with credibility, diligence and integrity, CID is committed to prevent crime and criminal behavior as well as investigate crime through an effective working relationship with the community.

It is often said that the most effective weapon against crime is cooperation. In line with this statement, CID is also working towards strengthening its partnership with the local community. I hope that with the revised community policing approach that is being implemented, CID will be able to work towards our goal of countering all forms of crime. New tools for modern policing concepts, Hot-Spots Policing, Problem Oriented Policing, and Predictive Policing are also being developed. CID also organized the 23rd Asian Regional Conference (ARC) of INTERPOL in Kathmandu during 18-20 January 2017.

At present, financial crime, cybercrime, and terrorist financing are global challenges and Nepal cannot isolate itself from these challenges. To overcome them, capacity building of officers and strengthening the organization are most important. Also, transforming the current crime investigation mechanism/organization that is suitable with that of the new federal structure of Nepal and implementing the Muliki Aparadh (Samhita), Ain, 2074 are the current priority of CID.

This annual publication intends to provide readers with a glimpse of the initiatives that CID has undertaken for this year (FY 2073/74). The establishment of a Data Center that manages,

stores and analyses all crime-related data is a significant achievement of this department. This will ensure easy access of any crime related data further enhancing the efficiency in crime investigation. Acquiring the Missing Person Web Based Application is another achievement of this department. This will facilitate CID in data management and it will also be accessible from any part of the world. Furthermore, Automated Finger Identification System (AFIS) and Online Police Verification System are some of the ongoing projects that CID is undertaking.

Crime investigation is one of the strongest sectors of Nepal Police and this has been possible as a result of the hard work and dedication of our talented officers. For this, they deserve a note of thanks for their selfless endeavors! In addition, I also instruct them to continue with their efforts in order to achieve our commitments and provide premiere law enforcement services in the coming days.

Finally, on behalf of CID, Nepal Police, I assure every one of our sincere commitment towards serving the community better and also look forward to everyone's wholehearted cooperation in our journey towards excellence.

Heartiest greetings.

Bam Bahadur Bhandari
Additional Inspector General of Police
Crime Investigation Department

CID

MAGAZINE

Annual Publication 2074

Publisher
Police Headquarter
Criminal Investigation Department
Naxal, Kathmandu

In Cover

Unveiling truth and serving unprecedented justice

Art: Indra Shrestha

Design

Impressions, A Creative Design
Anamnagar, Kathmandu

print

ISSN 0261-5991

9 770261 599964

online

ISSN 0261-6009

9 770261 600059

CONTENT

CID Overview

11-18

CID Activities and Initiatives

19-39

Crime Facts and Figures

41-50

विचार/आलेख/दृष्टिकोण

51-124

उल्लेखनीय अपराध अनुसन्धान

125-130

उत्कृष्ट अनुसन्धानकर्ता, २०७३

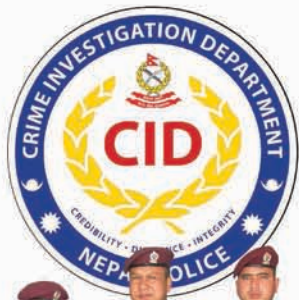
131-136

नागरिक आवाज

137-143

Teamwork divides the task and multiplies the success.

CID Overview

Vision

**Better and safer society
with effective and
efficient crime prevention
and investigation.**

Goal

To develop robust evidence based crime prevention and investigation procedure through the incorporation of intelligence and scientific technology

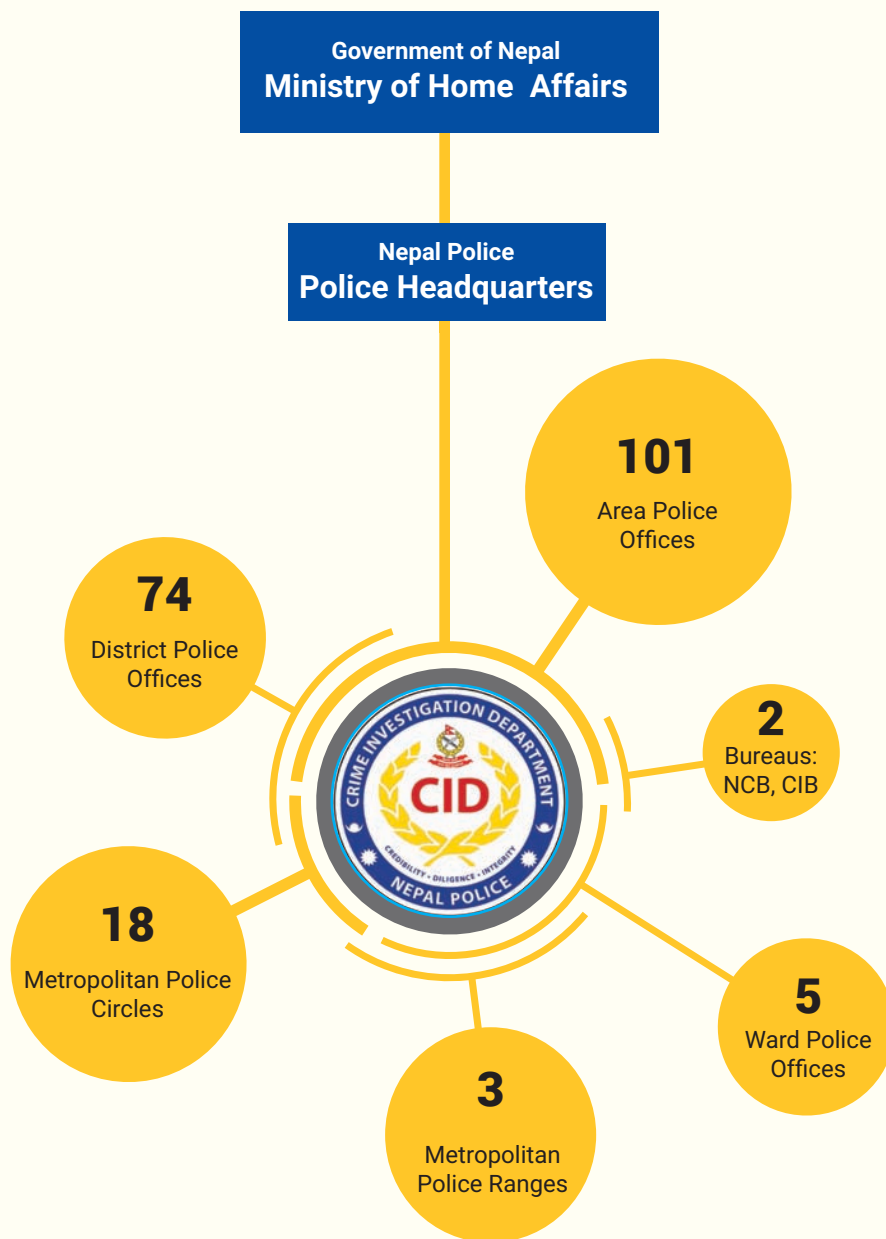

CID Objectives

- » To facilitate crime investigation units with better resources.
- » To formulate central policy for crime prevention and investigation.
- » To issue crime investigation policy directions and ensure the implementation of policies at all levels of investigative units and investigators.
- » To coordinate with the bodies of criminal justice system vis-à-vis national and international crime control agencies.
- » To ensure the best performance of INTERPOL related activities, including maintenance and exchange of criminal records at international level.
- » To perform human resource management activities including efficient deployment and appraisal of the crime investigation officers.
- » To develop human resource plan, conduct training programs and need analysis while identifying the areas of required skilled human resource and manage training programs.
- » To maintain a central database of all criminal cases, correlate with other agencies at national and international level by analyzing and formulating future plans and policies.
- » To investigate heinous crimes that affect more than one state and district areas of geographical boundaries, and facilitate inter-sectoral cooperation and coordination.
- » To investigate unresolved case by the subordinate units.
- » To investigate cases that fall under the jurisdiction of the center level.
- » To implement various programs to enhance effectiveness of rescue activities of the victim as well as arrange for public information sharing or information flow about crime situation, investigation provision etc.
- » To arrange for appropriate scientific and other resources including essential tools needed for crime investigation at national, state and district levels.
- » To help and implement Community Policing effectively.

203

In total, 203 Police Units file crime investigation cases.

Historical Background

- » Crime investigation was institutionalized in Nepal with the establishment of the Criminal Intelligence Bureau in 2008 BS (1952 AD). The Police Act, 2012 BS, envisions the Nepal Police as a professional and effective mechanism for preventing crime and investigating criminal offences, defining police role as an instrument to prevent and investigate crime and maintain law and order. Although as an institution, Crime Investigation Department was named in 2022 BS, its present form as a department was only initiated in 2049 BS. Application of forensics in evidence examination began in 2017 BS, while the use of canines in crime investigation began in 2026 BS, both of which are landmarks in the development of crime investigation institutions in Nepal.
- » The Police Act 2012 BS (1955 AD), has entrusted Nepal Police with two major responsibilities : make it a capable instrument for preventing and investigating crime and maintain law and order. Maintaining law and order is a shared responsibility with other stakeholders, but crime investigation undoubtedly remains the sole responsibility of Nepal Police.

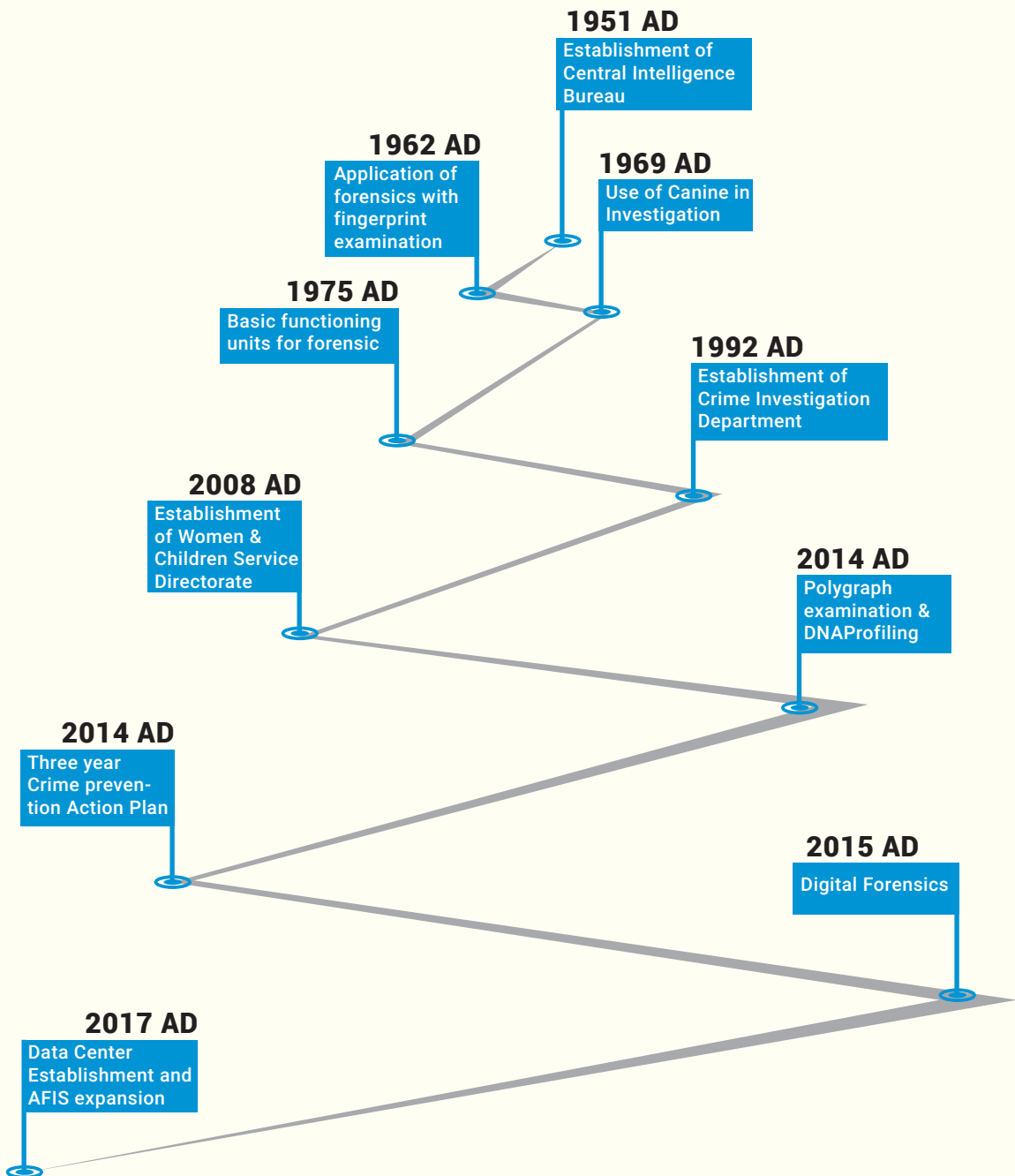

- » Ever since the establishment of the Central Intelligence Bureau in 2008 BS (1952 AD), Crime Investigation Department (CID) has been working as a pivotal body for directing, supervising, monitoring, controlling, coordinating and supporting to reassure the community of safety and security by preventing and investigating crimes.
- » By making improvements in traditional working practices and patterns particularly in the prevention and investigation for crimes, CID steadfastly strives towards evidence based crime investigation procedure through the incorporation of intelligence and scientific technology.
- » Recognizing the need, CID has been implementing an extensive Crime Action Plan (CAP) approved by the Government of Nepal since 2071 BS. The gradual implementation of CAP has been producing tangible results by enhancing the resources and capacity building for prevention and investigation of crimes.

CID Development Timeline

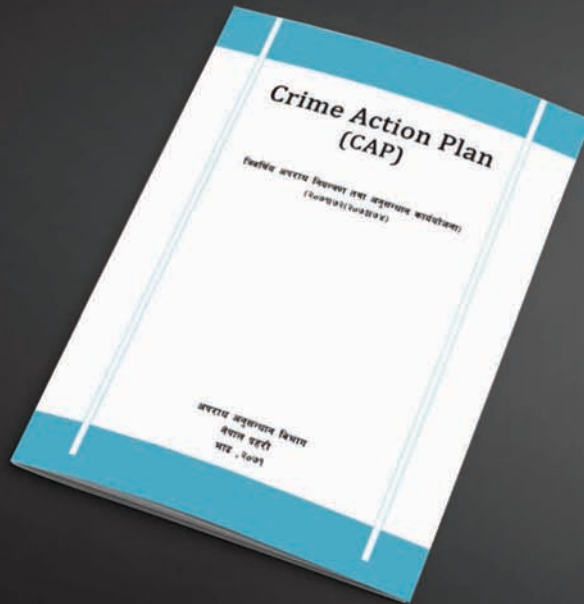

ORGANIZING HISTORICAL EVENTS
 PLAN OF ACTION
 EMPATHIZING WITH WOMEN AND CHILDREN
 UNIDENTIFIED DEAD BODIES DATABASE SYSTEM
 REACHING TO COMMUNITY
CID DATA CENTER
 CASE FILE DIGITIZATION
 CHARACTER VERIFICATION
 SERVICE FOR CHILDREN AT RISK
 CRIME SCENE PROTECTION TAPE
 INVESTIGATIVE INTERVIEW ROOM
 MISSING FOUND
 PERSONS DATABASE
 CANINE SUPPORT
 DIGITAL FORENSICS
C4
 CRIME DATA RECORDING
 DEVELOPING HUMAN RESOURCES

Activities and Initiatives

- » Crime Investigation Department, heading a Crime Action Plan(CAP), to develop robust evidence based crime investigation procedure through the incorporation of intelligence and scientific technology.
- » A three year action plan commenced since 2014 AD.

Action Policy Areas

- Institutional development, human resources management and specialization of crime investigation service
- Case file documentation and strengthening of prosecution coordination
- Criminal intelligence network development and expansion
- Management of criminal database and networking
- Strengthening of scientific investigation system
- Development of witness protection planning and creating conducive environment
- Effective coordination and cooperation with stakeholders
- Enhancement of citizen awareness on crime prevention and investigation
- Strengthen community policing
- Reduction of gender based violence
- Capacity development of investigators
- Development and expansion of international police relationship

Establishing Data Center

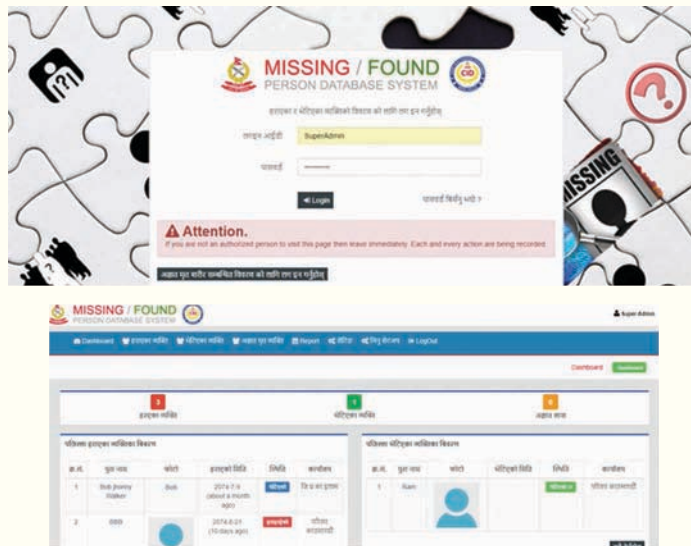

- » Established in 2074 BS to manage organizations' growing IT infrastructure and resources as per Crime Action Plan (CAP)
- » Data Center centralizes the organization's IT operations and equipment
- » The Data Center meets the TIA -942 Standards
- » Aim to develop Data Center into National Crime Information Center(NCIC)

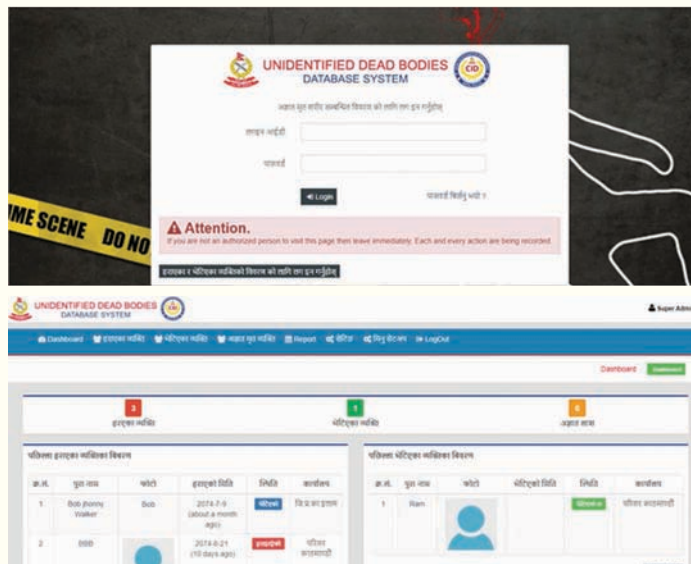

Enriching Database Software

1. Unidentified Dead Bodies Database System

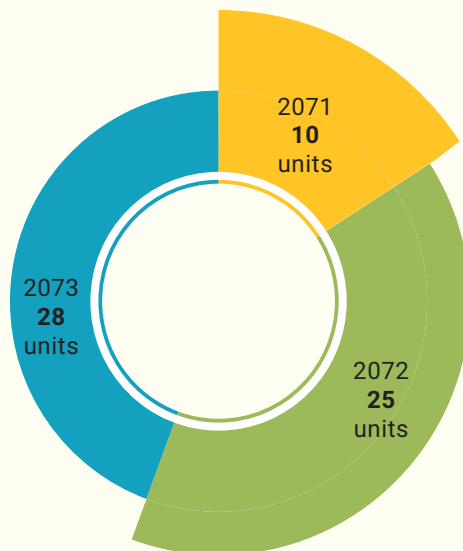
2. Missing/found Persons Database System

- Both database systems will operate as a single window platform which will facilitate police offices to obtain, share and report information on related incidents.
- What will be essential of National Crime Information Center(NCIC) along with other database system

Case File Digitization

- » Commenced since 2071 BS as per Crime Action Plan(CAP)
- » A Central Database System : where everything related to registered crime case files are documented electronically.
- » A platform that allows access to CID to monitor and supervise case files and helps in providing guidelines for timely corrections
- » Crime Investigation Department has provided resources and training needed for Case File Digitization (CFD)
- » CFD training provided to 150 officers along with computer scanners, printers to 98 units
- » Aims to expand all investigating units
- » Total digitized cases till 2074/08/14: **21986**

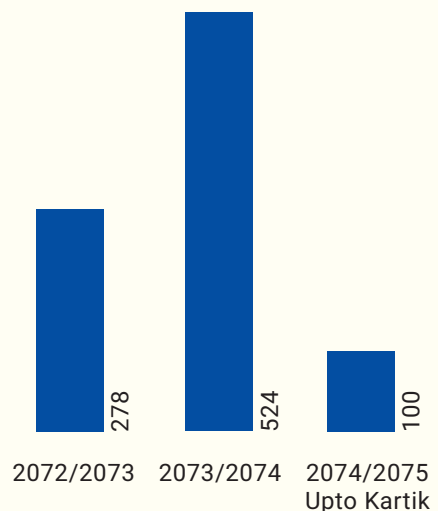
Expansion of CFD in Investigating Units where the Intranet Facility is available: **63**

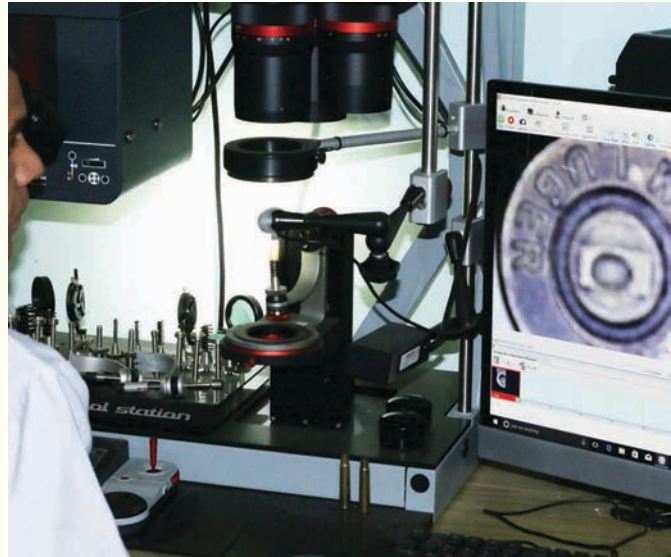
- » With substantial development in the field of crime investigation and forensics, the Digital Forensic Lab was established in 2015 AD to meet the growing challenges and trends in criminal activities.
- » DFL performs the following forensic works:
  - ♦ Computer Forensic : computer, laptop, hard-drive, USB drive, CD, floppy, and other digital storage devices
  - ♦ Mobile forensic: Cell phone, SIM card, memory card,
  - ♦ Network Forensic: Social media related: Facebook, Youtube, WhatsApp, Viber etc.
- » An agreement was signed between Nepal Telecommunication Authority(NTA) and Nepal Police in 2016 AD, to strengthen Nepal Police resources in the field of cyber security and digital forensics

Evidence Examined

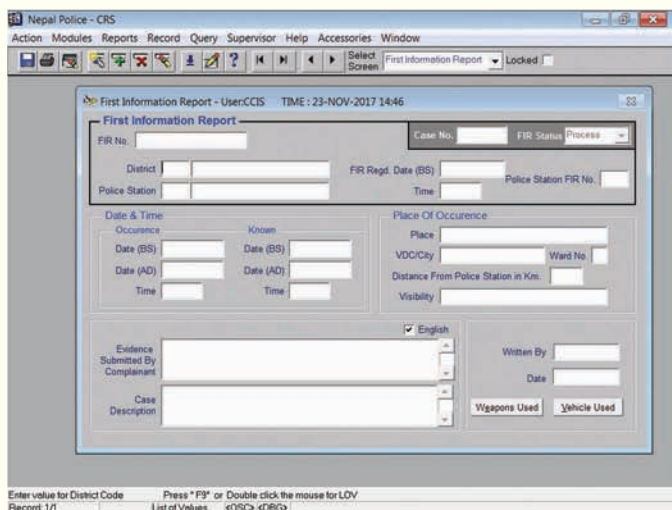
Updating Forensic Capacity

- » Central Police Forensic Science Laboratory (CPFSL) is dedicated to the recognition, identification, individualization and evaluation of physical evidence by applying modern technology to identify criminal patterns for the purpose of administration of justice.
- » Recently equipped with latest and sophisticated equipment like AFIS, GCMS, VSC-6000, DNA test facilities, Drug Detection Kit (FTIR) etc
- » With assistance from Department for International Development (DFID - UK), existing AFIS database was expanded and fingerprint live scanner stations have been established in 34 Crime Investigating Units.

Crime Data Recording

- » CID started to record crime data digitally in the Crime and Criminal Information System (CCIS) database since 2056 BS
- » CID has been running the 27/54 Project for digital recording of old data where 54 officers in 27 computer workstations are uploading the digitized information on CCIS.
- » In addition 67 police units are also uploading crime data in CCIS from different regions.
- » Total crime recorded in CCIS till 2074/08/15: **3,23,155**

Instant Supporting for Investigation

Canine Support

Central Police Dog Training School has trained 78 dogs in various different fields of investigation.

Tracker: 12

Narcotic reactor: 16

Explosive: 21

Rescue: 5

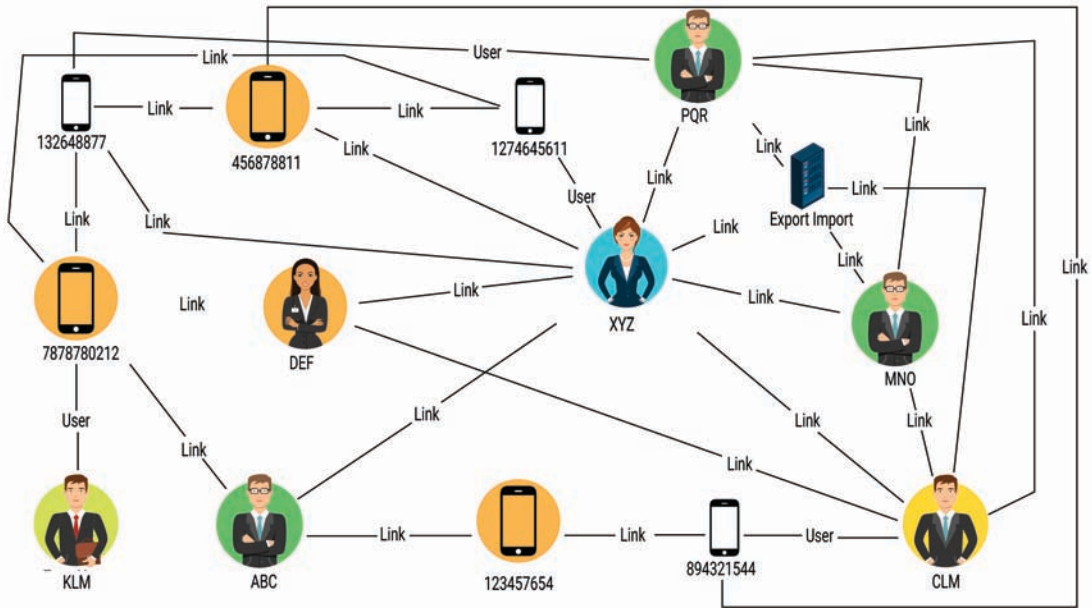
Development Timeline:

- » 2026 BS: Use of dogs in crime investigation
- » 2044 BS : Establishment of Central Police Dog section, Developed as Central Police Dog Training School and expanded to five regional levels
- » 2069 BS : Expanded to Metropolitan Police Tribhuvan International Airport Security Office
- » 2071 BS Expanded to Prime Ministerial Quarter Special Security Unit

Under training : 24 dogs

Cyber Crime Coordination Cell

- Cyber Crime Coordination Cell (C4), was established in CID in 2070 BS, and has been working as focal office to coordinate and cooperate cyber related crime investigation.
- Call detail analysis, being a necessity of crime investigation, C4 works as a liaison office to legally request telecommunication service provider for call details and disseminate to district level.

17,732

FY 2071/72

42,935

FY 2072/73

40,096

FY 2073/74

Operational data provided by C4 in last 3 years.

Polygraph

- » Polygraph examination is a decision supporting tool in crime investigation process and is a landmark in the capacity development of Nepal Police.
- » Started in 2070 BS
- » 29 polygraph examiners
- » Central polygraph section in CID was further expanded to Metropolitan Police Office, Central Investigation Bureau(CIB), Special Bureau, Narcotic Control Bureau(NCB), State Police Offices NO. 1, 3, 4, 6, 7 and Federal Police Unit Office, Bagmati.
- » Total Polygraph Examination till 2074/07/15:
  - Total test: 1804
  - Total cases: 901
  - Confess percentage in total case: 10%

Empathizing with women and children

- » Empathizing the vulnerability of women and children, Nepal Police has established specialized units to look into crimes related to and affecting women and children since 2052 BS.
- » At present 243 women and children service centers and 1359 human resources dedicated to women and children are in operation.
- » Focused on making access to justice for women and children conducive, and reporting environment ensuring widely available, fair and specialized service for women and children
- » To build the institutional capacity of the WCD/WCDs and increase the effectiveness of its operation, WCD has been implementing its 5 years Strategic Planning(2016-2020 AD)

Working with Asian Development Bank(ADB)

- » In accordance with the grant agreement between ADB and Government of Nepal, CID, WCD has been implementing the "Establishing Women and Children Service Centers" (EWCS) project since 2014 AD.
- » The aim of the EWCS project is to reduce vulnerability of women and children survivors of gender based violence and abuse through the establishment of district level centers.
- » The project districts are : Dolakha, Sindhuli, Siraha, Saptari, Mohattari, Rasua, Dadhing, Gorkha, Tanahu, Rolpa, Pyuthan, Banke, Surkhet, Bajhang, and Acham.

Working with UNICEF

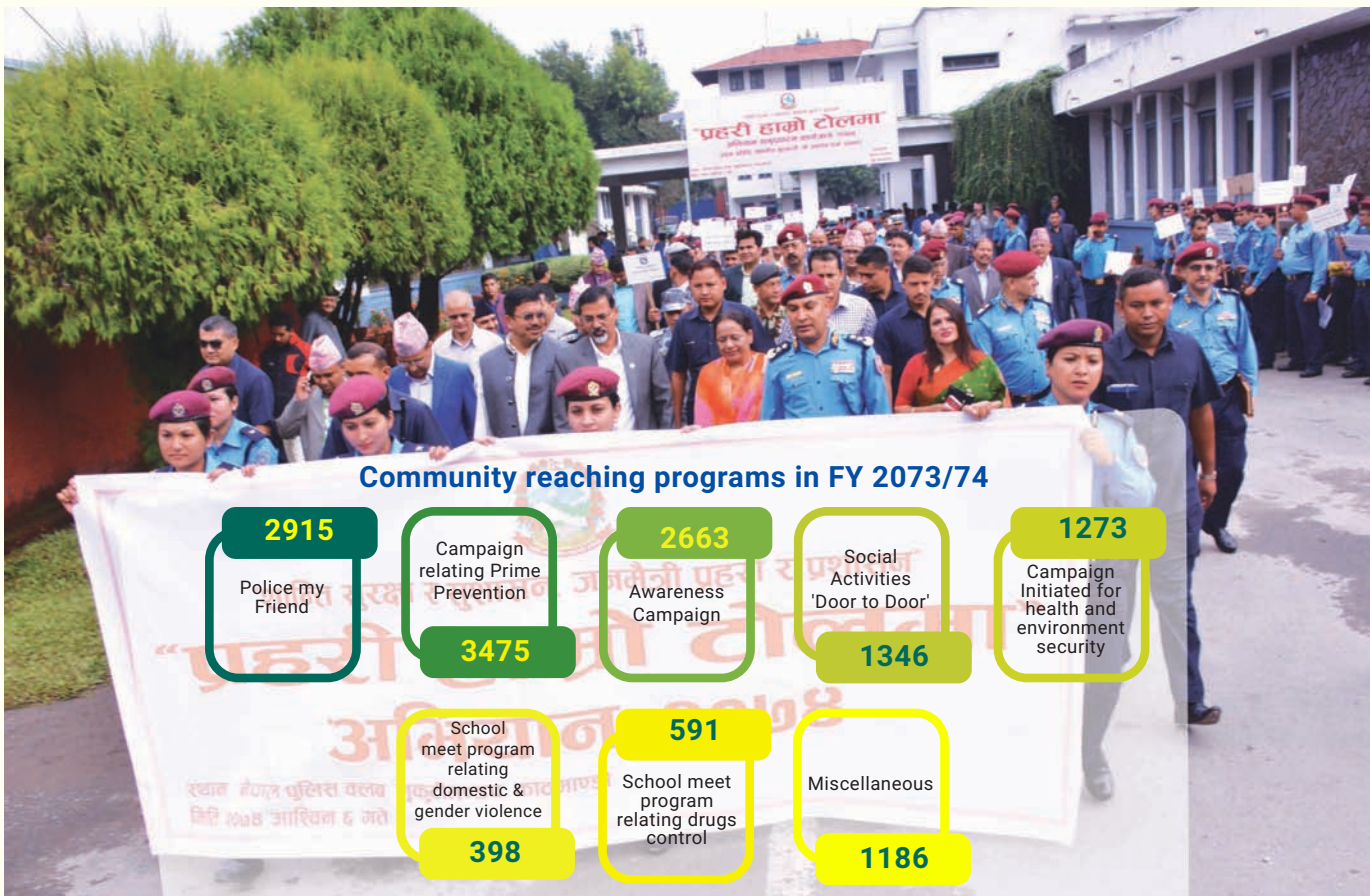
To prevent violent behavior including gender based violence and enhance protection of children and women WCD has been working with UNICEF in the following areas:

- ♦ Capacity development of police personnel
- ♦ Awareness campaigns for children to create conducive environment with police and public

Reaching to communities

- » Along with crime investigation, Nepal Police has been performing its duty of crime prevention by reaching out to communities through community policing.
- » The first initiative "Chhimeki Prahari" was a door to door program started in 2039 BS
- » Community policing initiative was started through the Community Policing Service Center since 2051 BS, as a joint effort with the community and non-government organizations
- » At present, in accordance with Community Police Service Operation Directives, 2069 BS, 182 CPCs have been established all over the Nepal.
- » To strengthen police community relationship a new approach of community policing was introduced, redesigning and refining the existing practice through CPCs, as "Prahari Hamro Tolema".

Protecting and Promoting Human Rights

- » Protection and promotion of human rights is a key organizational priority.
- » Human Rights Cell, was established in 1993 AD, and is responsible for upholding, protecting, and promoting human rights.
- » A five year strategic plan (2073/74-2077/78) for implementation and setting organizational priorities in human right issues has been formulated.

Promotional Initiatives:

- Human Right Orientation Training 2
- Oriented 82 police personnel
- Nepal Police Human Right Standing Order Dissemination 13015

Protection Activities:

- Internal Complain Registered on HR Violation in 2073/74: 144
- 7 police personnel found guilty and punished.

Developing Human Resources

- » Crime Investigation Department is focused on development of specialized and efficient human resources in crime investigation.
- » Conducted orientation training on information collection and analysis and CDR, i2 analysis for 150 police personnel in FY 2073/74

Specialized human resources:

HR in Crime investigation:
4018(5.51% of total police)

Scene of Crime
Officer(SOCO) : 210

HR in Women and children
Service : 1359

Facilitating Investigating Units

Investigative Interview Room

- » To make investigative interviews more scientific and transparent, as per CAP, Investigative Interview room with double mirror and audio/video recording facility were made in following 12 units FY 2073/74:

Metro Police Range, Lalitpur

Metro police Circle, Durbarmarg

District Police office Jhapa, Makawapur, Chitwan, Kaski, Rupandehi, Dang, Surkhet, Bardiya, Kailali, Kanchanpur

SOCO Kit Box and Fingerprint Kit Box

To facilitate scientific crime investigation as per CAP, CID supported SOCO Kit Box and Fingerprint Kit Box in 62 units in FY 2073/74.

Crime Scene Protection Tape

- » Crime scene protection tape needed primarily for the starting of scientific investigation process,
- » Realizing the fact, CID distributed 1500 rolls of crime scene protection tape in 990 units in FY 2073/74.

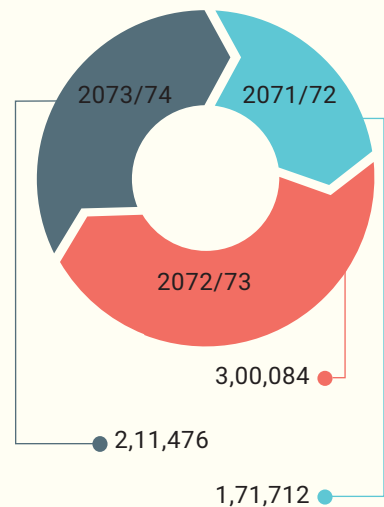
Delivering Direct Services

Character Verification

- » Crime Investigation Department, Character Verification Section is providing character verification to the citizens by verifying them in Crime and Criminal Information System (CCIS) database.
- » Applications are collected and reports are disseminated by its focal offices in Metropolitan police office Ranipokhari, Metropolitan Police Circle Maharajgunj,
- » Such Focal Offices are extend to Metropolitan Police range Lalitpur, Bhaktapur, State Police Office Biratnagar, Hetauda, Pokhara and Federal Police Unit Office Nepalgunj, Dhangadi.
- » Nepali citizens living abroad can also apply through their representatives

Tri-Yearly Character Verification Statistics

Tourist Police

- » To assure a safe and pleasant stay to all tourists in Nepal, Tourist Police Nepal was established in 1979 AD as a special unit of Nepal Police working under Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation
- » 227 Tourist Police personnel work in 24 units spread throughout the country including 9 inside the Kathmandu Valley and 15 outside the valley in 11 different districts.
- » Since its inception, the Tourist Police have been active in facilitating tourists and delivering security services.
- » Tourist Police register complaints, do preliminary investigation and recommend immediate action in order to assist in recovery of lost goods and documents of tourists and prepare a police report.
- » They are also involved in regular patrolling and vigilance to prevent harassment and exploitation of and by tourists, as a preventive measure.

Service for Children at Risk

- » CID has been jointly working with the Central Children Welfare Board serving children at risk through National Centre for Children at Risk since 2063 BS.
- » Works to prevent and reduce the vulnerability of children by rescuing and protecting them from risk.
  - Hotline service dial **104**
  - Hotline service extended to 52 districts

Organizing Events

INTERPOL 23rd Asian Regional Conference

- » Nepal Police organized the 23rd Asian Regional Conference of INTERPOL in Kathmandu from 18-20 January, 2017
- » The role of CID was pivotal in conducting the conference in Nepal after 27 years.
- » A total of 166 delegates from 33 INTERPOL member countries participated in the conference.
- » Participating countries reached an agreement to collect and share information to tackle common crime issues such as terrorism, human trafficking, border security and cyber crime.

1st National Conference of Government Attorneys and Police Investigators of the Government of Nepal, 2073

- » 1st National Conference of Government Attorneys and Police Investigators was jointly organized in Kathmandu by the Office of the Attorney General and Nepal Police from Magh 14-16, 2073 BS
- » Role of CID was pivotal to conduct the conference successfully
- » With the slogan "Effective Investigation and Prosecution, Efficient Criminal Justice Administration", the conference was fruitful in enhancing relations and creating better coordination between the two bodies.
- » A total of 235 investigators, 250 prosecutors, 20 supervisors including officials related to other investigation agencies participated in the conference.

Interaction with experts

- » Crime Investigation Department organized an expert interaction on Muluki Criminal (code) Act, 2074 and Muluki Criminal Procedure (code), 2074 on 14 December 2017.
- » The program was organized to prepare for successful implementation of the law and to ensure all police personnel are informed and updated on the changed laws.
- » The interaction was held, in the Police Headquarters, with senior police officers and experts involved in the drafting of those laws.

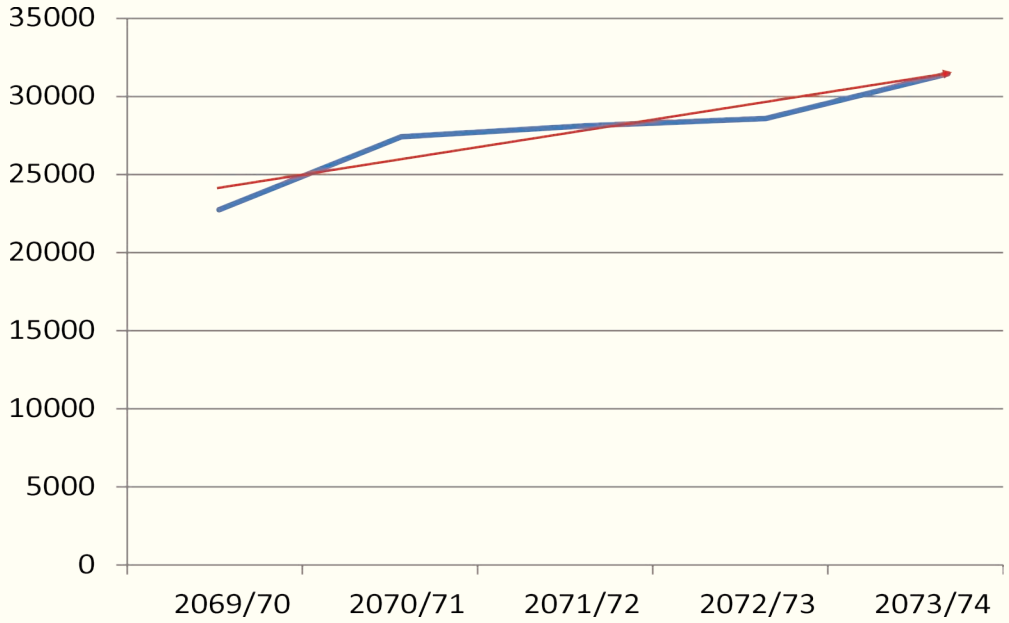

Crime facts and figures

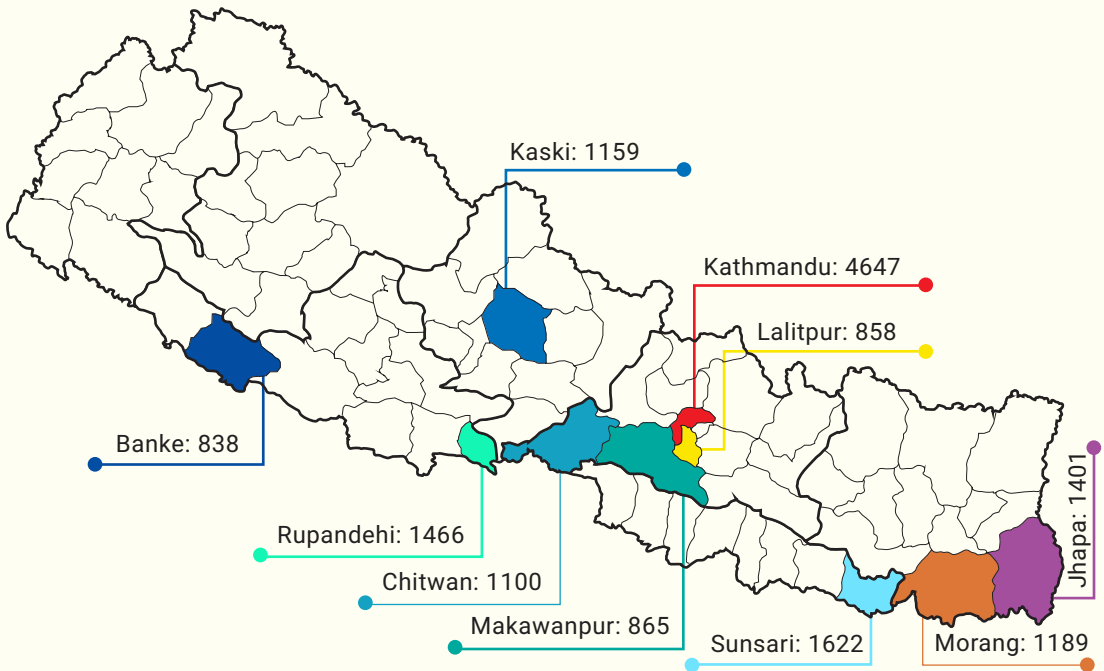

Crime trend for last 5 years

Most Case filed Districts in 2073/74

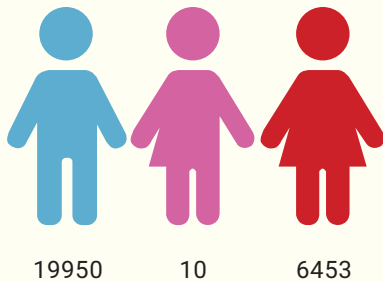
Seized Weapons in FY 2073/74

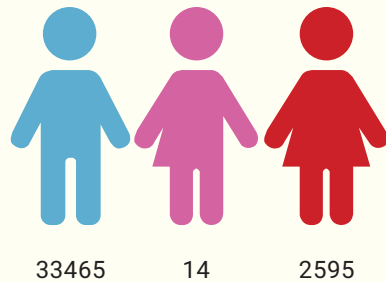
Arrested and Absconded in FY 2073/74

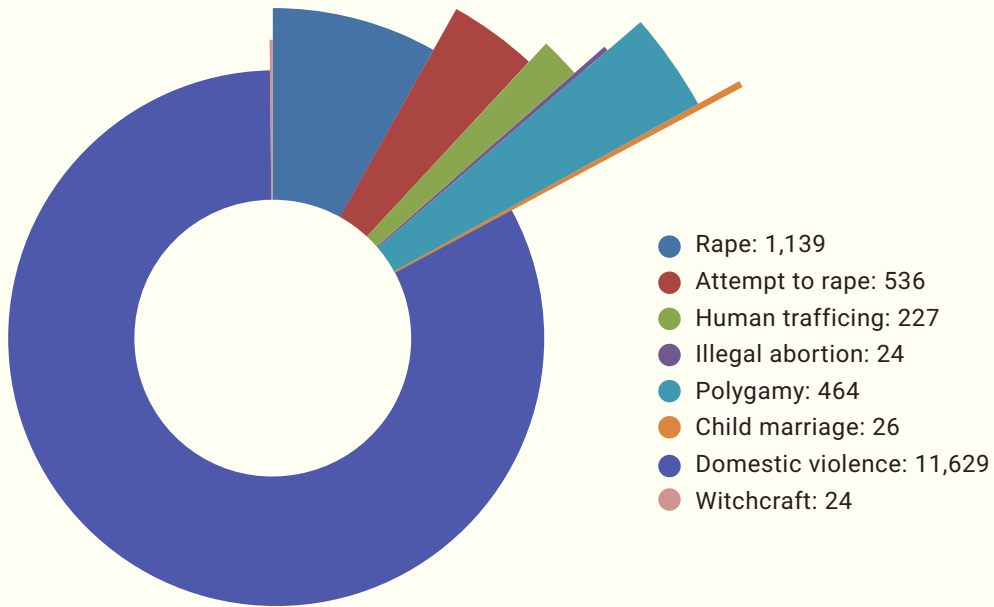
Victims in FY 2073/74

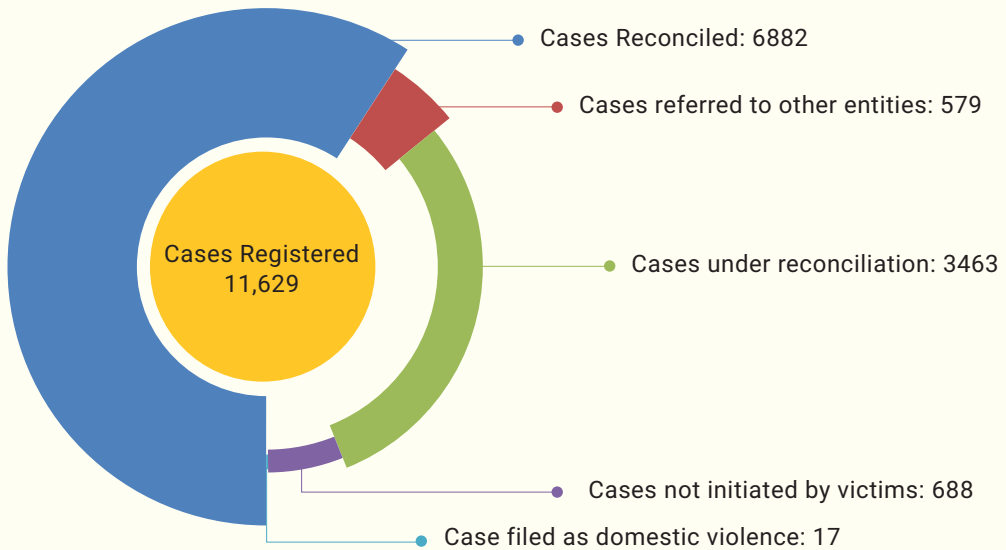
Offenders in FY 2073/74

Crime against women and children in FY 2073/74

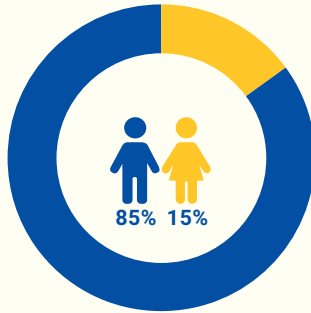

Domestic Violence in FY 2073/74

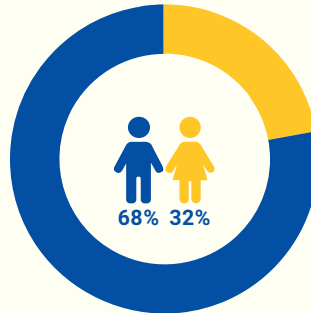
Homicide Case Analysis FY 2073/74

Offenders

Total: 1202

Victims

Total: 604

Modous Operandi

Stabbing 116

Gunshot 8

Strangling 51

Assaulting 187

Hitting by stone 46

Hanging 1

Poisoning 6

Drowning 3

Pushing 5

Infanticide 5

Arson causing death 5

Unknown 5

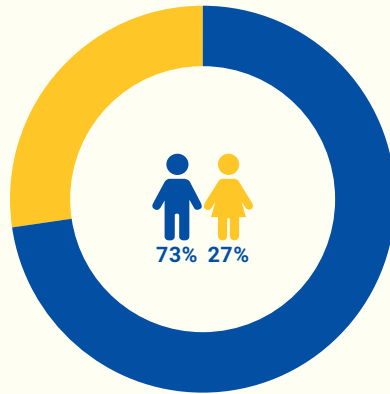
Others 94

Total Case: 616

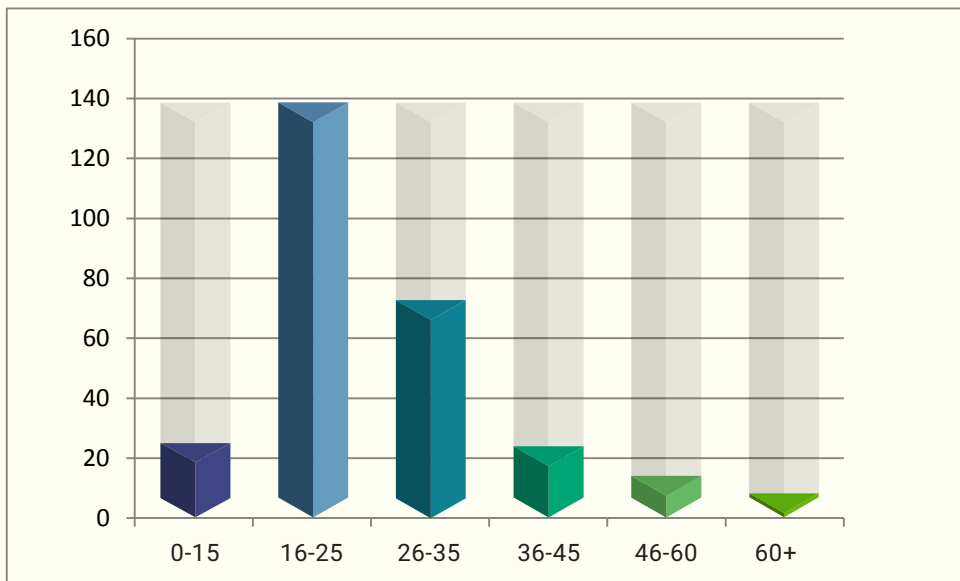
Rape Case Analysis in FY 2073/74

Offender

Total Offender: 1280

Age of victim

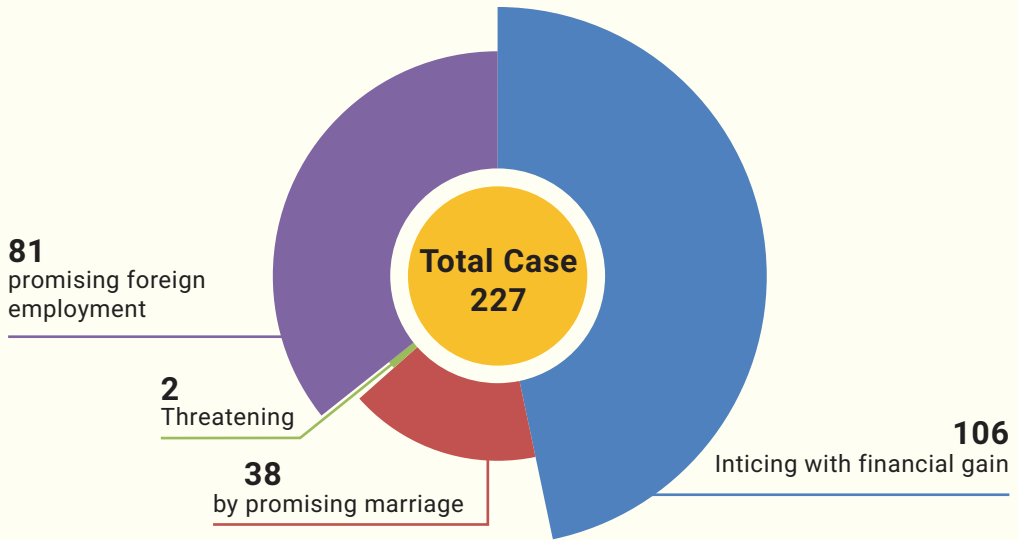

Total Victims: 1133

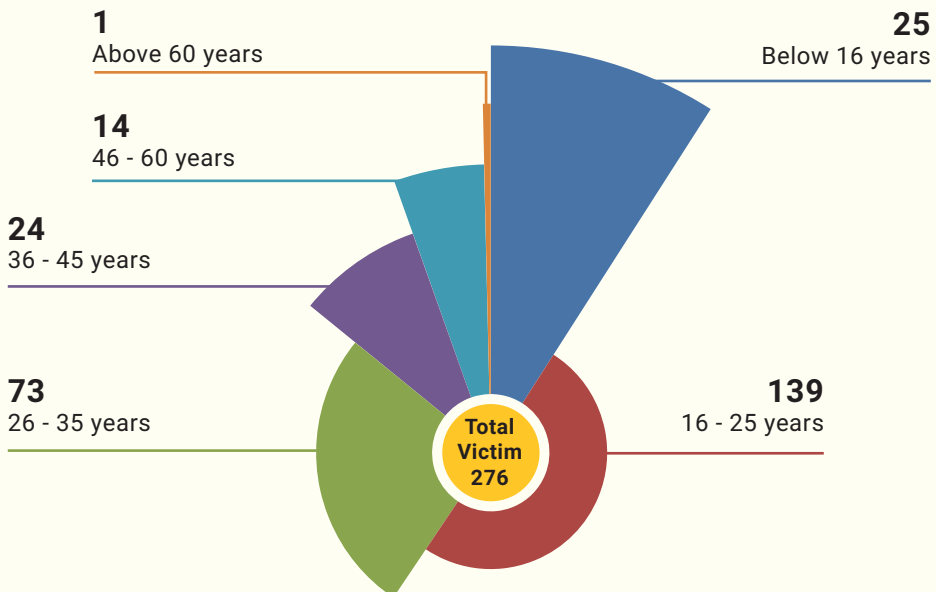

Human Trafficking in FY 2073/74

Modous Operandi

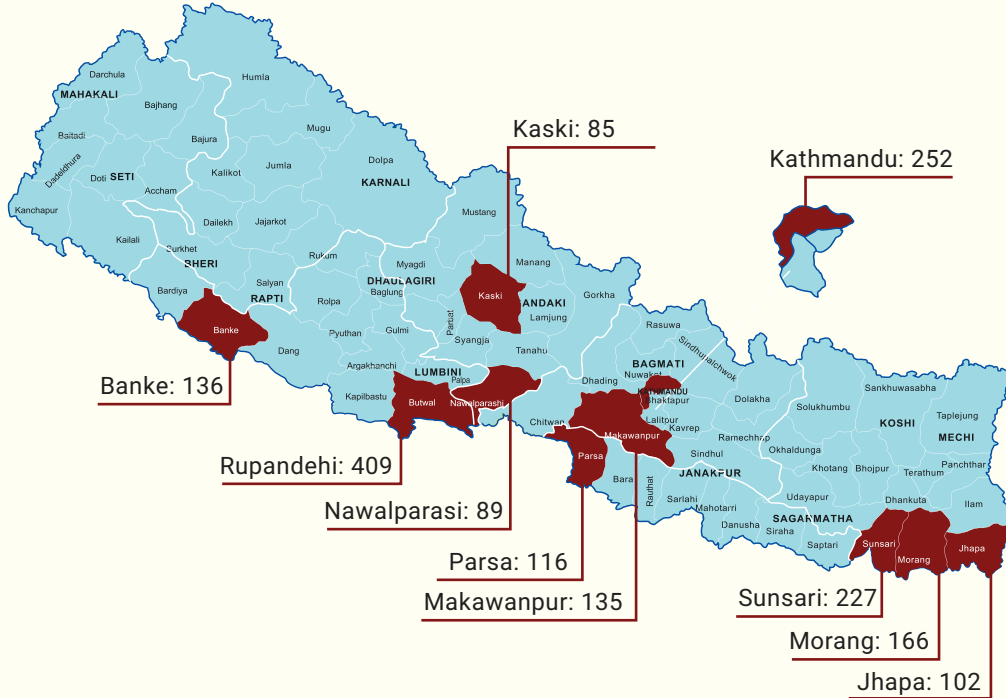

Age of Victims

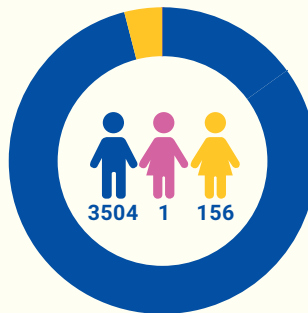

Drugs Trafficking in FY 2073/74

Most Case filed districts

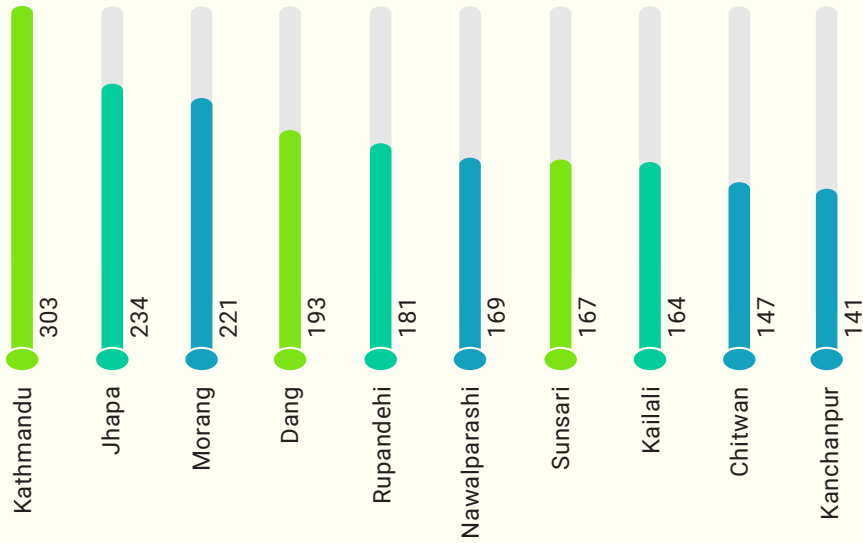
Offenders

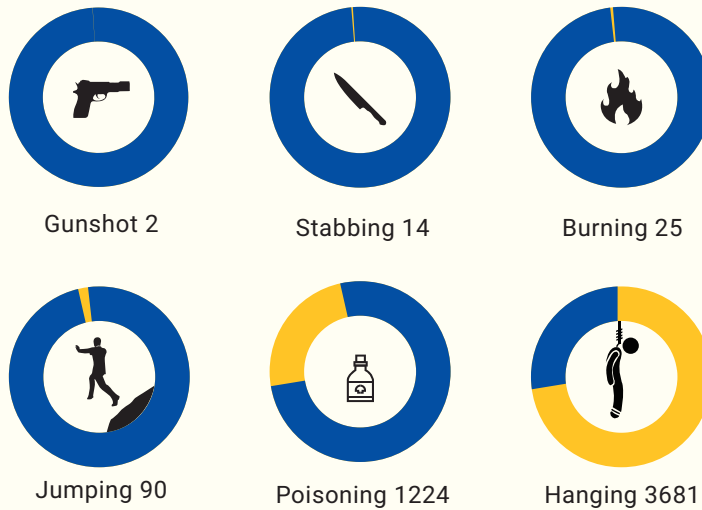
Total Offenders: 3661

Suicide Analysis in FY 2073/74

Most Case filed districts

Modous Operandi

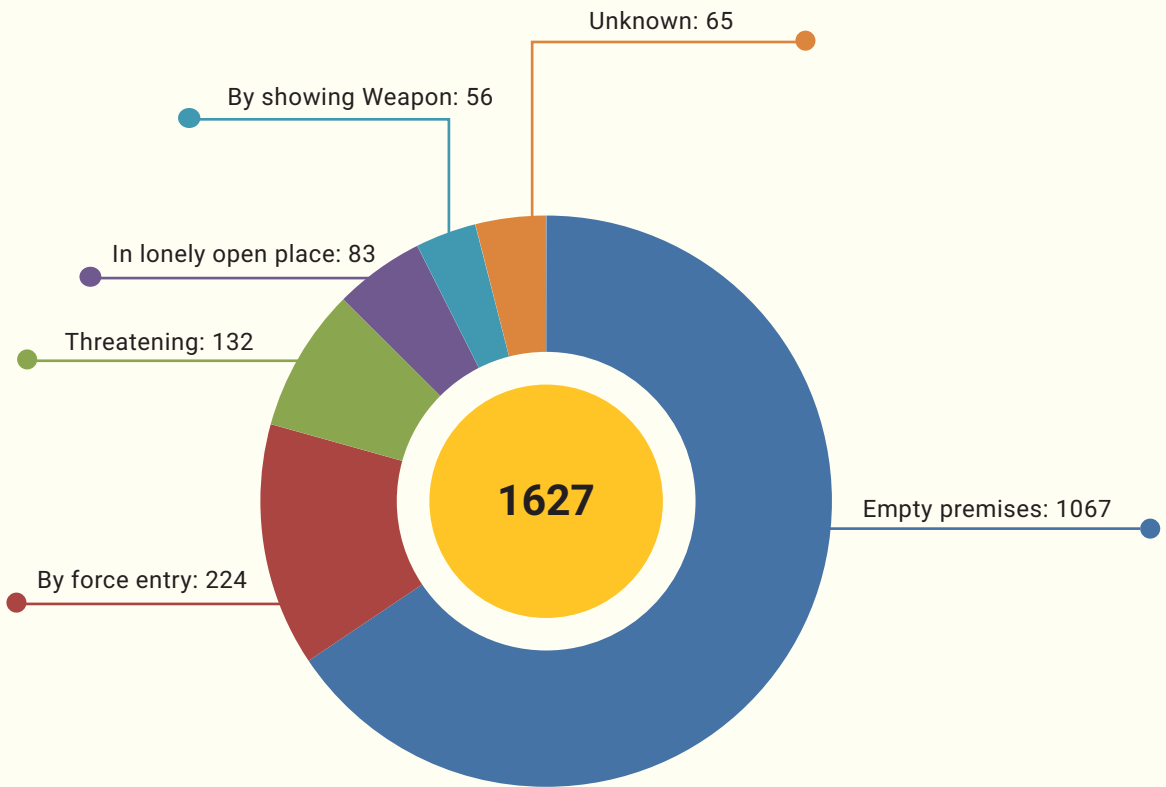

Total Cases: 5094

Theft Case in FY 2073/74

Modous Operandi

Total Cases: 1627

विचार/आलेख/दृष्टिकोण

* यस खण्डमा उल्लेखित विचार तथा आलेखहरूले संस्थागत प्रतिनिधित्व गर्दैनन् ।

संघीय प्रणालीमा नेपाल प्रहरीको अपराध अनुसन्धान प्रणाली: चुनौती र सुझाव

सुरेन्द्र बहादुर शाह

नेपाल प्रहरी अपराध अनुसन्धानलाई व्यावसायिक र प्रभावकारी बनाउन निरन्तर प्रयासरत छ । यसै सन्दर्भमा अपराध अनुसन्धान विभागबाट आ.ब. २०७१/७२ सालदेखि लागू गरेको “त्रि-बर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना (Crime Action Plan (CAP))” बाट गरिएको योजनाबद्ध सुधार प्रयास उल्लेखनीय रहेको छ ।

पृष्ठभूमि:

नेपालमा संस्थागत रूपमा अपराध अनुसन्धान वि.सं. २००८ सालदेखि सुरुवात भएको पाइन्छ । उक्त समयमा Criminal Intelligence Bureau को नामले स्थापना भएको एकाइबाट नेपालमा सूचना संकलनका साथै अपराध अनुसन्धान कार्य आरम्भ भएको र सोही एकाइबाट नै हालको राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागले गर्ने प्रकृतिको कार्यसमेत सुरुवात भएको देखिन्छ ।

प्रहरी ऐन २०१२ को प्रस्तावनामा...अपराध रोक्ने र पत्ता लगाउने सुयोग्य साधन बनाउने भनी नेपाल प्रहरीको विधिवत् स्थापना भएदेखि नेपाल प्रहरीले कानून बमोजिम फौजदारी कसूरहरूको अनुसन्धानगर्ने जिम्मेवारी लिई व्यावसायिक र प्रभावकारी संयन्त्रको रूपमा संस्थागतरूपमा स्थापना भएको देखिन्छ ।

अपराध अनुसन्धानको विकास तथा यसलाई सशक्त बनाउन समय समयमा राज्यका प्रशासनिक निकायका साथै विभिन्न न्यायिक, संवैधानिक आयोगहरू तथा उच्चस्तरीय समितिले सुझाव र योगदान गरेका छन् । यस सन्दर्भमा शाही न्यायिक आयोग २०४०, प्रहरी सुधार सुझाव आयोग २०५१, सुरक्षा निकाय आधुनिकीकरण उच्चस्तरीय कार्यदल २०६५, गृह मन्त्रालय सुदृढीकरण योजना २०६८, गृह मन्त्रालय सुधार मार्गचित्र २०७४ लगायतका योजना, आयोग, र समितिको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । नेपाल प्रहरी संगठनले पनि विभिन्न रणनीतिक योजना र कार्य योजनामा अपराध अनुसन्धानलाई महत्वका साथ स्थान दिएको पाइन्छ ।

लेखक पूर्व प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षक हुनुहुन्छ ।

नेपाल प्रहरीमा अनुसन्धानको विकासक्रमलाई नियाल्दा वि सं २०२२ सालमा “अपराध अनुसन्धान विभाग”को नामाकरण भएता पनि हालको अपराध अनुसन्धान विभागको रूपमा वि.सं. २०४९ सालमा मात्रै वर्तमान विभागीय तहमा स्तरबृद्धि भएको पाइन्छ।

यस क्रममा वि.सं. २०५२ सालमा अपराध अनुसन्धानमा महत्वपूर्ण भूमिका रहको केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको स्थापना भई हाल क्षेत्रीय स्तरमा विधिविज्ञान प्रयोगशालाहरू चरणबद्ध रूपमा स्थापनाको क्रममा रहेका छन् भने पछिल्लो समयमा चर्चामा रहेको साईबर अपराधमा सहयोग गर्न वि.सं. २०७२ सालमा डिजिटल फरेन्सिक ल्याबको समेत स्थापना भएको छ। त्यसैगरी सोधपुछमा विश्वमै प्रचलनमा रहेको पोलिग्राफको वि.सं. २०७० सालमा सुरुवात गरी सबै क्षेत्रहरू तथा ब्यूरोहरूमा समेत स्थापना र अभ्यास गरिएको छ। अपराध अनुसन्धानमा कार्यरत जनशक्ति विकास र अनुसन्धानका विषयमा अन्वेषण गर्नका लागि २०५२ सालमा अपराध अनुसन्धान विद्यालयको स्थापना र वि.सं. २०६७ सालमा विशेषगरी संगठित अन्तरदेशीय अपराध अनुसन्धान गर्न केन्द्रीय तहमा केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरोको स्थापना भएको छ।

विद्यमान प्रहरी अनुसन्धान संयन्त्र र प्रयास

नेपाल प्रहरीले अपराध अनुसन्धानजस्तो गहन अभिभारा व्यावसायिक र प्रभावकारी ढंगले सम्पन्न गर्न केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्ममा विभिन्न जिम्मेवारी सहितका विभाग, ब्यूरो, निर्देशनालय, महाशाखा, शाखाहरूको व्यवस्था गरेको छ। यी सबै कार्यालय र एकाइहरूलाई मूलतः तीन प्रकारले वर्गीकरण गर्न सकिन्छ।

१) नीतिनिर्माण: (Policy and Supervision)

अपराध अनुसन्धान विभागले अनुसन्धान व्यवस्थापनको सम्पूर्ण कार्यको नेतृत्व गर्दै खास

गरी नीतिनिर्माण, जनशक्ति र स्रोत साधनको व्यवस्थापन, आन्तरिक र अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय सम्पर्कका साथै अनुगमन सुपरिवेक्षण कार्य गर्दछ।

२) अनुसन्धानकार्य (Functional):

केन्द्रीय र विशिष्टीकृत अनुसन्धान गर्न केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो र लागू औषध नियन्त्रण ब्यूरो प्रत्यक्षरूपमा खटिएका छन् भने जिल्ला र स्थानीयस्तरमा अनुसन्धान गर्न उल्लेखित प्रहरी कार्यालयमा अपराध अनुसन्धान शाखाले सबै अनुसन्धान कार्य गर्दछन्। नागरिकहरूको प्रहरी सेवामा सहज, सुलभ र छिटोछरितो पहुँच पुगोस् भनेर नेपाल प्रहरीले हाल २०३ स्थानबाट अपराध अनुसन्धान कार्य गर्दै आएको छ।

३) सहायता (Support)

अपराध अनुसन्धान कार्य सम्पादन गर्ने क्रममा सहयोगीको रूपमा आवश्यक पर्ने वैज्ञानिक प्रविधिगत सहायतातर्फ केन्द्रीय विधिविज्ञान प्रयोगशाला, डिजिटल फरेन्सिक ल्याब, पोलिग्राफ लगायतका कार्यालय र शाखा रहेका छन्। अपराध अनुसन्धान विद्यालयले जनशक्ति विकासका र अपराध अनुसन्धान विभागले आपराधिक तथ्यांक अभिलेखन तथा विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार अनुसन्धान कार्यमा उपलब्ध गराउने गर्दछन्।

नेपाल प्रहरी अपराध अनुसन्धानलाई व्यावसायिक र प्रभावकारी बनाउन निरन्तर प्रयासरत छ। यसै सन्दर्भमा अपराध अनुसन्धान विभागबाट आ.व. २०७१/७२ सालदेखि लागू गरेको “त्रि-वर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना (Crime Action Plan -CAP)” बाट गरिएको योजनाबद्ध सुधार प्रयास उल्लेखनीय रहेको छ। उक्त त्रि-वर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना अपराध अनुसन्धानमा कार्यरत जनशक्तिको

विशिष्टीकरण र विकास, बैज्ञानिक साधनको उपयोग, अपराध अभिलेख र सूचना संयन्त्रको विकास र सुदृढीकरण, अदालत लगाएतका अन्य फौजदारी प्रणालीका निकायसँगको सम्पर्क र समन्वयका साथै अन्तर्राष्ट्रिय अपराध र सीमा अपराध नियन्त्रणका लागि मित्रराष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य लगायतका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित रहेको छ । यस प्रयासले नेपाल प्रहरीले गर्ने अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धानको क्षेत्रमा कोसेढुंगाको काम गरेको छ र यसको निरन्तरता अति आवश्यक भएको महसूससमेत गरिएको छ ।

संघीय व्यवस्थामा अपराध अनुसन्धान अठ्यासः

सबैजसो संघीय प्रणाली भएका मुलुकहरूमा शान्ति सुरक्षा (Law and Order) प्रदेश र स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा पर्दछ । उक्त जिम्मेवारीमा अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान पनि स्वाभाविक रूपमै पर्दछ । यसअनुसार फौजदारी कसूरको अनुसन्धानको दर्ता र सुरुवात स्थानीय तहमा रहेका प्रहरी एकाइहरूले गर्नु पर्ने हुन्छ ।

संयुक्त राज्य अमेरिका लगायतका केही मुलुकहरूमा संघीय कसूरलाइ अलग्गै वर्गीकरण गरी संघीय कसूरको अनुसन्धान संघले नै गर्ने गरेको पाइन्छ भने प्रान्त र राज्यका कसूरहरू प्रान्त र राज्यले नै अनुसन्धान गर्दछ । अष्ट्रेलियामा चाहि अपराध अनुसन्धानको सुरुवाती कारवाही प्रदेश प्रहरीले गरे पनि अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिको अपराध भए संघीय प्रहरीको अगुवाइमा संयुक्त अनुसन्धान गर्ने गरेको पाइन्छ ।

साधारणतया स्थानीय तहमा प्रहरीमा अपराध घटना दर्ता भई अनुसन्धान प्रारम्भ

गरिएको छ भने ३ वटा अवस्थामा मात्र संघीय प्रहरीमा स्थानान्तरण हुन्छः

- १) प्रदेश प्रहरीको अनुरोधमा,
- २) प्रदेशको कार्यक्षेत्रभन्दा बाहिर वा अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिको अपराध देखिएमा, र
- ३) अदालती आदेश भएमा

प्रहरी अनुसन्धानको आगामी कार्यदिशा

अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धानको बर्तमान सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीसमक्ष मुख्यतया निम्न त्रिपक्षीय चुनौतीहरू देखापरेका छन्ः

- १) परम्परागत व्यावसायिक सुदृढीकरण,
- २) संघीय प्रणालीअनुरूप पुनः संरचना, र
- ३) मुलुकी फौजदारी अपराध (संहिता) ऐन २०७४ तथा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (संहिता) २०७४ ले ल्याउने परिवेश

- १) परम्परागत व्यावसायिक सुदृढीकरण अपराध नियन्त्रण कार्ययोजना (Crime Action Plan –CAP) को परिमार्जन सहितको निरन्तरता विशेषतः जनशक्ति विशिष्टीकरण, अपराध सूचना

संकलन र विश्लेषण क्षमता तथा अभिलेखको डिजिटाइजेसन, विज्ञान प्रविधिको अधिकतम उपयोग, विशिष्टकृत अपराधमा छुट्टै संयन्त्र विकास आदि

२) संघीय प्रणाली अनुरूप पुनः संरचना

- ◆ संघीय प्रणाली अनुरूप अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धानको कार्यलाई पुनःसंरचना गर्दा मुलत देहायका संरचनात्मक एवम् कार्यात्मक व्यवस्थाको अवलम्बन सान्दर्भिक हुन सक्छ ।
- ◆ फौजदारी कसूरको जाहेरी सामान्यतया जिल्ला प्रहरी कार्यालय र मातहतका ईलाका प्रहरी कार्यालयहरूमा नै दर्ता भई अनुसन्धान गर्ने व्यवस्था ।
- ◆ फौजदारी कसूरलाई वर्गीकरण गरी संघीय भनी तोकिएका कसूरहरूलाई संघीय एकाइमार्फत अनुसन्धान गर्ने ।
- ◆ प्रदेश प्रहरीबाट संघीय प्रहरीमा निम्न तीन वटा अवस्थामा स्थानान्तरण गर्ने (१) प्रदेश प्रहरीको अनुरोधमा, (२) प्रदेशको कार्यक्षेत्रभन्दा बाहिर वा अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिको अपराध देखिएमा, र (३) अदालती आदेश भएमा ।
- ◆ स्थानीय एकाईबाट सुरुवात भएपनि लागूऔषध, मानव बेचबिखन, साइबर अपराध लगाएतका

संगठित प्रकृतिका कसूरहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय connection देखिएमा संघीय प्रहरी (केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो) को अगुवाइमा प्रदेश प्रहरी समेतको संयुक्त टोली गठन गरी अनुसन्धान गर्ने व्यवस्था ।

३) मुलुकी फौजदारी अपराध (संहिता) ऐन २०७४ तथा मुलुकी फौजदारी कार्य विधि(संहिता) २०७४ ले ल्याउने परिवेश ।

दुवै ऐनहरू आगामी २०७५ भाद्र १ गते बाट लागू हुने अवस्थालाई मध्यनजर गरी कार्यान्वयन योजना बनाई संरचना, निर्देशिका निर्माण, प्रशिक्षण, समन्वय आदि कार्य गरी कार्यान्वयनको पूर्व तयारी गर्ने ।

सन्दर्भसूची

१. अपराध नियन्त्रण कार्ययोजना (Crime Action Plan), २०७१
२. अपराध अनुसन्धान निर्देशिका, २०७१
३. संघीय ढाँचामा नेपाल प्रहरी संगठनको पुनसंरचनासम्बन्धी अध्ययन कार्यदलद्वारा तयार गरिएको प्रतिवेदन, २०७३
४. मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४
५. मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (संहिता) २०७४

मुलुकी अपराध (संहिता) २०७४ का विशेषता: एक तुलनात्मक अध्ययन

भरतमणि रिजाल

(जिल्ला न्यायाधिवक्ता)

जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, सुनसरी

संहिताले गरेको अपराधको परिभाषा, कसूर र सजायको वर्गीकरण, अनुसन्धान गर्ने निकाय, अभियोजन गर्ने निकाय तथा न्यायिक निरूपण गर्ने निकायहरूको लागि कार्यविधि समेत तय गरेकोले अपराध अनुसन्धानमा सरलता आउनुका साथै अनुसन्धान गर्ने निकायले प्रमाणको उत्पादन (Creation) नगरी संकलन (Collection) गर्नुपर्ने, वैज्ञानिक परीक्षणको सहायता लिनुपर्ने आवश्यकता वढेको छ ।

१. विषय प्रवेश:

राज्यका नागरिकमा डर, त्रास, भेदभाव र अशान्ति हटाई सुरक्षाको प्रत्याभूति दिनु नै असल शासन (Good governance) हो र लोक कल्याणकारी राज्यको प्रमुख विषयवस्तुहरूमा राज्यको अखण्डता, भौगोलिक एकता, आधारभूत मानव अधिकार, मौलिक अधिकार, वातावरण संरक्षण, नैतिकता, शिष्टाचार शान्ति र सुव्यवस्था नै हुन भन्ने सरल अनुमान गर्न सकिन्छ ।

समाजको विकाससँगै कानूनको पनि विकास भएको पाइन्छ, समाज र कानूनको विकासलाई अलग अलग गरेर हेर्न मिल्दैन जो समाज विज्ञानको आधारभूत नियम पनि हो । समाजको गति र सञ्चार एवम् प्रविधिमा आएको विकासले समेत समाज प्रभावित भएको हुन्छ । समाजको विकास एवम् विज्ञान र प्रविधि विकसित भएको अवस्थामा पुरातन कानूनले मात्र अपराधिक गतिविधि र अपराधजन्य कार्यलाई नियन्त्रण गर्न कठिन हुन्छ । समाजको विकाससँगै सङ्गठित अपराधको विकास भएको पाइन्छ । अपराध गर्ने कार्यशैली र तरिकामा परिवर्तन आएको परिप्रेक्ष्यमा समेत अपराध संहिता महत्वपूर्ण कानूनका रूपमा आएको छ । फौजदारी न्यायको अभिष्ट भनेको व्यक्तिको जीवनको संरक्षण, विधिको शासन (Rule of Law) कायम, फौजदारी न्यायमा एकरूपता कायम गर्ने, निर्दोष व्यक्तिलाई सजाय नगर्ने तथा मानव अधिकारको रक्षा नै हो ।

मुलुकमा कानुनी व्यवस्था कायम गरी सर्वसाधारणको नैतिकता, शिष्टाचार, सदाचार, सुविधा, आर्थिक हित कायम राख्न, विभिन्न धार्मिक तथा साँस्कृतिक समुदायबीचको सुसम्बन्ध तथा शान्ति कायम गर्न, फौजदारी कसूर

निवारण र नियन्त्रण गर्न र तत्सम्बन्धी प्रचलित कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गरी समयानुकूल फौजदारी कसूरसम्बन्धी संहिताको व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले “मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४” जारी गरिएको पाइन्छ ।

लोककल्याणकारी राज्यको मुख्य उद्देश्य मुलुकमा अमनचैन कायम गरी नागरिकलाई शान्ति र सुरक्षा प्रदान गर्नु हो । विकासको पूर्वाधार त्यहाँ हुन्छ, जहाँ विधिको शासन र कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी चुस्त दुरुस्त हुन सक्छन् । यसका लागि समय सापेक्षरूपमा कानूनको परिवर्तन हुँदै जानुपर्छ । फौजदारी कानूनले मानव व्यवहारहरूलाई गैरकानुनी घोषणा गर्ने (Declaration of Human conduct as a Crime) र त्यस्ता अपराधीलाई सजाय गर्ने (Penalization) गरी दुई मुख्य कार्य गरेको हुन्छ । यस मुलुकी अपराध संहिताले पनि फौजदारी कानूनको सोही उद्देश्य पूर्ति गर्ने जमर्को गरेको छ र यसलाई त्यसैको उपजको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसैले अपराध गर्ने अपराधीलाई सजाय गर्नसके मात्र कानूनको शासन र सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति हुनसक्छ । त्यसकारण पनि ‘मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ लाई महत्वपूर्ण दस्तावेजका रूपमा मान्नुपर्छ । यसले विगतमा कानूनले समेट्न नसकेका गम्भीर प्रकृतिका अपराधजन्य कार्यहरू जस्तो सार्वजनिक शान्तिविरुद्धको कसूर, सार्वजनिक न्याय विरुद्धको कसूर, सार्वजनिक हित र नैतिकता विरुद्धको कसूरलाई समेत सम्बोधन गर्न सफल भएको छ । यति मात्र होइन, यसले भेदभाव तथा अपमानजन्य व्यवहारसम्बन्धी कसूर र राष्ट्रियता तथा सार्वजनिक सम्पदाविरुद्धको कसूरलाई समेत समावेश गरेको छ । जस्तो राष्ट्रिय गान, झन्डा, निशान छापको अपमान गर्ने, राष्ट्रिय विभूतिको अपमान गर्ने, सार्वजनिक सम्पदाको नोक्सान गर्ने, क्षति पुऱ्याउनेजस्ता कार्यलाई राष्ट्रिय तथा सार्वजनिक

सम्पदाविरुद्धको कसूर भनी परिभाषा गरिएको र त्यस्तो कार्यलाई दण्डनीय बनाइएको छ ।

कानून आफैमा साध्य होइन, साधनसम्म हो । कानून भएर मात्र हुँदैन, यसको कार्यान्वयन नै मूल कुरा हो । मुलुकी अपराध संहिताले व्यवस्था गरेका सारभूत कानूनहरूलाई कार्यान्वयन गर्न बनाइएको मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता त्यतिकै महत्वपूर्ण छ । यसले फौजदारी कसूरको सूचना प्राप्त गर्ने व्यवस्थादेखि अभियोजन गर्ने कार्यसमेतलाई प्रभावकारी बनाएको पाइन्छ । साक्षीको संरक्षण, अभियुक्तको सौदाबाजी (Plea Bargaining) जस्ता व्यवस्थालाई समेत यस कार्यविधि संहिताले अङ्गीकार गरेको छ । साविकको मुद्दाको सुनुवाइ प्रक्रियामा परिवर्तन गरी कसूर कायम गर्ने र दण्ड निर्धारण गर्ने छुट्टाछुट्टै सुनुवाइ हुने नयाँ व्यवस्था पनि यसको अर्को सकारात्मक पक्ष हो । फौजदारी कार्यविधि संहिता र अपराध संहिता पूरापूर कार्यान्वयन हुनसके नेपालको फौजदारी न्यायप्रणाली सुदृढ र सक्षम हुन गई पीडितले फौजदारी न्यायको अनुभूति गर्न सक्छन् । यो कानून कार्यान्वयनका लागि सरोकारवाला प्रहरी, सरकारी वकिल, अदालतका अधिकृतहरू र प्रतिरक्षी कानून व्यवसायीसमेतलाई यस कानूनका बारेमा प्रशिक्षण कार्यक्रम हुनसके यसको प्रयोगमा सहजता आउन सक्छ । यसका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाको ध्यान जान जरुरी छ ।

२. ऐतिहासिक पृष्ठभूमि:

संहिताबद्ध कानूनको इतिहास नेपालमा धेरै लामो नरहेको, यूरोप भ्रमणमा जाँदा ‘नेपोलियन कोड १८०४’ बाट प्रभावित भएका श्री ३ जंगबहादुर राणा नेपाल फर्के लगत्तै त्यस्तै संहिताबद्ध कानून बनाउन जुटेका थिए । त्यसरी वि.सं. १९१० मा त्यो बेला प्रचलित धर्म-परम्परा, सनद-सवाल, प्रथा आदिमा आधारित मुलुकको पहिलो संहिताबद्ध कानून मुलुकी

ऐन जारी भएको थियो। हुनत: नेपाली कानुनी इतिहास हेर्ने हो भने राजा जयस्थिति मल्लले सम्वत् १४३६ (1380 A.D/Nepal Era 500) मा न्यायविकासीनि नामको संहिताबद्ध कानुन बनाएको पनि पाइन्छ। त्यसपछि एकै पटक वि.स. २०१० सालमा अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुकूलको अपराधसंहिता बनाउन पहिलो पटक कानुन आयोग बन्थो। त्यो आयोगले ल्याएको “नेपाल दण्डविधान २०१२” ऐन बन्न पाएन। त्यस्तै, वि.स. २०२० सालमा संशोधित मुलुकी ऐनलाई थप वैज्ञानिक र व्यावहारिक बनाउन एवं छुट्टाछुट्टै फौजदारी कानुनलाई एकीकृत गरी फौजदारी कानुनका सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षलाई चुस्त बनाउने उद्देश्यले वि.स. २०२८ सालमा गठन भएको कानुन आयोगले पनि वि.स. २०३० मा अपराध संहिताको मस्यौदा ल्यायो, तर त्यो ऐनको रूपमा आउन सकेन।

वि.स. २०४६ सालको व्यवस्था परिवर्तनसँगसँगै आएको खुलापनले नेपाली समाज विकास र प्रविधिमा फड्को मार्दै अघि बढेको पाइन्छ। त्यो सँगै अपराधमा पनि प्रविधि प्रयोग हुन थाल्यो, जसको फलस्वरूप संगठित अपराध पनि भित्रियो। यसरी परिवर्तित सन्दर्भ अनुकूलको फौजदारी संहिता बनाउन तत्कालिन महान्यायाधिवक्ता बट्टीबहादुर कार्कीको संयोजकत्वमा गठन भएको कार्यदलले तयार पारेको अपराध संहिता तथा फौजदारी कार्यविधि संहिताको मस्यौदा-२०५८ पनि तत्कालिन प्रधानमन्त्रीले संसद् विघटन गरेकाले ऐन बन्न पाएन।

वि.स. २०६२/०६३ को जनआन्दोलन र अन्तरिम संविधानको भावना, द्वन्द्वको जटिलताबाट सिर्जित अपराधिक मनोविज्ञान र भ्राङ्गिदो संगठित अपराध नियन्त्रण गर्ने व्यवस्थासहितको नयाँ संहिताको आवश्यकता भने खट्कीरह्यो। समाजमा परिवर्तित मूल्य मान्यता अनुरूपको देवानी कानुन पनि चाहिएकै

थियो। यस्ता कानुनी आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारले १८ मंसिर वि.स. २०६५ मा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश कल्याण श्रेष्ठको संयोजकत्वमा फौजदारी कानुन सुधार तथा परिमार्जन कार्यदल गठन गरेको थियो। श्रेष्ठ कार्यदलले ६ जेठ २०६७ मा मस्यौदा बुझाएको थियो। यी संहिताहरू अघिल्लो व्यवस्थापिका संसदमा विधेयकको रूपमा दर्ता भए पनि संसद् विघटन भएकाले पारित हुन पाएनन्। हाल मुलुकी अपराध(संहिता) ऐन, २०७४, मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता ऐन, २०७४ मुलुकी देवानी संहिता ऐन २०७४ र मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता ऐन, २०७४ समेत व्यवस्थापिका संसदबाट पारित भई सम्मानित राष्ट्रपतिबाट मिति २०७४ असोज ३० गते प्रमाणिकरण भइसकेको र मिति २०७५ भदौ १ गतेदेखि प्रारम्भ हुनेछ।

अन्तर्राष्ट्रिय जगतको अभ्यासलाई हेर्ने हो भने कानुन र सजायसम्बन्धी व्यवस्था संहिताबद्ध (Codified) र असंहिताबद्ध (Un codified) दुवै प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। तर पनि कानुन र न्यायको विकास भइसकेका विकसित देशहरूमा सम्बन्धित कानुनहरूलाई एकीकृतरूपमै संहिताबद्ध गरी त्यसलाई जान्न र बुझ्नका निम्ति सर्वसाधारणलाई सजिलो होस् भन्ने उद्देश्यले यस्तो पद्धति लागू भएको पाइन्छ। हाम्रा छिमेकी मुलुकहरू भारत, पाकिस्तान र वंगलादेशमा सन् १८६० मा Penal Code आएको त्यसैगरी श्रीलंकामा १८८३ मा र भुटानमा २००४ मा Penal Code जारी भएको पाइन्छ। फौजदारी होस् वा देवानी होस् संहिता विधि भन्नाले उस्तैउस्तै कानुनको अध्ययन र अध्यापन तथा जानकारीका निम्ति एकद्वार प्रणाली जस्तै हो। हामीकहाँ पहिले यस्तो पद्धति नभएकाले अब फौजदारी संहिता आएपछि कानुनी जगतमा यो ठूलै उपलब्धि मान्नुपर्छ।

3. मुलुकी अपराध संहिता २०७४ का मुख्य विशेषताहरू:

(क) संहिताबद्ध ऐन:

विभिन्न ऐनहरूमा छरिएर रहेका फौजदारी कसूर सम्बन्धी ऐनहरूलाई यसले एकै ठाउँमा संहिताबद्ध गरेको छ। कतिपय परम्परागत अपराधहरूको व्याख्या पनि वर्तमान समयानुकूल परिमार्जन गरिएको छ। फौजदारी न्यायका सिद्धान्तहरूलाई यसले कानूनको अङ्ग बनाएको छ। त्यसले गर्दा अदालतले पनि ती सिद्धान्तलाई कानूनसरह अवलम्बन गर्नुपर्ने बाध्यता छ। अहिलेसम्म फौजदारी न्यायका सिद्धान्तलाई सिद्धान्त नै मानेर व्याख्या गरिन्थ्यो, कानून मानेर होइन। अदालतले कानूनसरह नै फौजदारी न्यायका सिद्धान्तहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने गरी भएको व्यवस्था यसको सकारात्मक पक्ष हो।

(ख) अपराधको परिभाषा:

यो संहिताले समय अनुसार अपराधलाई परिभाषित गरिनुपर्ने अवधारणा अवलम्बन गरेको छ। नयाँनयाँ सामाजिक विकृतिहरूलाई पनि अपराधको रूपमा परिभाषित गरेको छ। यसले आधुनिक युगमा विभिन्न प्रविधि अवलम्बन गरेर हुने अपराधलाई पनि कानूनको दायरामा ल्याउने प्रयत्न गरेको छ। कसूर, काम, गम्भीर कसूर तथा जघन्य कसूर समेतको परिभाषित गरेको छ। यसबाट कतिपय नयाँखाले अपराधलाई कानूनको अभावका कारण अभियोजन गर्नमा देखा परिरहेको कठिनाइको पनि अन्त्य भएको छ। जसले गर्दा अनुसन्धान गर्ने समेतका निकायलाई सहज भएको छ।

(ग) अन्तर्राष्ट्रिय अपराधसँग सम्बन्धित विषयहरू थप भएका:

मुलुकी ऐनमा अन्तर्राष्ट्रिय अपराधसँग सम्बन्धित

कतिपय विषय थिएनन्। यातनालाई मुलुकी अपराध संहिताले पहिलो चोटि अपराध मानेको छ। कसैले यातना दियो भने अपराध हुन्छ भनेको छ। यातनालाई हामीले वर्तमान संविधानमा नै व्यवस्था गरेका छौं र यसमा पनि राखेका छौं। जबरजस्ती बेपत्ता गर्ने कुरालाई पनि यसले अपराध मानेको छ। त्यस्तै पीडितको संरक्षणसँग सम्बन्धित विषयहरू यसभित्र उल्लेख गरिएको छ। अपहरणलाई २०६६ सालको संशोधनले अपराधीकरण गर्‍यो। तर, अपहरणको परिभाषा भने अहिलेसम्म पनि पूरा भएन भन्ने छ। त्यसको परिभाषालाई यो संहिताले पूरा गरेको छ।

(घ) सरलीकृत भाषाको प्रयोग भएको:

कानूनको सिद्धान्तले कानून जतिसक्दो धेरै मान्छेले बुझ्ने गरी सरल भाषामा लेखिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्छ। भाषा समयानुकूल परिवर्तन हुन्छ। मुलुकी ऐन पहिलोपटक बनाउँदा त्यसमा लेखिएको भाषा ठीक थियो होला। समयको विकाससँगै भाषा परिवर्तन र परिष्कृत भएको छ। त्यसैले अहिले संहिताको भाषा सरलीकृत पारिएको छ।

(ङ) असल नियतले गरेको कार्य कसूर नहुने:

डर त्रास र असल नियतले गरेको काम कसूर नहुने व्यवस्था गरेको छ। कसैले जोखिम हातहतियार वा विषालु वा विष्फोटक पदार्थ लिई कुनै व्यक्तिलाई निजले तत्काल कुनै काम नगरे निज वा निजको नजिकको नातेदारको ज्यान लिने वा शारीरिक अङ्गभङ्ग गराउने डर त्रास देखाएको र तत्काल त्यस्तो काम नगरे आफ्नो वा आफ्नो नजिकको नातेदारको ज्यान जान वा शारीरिक अङ्गभङ्ग हुन सक्ने खतरा छ भनी विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब कारण भई त्यस्तो व्यक्तिले गरेको त्यस्तो काम कसूर मानिने छैन। तर ज्यान लिएको वा शारीरिक अङ्गभङ्ग गरेकोमा, जबरजस्ती करणी गरेकोमा, राज्यविरुद्धको कसूर गरेकोमा वा त्यस्तो काम गर्ने व्यक्ति आफैले गर्दा

वा आफूले कुनै काम गरेको कारणबाट निज त्यस्तो डर त्रासको अवस्थामा पुगेकोमा भने कसूर मानिने व्यवस्था गरेको छ। साथै वदनियतपूर्वक अनुसन्धान वा अभियोजन गर्न नहुने समेतको व्यवस्था उल्लेख छ।

(च) बाह्य क्षेत्रीय क्षेत्राधिकार

(Extra Territorial Jurisdiction)

कुनै नेपाली नागरिकले नेपाल बाहिर कुनै नेपाली नागरिकविरुद्ध ज्यान सम्बन्धी, अंगभंग, अपहरण जबरजस्ती करणी आदि कसूर गरेमा, उद्योग वा षड्यन्त्र गरेमा समेत यो ऐन अर्कषित हुने छ।

(छ) फौजदारी न्यायका सिद्धान्तहरू समावेश भएको:

यो ऐनमा कानून बमोजिमको काम गरे कसूर नहुने, कानून बमोजिममात्र सजाय हुने, तथ्यको भ्रममा परी गरेको काम कसूर नहुने, एउटै कसूरमा दोहोरो सजाय नहुने, स्वच्छ सुनुवाइबाट वञ्चित नहुने, आफ्नो विरुद्ध साक्षी हुन कर नलाग्ने, कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार नमानिने, बालबालिकाले गरेको काम कसूर नहुने, मञ्जुरी लिई गरेको काम कसूर नहुने, भलाईका लागि गरेको काम कसूर नहुने तथा असल नियतले गरेको काम कसूर नहुने, निजी रक्षाको लागि गरेको काम कसूर नहुने, निरपेक्ष दायित्व (Strict liability) हुने कसूरमा आपराधिक मनसाय परीक्षण नहुने आदि फौजदारी न्यायका सिद्धान्तहरू समावेश गरिएको पाईन्छ।

(ज) कसूरको गाम्भीर्यता घटाउने तथा बढाउने अवस्था:

कसूरको गाम्भीर्यतालाई वढाउने विभिन्न अवस्था तथा घटाउने विविध अवस्थाहरूको उल्लेख गरिएको छ, जसले अपराध अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक निष्कर्षमा प्रभावकारिता हुनेछ।

(झ) सजाय तथा अन्तरिम क्षतिपूर्तिसमेतको स्पष्ट व्यवस्था भएको छ:

जन्मकैदको दायरा बढाएर २५ वर्ष कैद सजाय हुने गणना गरिने व्यवस्था रहेको, सजाय थप एकीकृत

कसूरवापत डेढी सजाय हुने, सजाय छुट, जरिवाना वापत समेत कैद गर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। संहिता अनुसार अब छ प्रकारका घटनाका कसूरदारले आजीवन कैद बस्नुपर्नेछ।

- ◆ कठोर यातना दिई वा निर्ममतापूर्वक ज्यान मारेको,
- ◆ वायुयान अपहरण गरी वा विस्फोट गरी ज्यान मारेको,
- ◆ अपहरण गरी शरीरबन्धक बनाई ज्यान मारेको,
- ◆ सार्वजनिक रूपमा उपभोग हुने पेय वा खाद्यपदार्थमा विष मिसाएर ज्यान मारेको,
- ◆ कुनै जातजाति वा सम्प्रदायको अस्तित्वनै लोप गर्ने जातिहत्या (Genocide) गरेको वा गर्ने उद्देश्यले कसूर गरेको,
- ◆ जबरजस्ती करणी गरी ज्यान मारेको अवस्थामा कसूर प्रमाणित भएमा

(ञ) मुलुकी अपराध संहिता सामान्य कानूनको रूपमा प्रस्तुत भएको:

यो एक सामान्य कानूनका रूपमा जारी भएको छ। सामान्य कानूनमा उल्लेख गरिएका व्यवस्थाहरू (उदाहरणका लागि फौजदारी न्यायका सिद्धान्त, कार्यविधि आदि) विशेष कानूनमा पनि लागू हुने गरी आवश्यक व्यवस्था गरिएको छ। कुनै विशेष कानूनमा समेत लागू हुने गरी प्रस्तावित विधेयकहरूमा भएको व्यवस्थाभन्दा छुट्टै व्यवस्था भएकोमा विधिशास्त्रको स्थापित सिद्धान्त Lex specialis derogate lex generalis (A specific law nullifies a general law) (विशेष कानूनले सामान्य कानूनलाई विस्थापन गर्दछ) अनुरूप विशेष कानून लागू हुने व्यवस्था गरिएको छ।

४. निष्कर्ष:

भ्रण्डै ६ दशकको अथक प्रयासबाट नेपालमा मुलुकी अपराध संहिता तथा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि

संहिता २०७४ प्रमाणिकरण भएको छ। यसले छरिएर रहेका विविध कानुनी व्यवस्थालाई संहिताकरण गरी विश्वमा विकास भएको विज्ञान र प्रविधि समेतबाट श्रृजना भएका तथा परम्परागत कार्यहरू जसलाई राज्यले गैरकानुनी र अपराध घोषणा गरेको हुन्छ, सो लाई कानुनी दायरामा ल्याई दण्डहीनताको अवस्था अन्त्य गरी लोककल्याणकारी राज्यको सार्थकता दिन जमर्को गरेको पाइन्छ।

नैतिकता, सदाचार, कर्तव्यपरायणता, भेदभाव, अन्याय, अपमानजनक व्यवहार, सार्वजनिक सम्पदाको संरक्षण, राष्ट्रिय तथा सार्वजनिक सम्पदा, वातावरण संरक्षणजस्ता विविध विषयहरूलाई संहिताकरणले समेटेको अवस्था छ। संहिताले गरेको अपराधको परिभाषा, कसूर र सजायको वर्गीकरण, अनुसन्धान गर्ने निकाय, अभियोजन गर्ने निकाय तथा न्यायिक निरूपण गर्ने निकायहरूको लागि कार्यविधिसमेत तय गरेकोले अपराध अनुसन्धानमा सरलता आउनुका साथै अनुसन्धान गर्ने निकायले प्रमाणको उत्पादन (Creation) नगरी संकलन (Collection) गर्नुपर्ने, वैज्ञानिक परीक्षणको सहायता लिनुपर्ने आवश्यकता बढेको छ।

अपराध अनुसन्धानकै क्रमबाट अनुसन्धान अधिकारी र सरकारी वकिलको समन्वयात्मक भूमिकाको महत्व नकार्न सकिन्न। साथै मुद्दा हेर्ने अधिकारीको समेत सहयोगमा अनुसन्धानकर्ता

र अभियोजनकर्ताको त्रिकोणात्मक समन्वय तथा अपराध पीडितको सहयोगको सुनिश्चता हुनसके मात्र प्रस्तुत संहिताको ठोस कार्यान्वयन हुने छ। यो संहिताले विवाह नै नगरी सँगै बस्ने चलन (living together), सरोगेसी, बहुविवाहबाट जन्मिएका सन्तानको हकमा विवाह वदर भए के हुने ? भन्ने जस्ता विभिन्न सवालहरूको समेत सम्बोधन गर्न सकेमा सुनमा सुगन्ध हुने थियो।

संहिताको कार्यान्वयन शुरु भएपश्चात यसले पारेको प्रभाव तथा देखिएका कमी कमजोरी संशोधन गर्दै अगाडि बढेमा विधिको शासनको परिपालना भई समाजमा शान्ति र सुव्यवस्था कायम गर्न सकिने निश्चित छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू:

- ◆ नेपालको संविधान(२०७२)
- ◆ मुलुकी अपराध(संहिता) २०७४
- ◆ न्यायविकासिनी - १४३६
- ◆ मुलुकी ऐन, २०२०
- ◆ अपराध संहिता (मस्यौदा)
- ◆ अपराध संहिता तथा फौजदारी कार्यविधि संहिताको मस्यौदा - २०५८
- ◆ अपराध संहिता, फौजदारी कार्यविधि संहिता तथा फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐनको मस्यौदा तथा प्रतिवेदन, २०६७

अपराध रोकथाममा अपराध तथ्याङ्कको महत्व

प्र.ना.उ. नवराज अधिकारी

प्र.नि. सुन्दर तिवारी

कार्यकारी सारांश

प्रहरीलगायत कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूले सामान्यतया अपराधिक घटना तथा गतिविधि, पीडित, अभियुक्त, घटनास्थल आदिका तथ्यांक राख्ने गर्दछन् । यसका अतिरिक्त प्रहरीको जानकारीमा नआएका आपराधिक घटनाहरूको विश्लेषणको लागि अपराध सर्वेक्षण (Crime Survey) गरेर समेत अपराध सम्बन्धी तथ्यांक संकलन गर्ने गरिन्छ । यसरी संकलित अपराध तथ्यांक मुख्यतया नीति निर्माता, कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकाय, सार्वजनिक क्षेत्र तथा निजी क्षेत्र, सञ्चार जगत, आम नागरिक र स्रोतकर्ताहरूले विभिन्न प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्दछन् । अपराध अनुसन्धान तथा रोकथाममा यसको निक्कै ठूलो महत्व रहन्छ । यद्यपि, अपराध तथ्यांकको उपयोगिता प्रहरीको जनशक्ति तथा अन्य स्रोतको परिचालन रणनीतिमा प्रत्यक्ष निर्भर रहन्छ । परम्परागत प्रहरी परिचालन रणनीतिअनुसार अपराध तथ्यांकको प्रयोग प्रहरी घटनास्थलमा पुग्न लागेको समय, कूल मुद्दा दर्ता संख्या, कूल अभियुक्त पत्राउ संख्या, मुद्दा फर्छ्योर्ट संख्या, सफल मुद्दाको संख्यालगायतका विवरणहरू विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले गरिन्छ, तर नवीनतम् प्रहरी परिचालन रणनीतिमा अपराध तथ्यांक, सुरक्षात्मक पूर्वाधार विकासको अवस्था, जनसंख्या वृद्धि, रोजगारीको अवस्था, आर्थिक गतिविधिलगायतका तथ्यांकलाई समेत विश्लेषण गरी अपराध प्रवृत्ति पत्ता लगाई अपराध अनुसन्धान तथा रोकथाम गर्ने अत्यावश्यक साधनको रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

अपराध रोकथामका लागि अपराध तथ्यांकलाई मुख्यतः चार किस्मबाट प्रयोग गर्न सकिन्छ । अपराध प्रवृत्ति विश्लेषण गरी अपराध बढी हुने स्थान र समयमा सुरक्षा उपकरण र प्रहरी परिचालन बढाउने, आपराधिक गतिविधिको बारेमा आम नागरिकलाई सचेत गराउने, अपराध वा घटनाको कारकतत्व पत्ता लगाई दीर्घकालीन समाधान गर्नको लागि नीति निर्माण वा पूर्वाधार तयार गर्ने र आपराधिक कार्यविधि एवम् अभियुक्तको अभिलेख विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । पछिल्ला दिनहरूमा अपराध तथ्यांकको अध्ययन तथा विश्लेषणलाई अपराध नियन्त्रण र अनुसन्धान कार्यको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा लिन थालिएको छ ।

१. पृष्ठभूमि

क) परिचय: आपराधिक घटना तथा गतिविधि, घटनास्थल, पीडित र अभियुक्तको बारेमा व्यवस्थित तरिकाले सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कलाई अपराध तथ्याङ्क भनिन्छ । कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायले आधिकारिक अपराध तथ्याङ्क (Official Crime Data) तथा अपराध सर्वेक्षण (Crime Survey) गरी मुख्यतः दुई तरिकाले अपराध तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने गर्दछन् । आधिकारिक अपराध तथ्याङ्क वार्षिक वा आवधिक रूपमा निश्चित ढाँचामा विभिन्न विधिहरू प्रयोग गरी विश्लेषण गरेर सुभावसहित प्रकाशित गरिन्छ र यसको विश्वसनीयता मापन गर्नको लागि अपराध सर्वेक्षणसमेत गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

ख) अपराध तथ्याङ्कको इतिहास: उन्नाइसौँ शताब्दीको मध्यतिर अपराध बढेको वा घटेको छ भन्ने सम्बन्धमा जानकारी लिने उद्देश्यले अपराध तथ्याङ्क राख्ने प्रचलनको सुरुवात फ्रान्सबाट भएको देखिन्छ (Sellin and Wolfgang, P.=9) । पछि Adolphe Quetelet/Andre Michel Guerry ले अपराध तथ्याङ्कलाई वैज्ञानिक तवरबाट सामाजिक दृष्टिकोणले अध्ययन एवम् विश्लेषण गर्ने प्रयास गरे । क्रमशः सामाजिक अध्ययनकर्ताहरूले अपराधको सामाजिक, आर्थिक, जनसांख्यिक र भौगोलिक विशेषतासँगको अन्तरसम्बन्ध पत्ता लगाउने उद्देश्यले अपराध तथ्याङ्कलाई विभिन्न क्षेत्रबाट अध्ययन एवम् विश्लेषण गर्न थालेको देखिन्छ ।

संयुक्त राज्य अमेरिकामा कानून कार्यान्वयन गराउने सम्पूर्ण निकायहरूमा वैज्ञानिक तरिकाबाट एकीकृत अपराध तथ्याङ्क राख्ने उद्देश्यले सन् १९३० मा Uniform Crime Reports (UCR) प्रणालीको सुरुवात भएको पाइन्छ ।

यस प्रणालीमा प्रहरीको जानकारीमा नआउने कतिपय आपराधिक घटनाहरू समेट्न नसकेको भन्ने आलोचना भएपश्चात Bureau of Justice Statistics ले सन् १९७२ देखि National Crime Victimization Survey गरी वास्तविक अपराध तथ्याङ्क र प्रहरीको जानकारीमा आएका घटनाबीचको फरक (Dark/Hidden figure of crime-प्रहरीको जानकारीमा नआएका घटना) लाई समेत प्रक्षेपण गर्न थालेको देखिन्छ । त्यसैगरी अपराध तथ्याङ्कलाई अभूत व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले सन् १९८९ मा National Incident-Based Reporting System /COMPSTAT लागू गरी अपराध तथ्याङ्कलाई वैज्ञानिक तरिकाले सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने प्रचलनको विकास भएको देखिन्छ ।

ग) नेपाल प्रहरीमा अपराध तथ्याङ्क: नेपाल प्रहरीको सांगठानिक ढाँचा तथा काम कर्तव्य लगायतका विवरणहरू समावेश गरी गृह मन्त्रालयद्वारा वि.सं. २०२२ सालमा प्रकाशित “पुलिस व्यवस्था” मा प्रहरीमा अपराध अभिलेख तथा जाहेरी शाखाको उल्लेख गरेको पाइन्छ । यसबाट नेपाल प्रहरीमा २०२२ सालभन्दा पहिलादेखि नै आपराधिक तथ्याङ्क र अभिलेखहरू राख्ने गरेको देखिन्छ । समयको अन्तरालसँगै विकसित पूर्वाधारहरूको उपलब्धताअनुसार नेपाल प्रहरीले अपराध तथ्याङ्कको अभिलेखन तथा विश्लेषण गर्दै आएको छ । वि.सं. २०३० को दशकको सुरुवातदेखि १० नम्बर डायरी भनिने विभिन्न १० वटा महल भएको ढाँचामा प्रहरी कार्यालयमा आपराधिक घटनाको दर्ता गर्न सुरु गरिएको थियो । यसै ढाँचालाई विस्तृत बनाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को अनुसूची-३ मा समावेश गरिएको १० नम्बर डायरीलाई मुख्य अपराध अभिलेखन कार्य मान्न सकिन्छ ।

अपराध तथ्याङ्कको महत्वलाई मध्यनजर गर्दै नेपाल प्रहरीले वि.सं. २०५६ सालबाट छुट्टै कम्प्युटर सफ्टवेयरबाट प्रविधिमा आधारित तथ्याङ्क राख्ने प्रणालीको सुरुवात गरेको छ । जसअनुसार हाल अपराध तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित तरिकाले राख्न १० नम्बर डायरीमा भन्दा बढी सूचनाहरू नियमितरूपमा प्रहरी प्रधान कार्यालय, अपराध अनुसन्धान विभागमा एकीकृत रूपमा राखिँदै आएको छ । हाल Daily Incident Report System (DIRS) र Crime and Criminal Information System (CCIS) प्रभावकारी रूपमा सञ्चालनमा रहेका छन् । प्रहरी कार्यालयमा प्राप्त हरेक घटनाको विवरण DIRS मा राखिन्छ भने CCIS मा मुद्दा दर्ता भएका अपराधिक घटनाहरूको विवरण अभिलेखीकरण गरिन्छ । हाल नेपाल प्रहरीको INTRANET सञ्जालमा आवद्ध भएका प्रहरी कार्यालयहरूबाट सिधै तथ्याङ्क समाविष्ट गर्न सकिन्छ भने INTRANET मा आवद्ध हुन बाँकी मुद्दा चलाइने अन्य प्रहरी कार्यालयहरूले सम्बन्धित जिल्ला प्रहरी कार्यालय वा प्रदेश प्रहरी कार्यालयमार्फत तथ्याङ्क समाविष्ट गराउँदछन् । हाल अपराध अनुसन्धान विभाग अन्तर्गत रहेको अपराध अभिलेख तथा विश्लेषण शाखाले तथ्याङ्क संकलन गरी साप्ताहिक, मासिक र वार्षिकरूपमा विश्लेषण गर्दै आइरहेको छ ।

तर, जति नै बढी जघन्य प्रकृतिको अपराध भएतापनि प्रहरीले मुद्दा चलाएका बाहेक अन्य मुद्दाहरू (भ्रष्टाचार निवारण ऐन, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, वन ऐन, राजश्व ऐनलगायतका अन्य कानूनअनुसार चलाइएका मुद्दाहरू) को अभिलेख तथा तथ्याङ्कको हालसम्म पनि नेपाल प्रहरीलाई पहुँच नभएकोले त्यस्ता अपराधहरूलाई नेपाल प्रहरीको अपराध विश्लेषणमा समावेश गर्न सकिने अवस्था छैन ।

२. अपराध तथ्याङ्कको प्रयोग

क) **कानून कार्यान्वयन गराउने निकायहरू (Law Enforcement Agencies):** अपराध तथ्याङ्कको मुख्य स्रोतको रूपमा रहेको कानून कार्यान्वयन गराउने प्रहरी संगठनलगायतका निकायहरूले आवश्यकताअनुसार स्थानीय स्तरदेखि केन्द्रीय तहसम्म अपराध विश्लेषण गरी अपराध रोकथाम तथा अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले अपराध तथ्याङ्कको प्रयोग गर्न सक्दछन् ।

ख) **स्थानीय, प्रादेशिक तथा केन्द्रीय नीति निर्माताहरू (Local, State and Federal Policy Makers):** शान्ति सुरक्षा, अमन चयन कायम गर्न तथा अपराध नियन्त्रण र अनुसन्धान गर्नमा कानून कार्यान्वयनको पक्षभन्दा पनि महत्वपूर्ण आवश्यक नीति, नियम र कानूनको तर्जुमा गर्नु रहेको हुन्छ । शान्ति सुरक्षाको अवस्था र अपराधको स्थितिलाई विश्लेषणद्वारा प्राप्त निष्कर्ष अनुसार नीति निर्माण वा परिमार्जन गरी अख्तियार गर्न स्थानीय, प्रादेशिक तथा केन्द्रीय नीति निर्माताहरूको लागि अपराध तथ्याङ्कको अध्ययन तथा विश्लेषण महत्वपूर्ण हुन्छ ।

ग) **अन्य:** कानून कार्यान्वयन गराउने निकाय र नीति निर्माताका अतिरिक्त सार्वजनिक क्षेत्र तथा निजी क्षेत्र, सञ्चार जगत, आम नागरिक र शोधकर्ताहरूलाई विभिन्न प्रयोजनको लागि अपराध तथ्याङ्क महत्वपूर्ण सावित हुन्छ ।

३. अपराध रोकथाममा अपराध तथ्याङ्कको महत्व:

अपराध रोकथाममा अपराध तथ्याङ्कको महत्व के कति रहने भन्ने कुरा प्रहरी संगठनले अपनाउने रणनीतिमा निर्भर रहन्छ । यस सन्दर्भमा हाल विश्वमा प्रचलित प्रहरी परिचालन रणनीति

र अपराध तथ्याङ्कको महत्व तथा भूमिकालाई बुँदागत रूपमा चर्चा गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

- क) **Standard Model of Policing:** यस रणनीति अनुसार सामान्य व्यक्तिले प्रहरीबाट के-कस्तो काम कारवाहीको अपेक्षा गरेको हुन्छ, सोही अनुसार प्रहरी परिचालन हुन्छ । यस किसिमको अवधारणा अनुसार प्रतिक्रियाशील प्रहरी परिचालन (Reactive Policing) प्राथमिकतामा रहन्छ (Weisburd & Eck, 2004) । यस रणनीतिले निम्नानुसारको मान्यता राखेको हुन्छ:
- ◆ प्रहरीको संख्या बढाउनाले सुरक्षा प्रभावकारी हुन्छ । जसले अपराध नियन्त्रण र अनुसन्धानमा ठूलो मद्दत गर्दछ ।
  - ◆ सार्वजनिक स्थलहरूमा सवारी तथा पैदल गस्ती बढाउनाले सुरक्षा मजबुत हुन्छ ।
  - ◆ अपराधको सूचना प्राप्त हुनासाथ प्रहरी परिचालन गर्नाले अपराधी पक्राउ गर्न सकिन्छ ।
  - ◆ अपराध अनुसन्धानको नियमित फलो-अप गर्नाले अपराध अनुसन्धान सफल हुन्छ ।
  - ◆ अपराधीलाई पक्राउ गरी कानुनी दायरामा ल्याउँदा आपराधिक मानसिकता भएका अन्य व्यक्तिहरू समेत निरुत्साहित हुनुका साथै आम नागरिकमा सुरक्षाको प्रत्याभूति हुन्छ ।

यस रणनीति अनुसार सुरक्षा बढाउनको लागि प्रहरीले पिकेट, मोबाइल, पैदल गस्तीहरू बढाउनुका साथै शक्ति व्यक्तिलाई पक्राउ गर्ने तथा अनुसन्धान गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइन्छ । त्यसैले यस रणनीति अख्तियार गर्ने प्रहरी संगठनले अपराध तथ्याङ्कको प्रयोग प्रहरी घटनास्थलमा पुग्न लागेको समय, कूल मुद्दा दर्ता संख्या, कूल अभियुक्त पक्राउ संख्या, मुद्दा फछ्योर्ट संख्या, सफल मुद्दा संख्या लगायतका विवरणहरू पत्ता लगाउने उद्देश्यले मात्र गर्दछ । सबैभन्दा कम प्रभावकारी मानिने परम्परागत अवधारणामा आधारित यस रणनीतिले अपराध

तथ्याङ्क विश्लेषण र दिइने सुभावलाई खासै महत्व दिंदैन ।

- ख) **Community Policing:** पछिल्लो केही दशकको प्रहरी परिचालन रणनीतिलाई अध्ययन गर्ने हो भने सामुदायिक प्रहरी सेवाको अवधारणा विश्वव्यापीरूपमा अख्तियार गरिएको रणनीति हो (Weisburd & Eck, 2004) । विभिन्न परिवेश तथा समय अनुसार परिवर्तित रूपमा देखिएको सामुदायिक प्रहरीको अवधारणाको मुख्य मान्यता अपराध नियन्त्रण र अनुसन्धानको लागि प्रहरीले समुदायसँग समन्वय र सहकार्य गर्नुपर्दछ, भन्ने रहेको हुन्छ ।

रणनीतिभन्दा पनि दर्शनको रूपमा लिइने यस अवधारणा अनुसार समुदायका बासिन्दा स्वयम्ले आफ्नो सुरक्षाको लागि टोल छिमेकमा भइरहेका गतिविधि निगरानी गरेर प्रहरीलाई जानकारी गराउने गर्दछन् । अपराध तथ्याङ्क विश्लेषणको आधारमा प्रहरीले समुदायको सुरक्षाको लागि अन्तरक्रिया तथा छलफल गर्ने, नियमित रूपमा घरदैलो र भेटघाट गर्ने, सुरक्षा सचेतनामूलक जानकारी दिने, रिभर्स कल (निश्चित क्षेत्रका बासिन्दालाई एकै साथ फोन वा म्यासेज गरी आपराधिक गतिविधिको र सुरक्षात्मक उपायको बारेमा जानकारी गराउने) आदि गर्ने गरेको पाइन्छ । यो रणनीतिको मुख्य उद्देश्य अपराध रोकथामको उपायहरू अपनाई अपराधप्रतिको डर न्यूनीकरण गर्नमा उल्लेखनीय रूपमा सफल भएको पाइन्छ ।

सामुदायिक प्रहरी सेवाको अवधारणा अनुसार अपराध तथ्याङ्क विश्लेषणको आधारमा अपराध, अपराधी र अपराधजन्य गतिविधि तथा अपराध न्यूनीकरणको लागि जनचेतनामूलक जानकारीहरू समेत सञ्चार माध्यम वा सामाजिक सञ्जालमार्फत वा प्रत्यक्षरूपमा जनतासँग भेटघाट गरी सुसूचित गरिन्छ ।

त्यसका अतिरिक्त समुदायबाट प्राप्त सूचना तथा जानकारीहरू सङ्कलन एवम् विश्लेषण गरेर स्थानीय सुरक्षासम्बन्धी समस्याको पहिचान, पीडितको सर्वेक्षण, प्रहरी सेवाप्रतिको सन्तुष्टि समेत मापन गर्ने लगायतका गतिविधिहरूलाई महत्वपूर्ण क्रियाकलापको रूपमा लिइन्छ । त्यसैले यस रणनीतिमा अपराध तथ्याङ्कको अहम् भूमिका रहन्छ ।

ग) **Broken Window Policing:** अपराध न्यूनीकरणको लागि उच्छृङ्खल क्रियाकलाप तथा अपराधजन्य गतिविधिविरुद्ध सख्त कारवाही गर्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्तमा आधारित यस रणनीतिलाई Zero Tolerance Policing पनि भनिन्छ । अपराधिक मानसिकता भएका व्यक्तिहरूलाई निरूत्साहित गरेर जघन्य अपराध रोकथाम गर्न सकिन्छ भन्ने यसको मुख्य मान्यता रहेको छ । फुटेको भ्यालको बेवास्ता गर्दा ठूलो चोरी हुन सक्छ, अर्थात् सानो घटनालाई बेवास्ता गर्दा जे गरे पनि कसैले केही गर्दैन भन्ने किसिमको नकारात्मक सन्देश प्रवाह भई अझ जघन्य प्रकृतिका अपराधिक घटना निम्त्याउँदछ । त्यसैले समाजमा हुने उच्छृङ्खल क्रियाकलाप समयमा नै नियन्त्रण गर्नु पर्दछ भन्ने यस रणनीतिको मान्यता रहेको छ ।

यस रणनीतिअनुसार अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी कानुन कार्यान्वयनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्ने गरिन्छ । उदाहरणको लागि शक्ति तथा अवाञ्छित व्यक्तिलाई पक्राउ र कारवाही गरी पहिला र पछिल्लो अवस्थाको अपराध संख्याको तुलनात्मक अध्ययन गरिन्छ । यस रणनीतिमा अपराध न्यूनीकरणको लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने सुरक्षात्मक उपायहरूको पहिचान र कार्यान्वयनपश्चात सफलता मापनको लागि अपराध तथ्याङ्कलाई मेरूदण्डको रूपमा लिइन्छ ।

घ) **Hot Spots Policing:** तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा अत्याधिकरूपमा आपराधिक गतिविधि हुने देखिएको स्थान विशेष वा समय विशेषमा योजनाबद्ध तरिकाले प्रहरी परिचालन गर्ने रणनीतिलाई Hot Spots Policing भनिन्छ । यस किसिमको रणनीतिको प्रभावकारिता अध्ययनले Hot Spot मा योजनाबद्ध तरिकाले प्रहरी परिचालन गर्दा उक्त स्थानमा हुने गरेका अपराध न्यूनीकरण हुने तथ्य देखाएको छ । अपराध विश्लेषकहरूले अपराध नियन्त्रणको लागि Hot Spot Policing एक सफल रणनीतिको रूपमा लिने गरेका छन् ।

Crime Mapping (घटनास्थलको आधारमा अपराध विश्लेषण गर्ने विधि) गरी अपराधको विश्लेषण गर्ने कार्यले Hot Spots पत्ता लगाइन्छ । अपराध तथ्याङ्कलाई GIS (Geographic Information System) को सहायताबाट सम्बन्धित स्थानको नक्सामा जनाइन्छ, जसले गर्दा स्थान र समय विशेषमा भएका आपराधिक गतिविधिलाई चित्रण गर्न सहज हुन्छ । यसरी आपराधिक गतिविधिको अवस्था हेरेर प्रहरी परिचालन योजनालाई परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्दा अपराध रोकथाम गर्न सकिन्छ ।

ङ) **Problem Oriented Policing:** यस रणनीतिले समुदायमा आपराधिक घटना घट्नु पूर्व नै प्रहरी सक्रिय भई समस्याको पहिचान तथा समाधान गरेको खण्डमा अपराध रोकथाम गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । प्रहरीले समस्याको पहिचान र समाधान गर्नको लागि व्यवस्थितरूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्न जरूरी हुन्छ । John Eck / William Spelman ले सन् १९८७ मा SARA मोडलको प्रादुर्भाव गरेका थिए ।

- ◆ Scanning and defining specific problems.
- ◆ Analyzing data to understand the opportunities that create the problem.
- ◆ Responding the problem using both police and non-police methods.
- ◆ Assessing whether the response has worked.

यो सिद्धान्त पर्यावरणीय अपराधशास्त्र र वस्तुगत अपराध रोकथाम सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ। मुख्य गरी यो रणनीति अपराध र अपराधजन्य गतिविधि हुने अवस्था पत्ता लगाएर नियन्त्रण गर्नमा केन्द्रित हुन्छ। यो रणनीति खोज तथा अध्ययनमा आधारित रहेको छ।

यस रणनीतिमा अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी समाजमा उत्पन्न हुन सक्ने समस्याको पहिचान गरी किन र कसरी अपराधजन्य समस्याहरू उत्पन्न भइरहेका छन् ? त्यस्ता कारकतत्वहरूलाई समयमै समाधान गरेर अपराध न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यता रहेको छ। यस रणनीतिको मुख्य आधार नै अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण हो।

च) **Predictive Policing:** यस रणनीतिमा अपराध र सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना एवम् जानकारीलाई भू-स्थानिक प्रविधि (Geospatial Technology) मा चित्राङ्कन गरिन्छ। जसको आधारमा अपराध विश्लेषण गरी कुन समयमा कुन स्थानमा के-कस्ता आपराधिक घटनाहरू घट्ने गरेका छन्, यसको प्रवृत्ति पत्ता लगाई अपराध न्यूनीकरणको लागि स्रोत साधन परिचालन गर्ने गरिन्छ। यो रणनीतिले परम्परागत प्रतिक्रियाशील प्रहरी परिचालन पद्धति (Reactive Policing) का साथै सामुदायिक प्रहरी सेवा, सूचनामुखी प्रहरी सेवा र Hot Spot Policing जस्ता अवधारणाहरूलाई सँगसँगै अपनाउनु पर्नेमा जोड दिन्छ।

जसरी वित्तीय क्षेत्रमा विभिन्न कारकतत्वहरूलाई आधार मानेर आगामी दिनमा हुने वित्तीय कारोबारको पूर्वानुमान गरिन्छ। त्यसरी नै यस रणनीतिमा अपराध तथ्याङ्क, सुरक्षात्मक पूर्वाधार विकासको अवस्था, जनसंख्या वृद्धि, रोजगारीको अवस्था, आर्थिक गतिविधि लगायतका तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गरी अपराध प्रवृत्ति विश्लेषण गर्न सकिन्छ। यसरी अपराध प्रवृत्ति विश्लेषणको आधारमा प्राक्क्यात्मक प्रहरी सेवा (Proactive Policing) लागू गरी अपराध न्यूनीकरण गर्नमा ठूलो मद्दत पुग्दछ।

8. अपराध विश्लेषण

अपराध रोकथाम र अनुसन्धानमा अपराध तथ्याङ्कको महत्व प्रहरी परिचालन रणनीतिमा निर्भर गर्ने तथ्यमाथि चर्चा गर्थौं। विशेष गरी प्रहरी परिचालनका परम्परागत अवधारणाभन्दा नवीनतम् अवधारणाहरूले अपराध विश्लेषणलाई जोड दिएको पाइन्छ। प्रहरी परिचालनलाई वैज्ञानिक बनाउनको लागि अपराध विश्लेषण अत्यावश्यक हुन्छ। त्यसैले विकसित मुलुकका प्रहरी संगठनले अपराध विश्लेषणलाई अभिन्न अंगका रूपमा लिन्छन्।

अपराध विश्लेषणको उद्देश्य कुनै एक घटना वा अपराध विशेषको अध्ययन एवम् विश्लेषण नभएर समग्र अपराधहरूको अध्ययन एवम् विश्लेषण गरी समस्या पहिचान र समाधानको उपाय पत्ता लगाउने हो। सामान्यतया: अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा निम्न तीन किसिमका आपराधिक समस्याहरू पाइन्छ, र अपराध नियन्त्रणका आवश्यक कदमहरू समेत चाल्न सकिन्छ।

क) **तात्कालिक समस्याहरू** (Immediate Problems): कुनै स्थानमा भएको सामान्य वा गम्भीर आपराधिक घटना जुन नितान्तरूपमा

अन्य अपराधहरूसँग जोडिएका हुँदैनन्, त्यस्ता घटनालाई तत्कालिक समस्याका रूपमा लिन सकिन्छ । तात्कालिक समस्यालाई सामान्य प्रकृतिका घटना र गम्भीर प्रकृतिका घटना गरी दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । सामान्य प्रकृतिका घटनालाई प्रहरी गस्ती वा वडा, इलाका, जिल्ला तहमा खटिएका अनुसन्धान टोलीले समाधान वा अनुसन्धान गर्न सफल हुन्छन् । जस्तै: सडक दुर्घटना, भैँ-भगडा आदि घटनास्थलमा खटिएको प्रहरीले प्राय तत्काल सोही सिफ्टमा नै समाधान गर्न सक्दछन् । यस्तै गम्भीर प्रकृतिको घटना समाधान गर्न थप उद्धार टोली, सहयोगी टोली र अनुसन्धान टोलीको आवश्यकता पर्न सक्दछ । जस्तै: हत्या, जबरजस्ती करणी, गम्भीर क्षति भएका सवारी दुर्घटना, डाँका चोरी, अपहरणजस्ता घटनाहरू घटनास्थलमा खटिएको प्रहरीले एकै सिफ्टमा समाधान गर्न सक्दैनन् । यस्ता घटनाको लागि केही हप्ता, महिना वा वर्षसमेत लाग्न सक्दछ ।

ख) **अल्पकालीन समस्याहरू (Short-term Problems):** अल्पकालीन समस्याको रूपमा मुख्य गरी उस्तै घटना दोहोरिनु (Repeat Incidents) र एकै किसिमका अपराधिक प्रवृत्ती (Crime Pattern) देखिनुलाई लिइन्छ ।

कुनै स्थानमा एकै प्रकृतिका अपराध वा घटना केही घण्टा, दिन वा हप्तामा पटक पटक घट्नुलाई घटना दोहोरिनु (Repeat Incidents) को रूपमा परिभाषित गरिन्छ । जसमा पीडित र पीडक एक अर्कासँग परिचित हुन्छन् । जस्तै: घरेलु हिंसा, स्थानीयहरूलाई रात्रीकालिन व्यवसायबाट हुने समस्या, ध्वनि प्रदूषणजस्ता घटनाहरू हुन सक्दछन् । अपराध विश्लेषणबाट

यस्ता समस्याको कारकतत्व र समाधानको उपाय पत्ता लगाई ठोस कदम कार्यान्वयनमा ल्याइसकेपश्चात समस्या समाधान गर्न सहयोग पुग्दछ ।

त्यसैगरी अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दुई वा दुईभन्दा बढी अपराधमा अपराधिक कार्यविधि (Modus Operandi), पीडित, पीडक, स्थानलगायतमा एकै खालका प्रकृति वा विशेषताहरू देखिन्छ भने यो एउटै अपराध प्रवृत्ति (Crime Pattern) भएको अपराध हो र यस्ता समस्याहरूको समाधानसमेत एकै तरिकाबाट गर्न सकिन्छ । यसमा पीडित र पीडक परिचित वा अपरिचित दुवै हुन सक्दछन् ।

यसरी लगातार रूपमा हुने Repeat Incidents / Crime Pattern जस्ता अपराधिक समस्याले आम नागरिकमा त्रासको वातावरण सिर्जना गर्दछ । यसलाई समयमा नै निराकरण गर्न सकिएन भने दीर्घकालिन समस्याको रूपमा विकसित हुने सम्भावना हुन्छ ।

ग) **दीर्घकालिनसमस्याहरू (Long-term Problems):** एकै किसिमका अपराध वा घटनाहरू महिना, वर्षसम्म लगाताररूपमा भइरहनु दीर्घकालिन समस्या हुन् । यस्ता समस्याहरू समाधान गर्नको लागि अपराधको प्रकृति तथा प्रवृत्ति (Nature and Trend) पत्ता लगाई निराकरणको उपाय अवलम्बन गर्न जरूरी हुन्छ । अपराध तथ्याङ्कलाई अपराध त्रिकोण (Crime Triangle) स्थान, पीडित र पीडक) सँग जोडेर विश्लेषण गरेपश्चात समस्याको कारण पत्ता लाग्दछ । अपराध तथ्याङ्क विश्लेषणले दीर्घकालिन समस्यासँग जोडिएका निम्न पक्षहरू पहिचान गर्नमा सहयोग पुऱ्याउँदछ:

समस्याग्रस्त स्थान

(Problem Location or Risky Place):

कुनै एकै स्थानमा पटक-पटक घटना घट्दछ तर पीडित र पीडक फरक-फरक हुन्छन् भने त्यस्ता स्थानलाई समस्याग्रस्त स्थान (Problem Location/Risky Place) को रूपमा बुझिन्छ । उदाहरणको रूपमा अँध्यारो गल्लीमा चोरी हुनु, सार्वजनिक यातायातका सवारी साधनमा पाकेटमारी हुनु, चिप्लो र साँघुरो सडकमा सवारी दुर्घटना हुनु आदिलाई लिन सकिन्छ । यसरी समस्याको कारण स्थान हो भन्ने पत्ता लागेपछि दीर्घकालिन समाधानका लागि सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गरी सुरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउन सकिन्छ ।

समस्याग्रस्त अपराधी (Problem Offender):

कुनै खास व्यक्ति वा समूहले लगातार लामो समयसम्म घटना घटाउँदछ, तर पीडित र स्थान भने फरक-फरक हुन्छन् भने त्यसलाई समस्याग्रस्त अपराधी (Problem Offender) भनेर वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा मानव बेचबिखन, Extortion, ठगी, डाँका चोरी, लागूऔषधको कारोबार जस्ता अपराधमा केही संगठित आपराधिक समूह मात्र सक्रिय रूपमा लागेका छन् । अपराध तथ्याङ्कको विश्लेषण पश्चात देखिएको खास आपराधिक समूह वा व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा ल्याउनासाथ यस समस्याको दीर्घकालीन समाधान हुन्छ ।

समस्याग्रस्त पीडित (Problem Victim):

कुनै व्यक्ति वा समूहहरू असामान्य रूपमा पटक-पटक पीडित हुन्छन् भने त्यस्ता व्यक्ति वा समूहलाई समस्याग्रस्त पीडितको रूपमा लिइन्छ । यस्ता घटनामा पीडित र स्थान भने फरक-फरक हुन सक्दछन् । नेपालको सन्दर्भमा भारतबाट दशैँको बेलामा घरमा आउने दाजुभाइहरूलाई विषालु खानेकुरा खुवाई सीमावर्ती क्षेत्रमा गरिने चोरी तथा

लुटपाट, ग्रामीण भेगबाट आएका दिदी बहिनीहरूलाई सुनजस्तै पहेंलो पदार्थ देखाई ठगी गर्ने जस्ता घटना पटक-पटक दोहोरिने अपराधहरू हुन् । यस्ता किसिमका समस्याको दीर्घकालिन समाधान गर्न Problem Victim हरूमा सचेतना फैलाउन जरूरी हुन्छ ।

संवेदनशील सम्पत्ति (Vulnerable Property):

संवेदनशील सम्पत्ति भन्नाले कुनै वस्तुका केही खास गुणहरूका कारण अपराधीलाई आकर्षित गरी आफैँमा संवेदनशील रहेको बुझिन्छ । यस्ता घटनामा पीडित, पीडक र स्थान भने फरक-फरक हुन सक्दछन् । नेपालको सन्दर्भमा पानी तान्ने पम्प, निर्माणाधीन घरका धाराका सामाग्री, तामाका तार र भाडा, आदिलाई संवेदनशील सामग्रीको रूपमा लिन सकिन्छ । सम्बन्धित धनीले त्यस्ता सामग्रीको सुरक्षामा खास ध्यान नदिने र चोरी गरेको सामाग्री सजिलै खरिद बिक्री हुने भएकोले यस्ता सामग्रीहरू पटक(पटक चोरी हुने गरेको पाइन्छ । यस्ता सामग्रीहरू बिक्री वितरण गर्न ल्याउने व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण राख्ने हो भने अपराध अनुसन्धानमा सहज हुने देखिन्छ ।

५. निष्कर्ष तथा सुझाव:

विद्यमान अवस्थामा नेपाल प्रहरीको परिचालन रणनीति केही हदसम्म Standard Model of Policing किसिमको रहेको छ । मौजुदा कानुनले तोकेको निश्चित ढाँचाबमोजिमको अभिलेखका अतिरिक्त Daily Incident Reporting System -DIRS, Crime and Criminal Information System -CCIS जस्ता अपराध तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित सफ्टवेयर निर्माण भई कार्यान्वयनमा ल्याएको भएता पनि यस्ता तथ्याङ्कको प्रभावकारी विश्लेषण गरी अपराध, रोकथामको प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको पाइदैन । हाल नेपाल प्रहरी, अपराध अनुसन्धान विभागअन्तर्गत Data

Center समेत निर्माण भइसकेको अवस्थामा प्रहरीले मुद्दा चलाएका बाहेकका अन्य फौजदारी मुद्दाहरूको अभिलेख तथा तथ्याङ्कलाई समेत एकीकृत गर्नसके अपराधको वास्तविक अवस्था पत्ता लगाउन सक्ने देखिन्छ भने देशको कानुन कार्यान्वयन गर्ने प्राथमिक निकायको रूपमा रहेको नेपाल प्रहरीले मुख्यतः निम्न प्रयोजनको लागि अपराध तथ्याङ्कलाई उपयोग गर्नसक्ने देखिन्छः

- क) अपराध बढी हुने स्थान र समय पत्ता लगाई त्यस्ता स्थान र समयमा सुरक्षा उपकरण र प्रहरी परिचालन बढाई अपराध रोकथाम गर्न,
- ख) आपराधिक गतिविधिको बारेमा आम नागरिकलाई सचेत गराई अपराध रोकथाम गर्न,
- ग) अपराध वा घटनाको कारकतत्व पत्ता लगाई दीर्घकालिन समस्या समाधान गर्नको लागि पूर्वाधार तयार गर्न तथा आवश्यक कानुन र नीति निर्माणका लागि पहल गर्न,
- घ) आपराधिक कार्यविधि र अभियुक्तको अभिलेख विश्लेषण गरी अपराध अनुसन्धानलाई सफल बनाउन,
- ङ) केन्द्रीय, संघीय र स्थानीय संरचना अनुसार अपराध विश्लेषण गर्न,
- च) Standard Model of Policing af6 Hot Spots Policing, Problem Oriented Policing, Predictive Policing मा रूपान्तरण गर्न ।

सन्दर्भ सामग्री:

- ♦ Baum, K. (2007). National crime victimization surve. (November 2007) Washington DC: Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- ♦ Biderman, A.D. and A.J. Reiss (1967). On exploring the dark figure of crime. (November 1967): American Academy of Political and Social Science.
- ♦ Maltz, M.D. (1977). Crime statistics: A historical perspective. Crime and Delinquency
- ♦ The National Academies of Sciences, Modernizing Crime Statistics: Defining and Classifying Crime, The National Academies Press, Washington, DC
- ♦ United Nations Office on Drugs and Crime (2014, June). International Classification of Crimes for Statistical Purposes (ICCS), Report of the Final Expert Group Meeting on the development of ICCS. Vienna, 28-30 May 2014. Vienna: UNODC
- ♦ Weisburd & Eck (2004), Effectiveness of Police in Reducing Crime and the Role of Crime Analysis
- ♦ गृह मन्त्रालय (२०२२), पुलिस व्यवस्था, श्री ५ को सरकारको छापखाना काठमाडौं, नेपाल ।

सहप्राध्यापक प्रदीप पाठक
काठमाडौं स्कुल अफ ल

“ फौजदारी अपराधको अनुसन्धान नवीनतम ज्ञान र प्रविधिको प्रयोग मार्फत मानवअधिकारमैत्री व्यवहार र कार्यशैलीले ओतप्रोत प्रशिक्षित अनुसन्धानकर्ताबाट वैज्ञानिक प्रमाणमा आधारित हुनुपर्दछ । ”

१. विषय प्रवेश

मानवअधिकार मानव मात्रले उपभोग गर्ने यस्तो नैतिक र कानुनी हक हो, जो सुन्दैमा आनन्द आउँछ, भन्नु यसको प्रत्यक्ष उपभोग गर्न पाउँदा त साँच्चै नै मानव भएको अनुभूति हुन्छ । यी अधिकारहरू मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, (१९४८) मा उल्लेख गरिएको “सबै मानिस जन्मजात स्वतन्त्र र मर्यादा एवम् अधिकारमा समान छन्” भन्ने विचारमा आधारित छन् । “भेदभावबाट स्वतन्त्रता” मानवअधिकारको एक आधारभूत सिद्धान्त हो, जुन घोषणापत्रको धारा २ मा निम्नानुसार उल्लेखित छ:

जाति, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनैतिक वा अरू विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति वा अरू कुनै हैसियतको भेदभाव नराखी प्रत्येक व्यक्ति यस घोषणामा उल्लिखित अधिकार र स्वतन्त्रताका हकदार छन् ।

नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिको पक्ष राष्ट्र भएर अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनको परिपालना गर्न सहमति जनाएको छ । मानवअधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरू यसका पक्षराष्ट्रहरूका लागि कानुनी तवरमा बन्धनकारी हुने भएकोले फौजदारी न्यायप्रणालीमा संलग्न कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीले सबै समयमा पेसालाई आवश्यक पर्ने उत्तरदायित्वलाई ख्याल राखी कानूनले सुम्पेको कर्तव्यपालनामा मानव मर्यादाको आदर र बचाउ गर्नुका साथै सबै व्यक्तिको मानवअधिकार कायम

राख्ने र पालना गर्ने अपेक्षा राखेको छ ।^१ त्यस्तै बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारका आधारभूत सिद्धान्तले हरेक बन्दीलाई उनीहरूमा अन्तर्निहित मानव मूल्य र मर्यादाअनुसार आदरपूर्वक व्यवहार गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ ।^२

लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थामा मानवअधिकार सुनिश्चित गर्ने, संरक्षण गर्ने र बहाल गर्ने दायित्व बहन गर्नु राज्यको स्रोत र कानूनद्वारा निसृत अधिकारबाट सञ्चालित प्रहरीको मूल कर्तव्य हो ।^३ अतः अन्तर्राष्ट्रिय कानून, नेपालको संविधान, ऐन, नियम र अदालती कार्यविधिको रोहमा रहेर विधिको शासन कायम गर्नु र मानवअधिकारको आदर र सम्मान गर्नु प्रहरीको कानुनी र नैतिक दायित्व हो ।

प्रहरीको काममा हुने विविधताका कारण उनीहरूले आफ्नो कार्यकालमा धेरै किसिमका मानवअधिकारसम्बन्धी मुद्दाहरूको सामना गर्नुपर्ने हुनसक्छ । खासगरी, फौजदारी न्याय प्रणालीमा प्रहरीसँग सम्बन्धित भएर आउने विषयहरू जस्तै पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने,

अपराध अनुसन्धान गर्ने, सार्वजनिक सुव्यवस्था कायम गर्ने जस्ता विभिन्न अवस्थामा उनीहरूले प्रयोग गर्ने अधिकारसँग मानवअधिकारका सवालहरू जोडिएर आउँदछन् । यस लेखमा भने फौजदारी अपराध अनुसन्धानका क्रममा ख्याल गर्नुपर्ने मानवअधिकारका आधारभूत पक्षहरूलाई उजागर गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

२. प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारहरू

नेपालका लागि सन् १९९१ देखि बन्धनकारी रहिआएका दुई प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरू; नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध (१९६६) र आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध (१९६६) ले समानताको अधिकार र भेदभावबाट स्वतन्त्रताको हक; परिवार र सन्तानहरूको सुरक्षा; आफ्नो राजनैतिक हैसियत निर्धारण गर्ने र आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकास स्वतन्त्र ढङ्गले गर्न सक्ने लगायतको जनताको आत्मनिर्णयको अधिकार संरक्षण गरेका छन् ।

यी दुई सन्धिहरूले अरू अधिकारहरू अलगअलग रूपमा निम्नानुसार सुरक्षित गरेका छन्:

नागरिक र राजनीतिक अधिकारहरू	आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरू
<ul style="list-style-type: none"> बाँच्न पाउने अधिकार (धारा ६) यातना वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायबाट स्वतन्त्रता (धारा ७) दासता र दासत्ववृत्तिबाट स्वतन्त्रता (धारा ८) 	<ul style="list-style-type: none"> रोजगारीको लागि उचित तथा न्यायपूर्ण व्यवस्था गर्ने, जबरजस्ती काममा लगाउन नपाइने, ट्रेड युनियन खोल्न र त्यसमा संलग्न हुन पाउने र बेरोजगारका लागि सामाजिक सुरक्षाको हक । (धारा ६-९)

१ कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीका लागि आचारसंहिता, धारा १ र धारा २ (महासभाको १७ डिसेम्बर १९७९ को प्रस्ताव ३४२१६९ द्वारा जारी)
 २ बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारका आधारभूत सिद्धान्त, १४ डिसेम्बर १९९० को प्रस्ताव ४५/१११ अनुसार महासभाद्वारा घोषित तथा जारी)
 ३ प्रहरीका लागि कमानवेल्थ मानवअधिकार तालिम पुस्तिका, पृ. ७७)

- व्यक्तिको स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत जीवनको सुरक्षा तथा गैरकानुनी थुना, जथाभावी थुनछेकविरुद्धको स्वतन्त्रता (धारा ९) र थुनुवाको मानवोचित अवस्थाको प्रत्याभूति (धारा १०)
- आवतजावत गर्ने, कुनै देश छोड्ने स्वतन्त्रता (धारा १२)
- समानताको हक र कानूनसमक्ष व्यक्तिका रूपमा मान्यता पाउने अधिकार (धारा १४ र १६)
- अदालतमा स्वच्छ सुनवाइको हक, दोषी प्रमाणित नभएसम्म निर्दोषताको अधिकार र मुलतवी सजाय विरुद्धको हक (धारा १४-१५)
- गोपनीयताको अधिकार (धारा १७)
- विचार, अवस्था तथा धर्मको स्वतन्त्रताको अधिकार (धारा १८)
- वाक् तथा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता (धारा १९)
- शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार (धारा २१)
- संगठित हुन पाउने स्वतन्त्रता (धारा २२)
- सार्वजनिक कार्यहरूमा संलग्न हुने अधिकार, मतदान गर्ने र सार्वजनिक सेवामा पहुँच राख्ने अधिकार (धारा २५)
- जातीय, धार्मिक वा भाषिक अल्पसङ्ख्यकहरूको साँस्कृतिक अधिकार (धारा २७)

- पर्याप्त खाना, लुगाफाटा, स्वच्छ पिउने पानी र सुरक्षित अनि धान्न सक्ने बसोबासको व्यवस्था लगायतका पर्याप्त जीवनयापनको अधिकार । (धारा ११)
- पहुँचयोग्य र धान्न सक्ने स्वस्थ सेवाद्वारा उच्चतम मापदण्डको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य उपभोग गर्ने अधिकार । (धारा १२)
- अनिवार्य र निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा र पहुँचयोग्य धान्न सकिने उच्च शिक्षाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने शिक्षासम्बन्धी अधिकार । (धारा १३)
- साँस्कृतिक जीवनमा भाग लिन पाउने अधिकार (धारा १५)

यिनका अलावा नेपालले अन्य निम्न उल्लेखित सन्धिहरूप्रति पनि प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ ।

- यातनाविरुद्धको महासन्धि (१९८४) (नेपाललाई सन् १९९१ देखि बन्धनकारी रहेको) ।
- रंगभेदविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (१९६५) (नेपाललाई सन् १९७१ देखि बन्धनकारी रहेको) ।
- बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (१९८९) (नेपाललाई सन् १९९० देखि बन्धनकारी रहेको) । यस अतिरिक्त बालबालिका बिक्रीविरुद्धको इच्छाधिन आलेख (२०००) (नेपाललाई सन् १९७९ देखि बन्धनकारी रहेको) र बाल सैन्य प्रयोग विरुद्धको इच्छाधिन आलेख (२०००) (नेपाललाई सन् २००७ देखि बन्धनकारी रहेको) ।

- महिलाविरुद्ध हुने सबै खालका भेदभावविरुद्धको महासन्धि (१९७९) (नेपाललाई सन् १९९१ देखि बन्धनकारी रहेको) ।
- मृत्युदण्डको उन्मूलनमा लक्षित नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको दोस्रो इच्छाधिन आलेख (१९९१) (नेपाललाई सन् १९९८ देखि बन्धनकारी रहेको) ।
- आदिवासी तथा जनजातिको अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि (१९६९) (नेपाललाई सन् २००७ देखि बन्धनकारी रहेको) ।
- सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित चारवटा जेनेभा महासन्धि (१९४९) नेपाललाई सन् १९६४ देखि बन्धनकारी रहेको ।
- नरसंहार-अपराधविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (१९४८) नेपाललाई सन् १९६९ देखि बन्धनकारी रहेको ।

३. संवैधानिक एवम् कानुनी व्यवस्था

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नै मानव अधिकारको संरक्षणको प्रत्याभूत गर्नुका साथै कतिपय मानवअधिकारको विषयलाई नागरिकको अहरणीय मौलिक हकको रूपमा संरक्षण गरेको पाइन्छ । संविधानले मौलिक हकका रूपमा निम्न अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ ।

- सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक (धार १६)
- स्वतन्त्रताको हक (धार १७)
- समानताको हक (धार १८)
- न्यायसम्बन्धी हक (धार २०)
- अपराध पीडितको हक (धार २१)
- यातनाविरुद्धको हक (धार २२)
- निवारक नजरबन्दविरुद्धको हक (धार २३)

- छुवाछुत तथा भेदभावविरुद्धको हक (धार २४)
- सम्पत्तिको हक (धार २५)
- धार्मिक स्वतन्त्रताको हक (धार २६)
- सूचनाको हक (धार २७)
- गोपनीयताको हक (धार २८)
- महिलाको हक (धार ३८)
- बालबालिकाको हक (धार ३९)
- दलितको हक (धार ४०)
- ज्येष्ठ नागरिकको हक (धार ४१)
- सामाजिक न्यायको हक (धार ४२)

संविधानको धारा ४६ र धारा १३३ वा १४४ मा संवैधानिक हकको हनन् विरुद्धको संवैधानिक उपचारको हकसम्बन्धी महत्वपूर्ण व्यवस्था रहेको छ । नेपालको सर्वोच्च अदालतले यी अधिकार लागू गराउन आदेश जारी गर्न सक्छ र कानुन कार्यान्वयन अधिकारीहरूले ती आदेशको पूर्ण पालना गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी अदालतले अधिकारको हनन् भएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति दिलाउने आदेश पनि जारी गर्न सक्दछ । यसप्रकार नेपालको संविधानले थुप्रै आधारभूत मानवअधिकारको संरक्षण गरेको छ । त्यसैगरी संसदद्वारा पारित कानुनहरूले थुप्रै मानवअधिकारको हक सुरक्षित गरेका छन् भने नेपालका अदालतहरूले मानवअधिकारको संरक्षणमा महत्वपूर्ण निर्णयहरू समेत गरेको पाइन्छ । यसप्रकार नेपालको कानुनी प्रणालीले औपचारिकरूपमै मानवअधिकारको संरक्षण गरेको छ ।

४. प्रहरीको अपराध अनुसन्धान गर्ने अधिकार

नेपालको संविधान र ऐन कानुनको परिधिभित्र रहेर नेपाल प्रहरीले अपराध अनुसन्धान गर्ने

सिलसिलामा धेरै प्रकारको अधिकार प्रयोग गर्न सक्छन्। यी अधिकारहरू प्रमुख रूपमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९, प्रहरी ऐन २०१२, मुलुकी ऐन २०२०, केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन २०२७, हातहतियार खरखजाना ऐन २०१९, विष्फोटक पदार्थ ऐन २०१८, जासुसी ऐन २०१८, लागूऔषध (नियन्त्रण) ऐन २०३३ मार्फत नेपाल प्रहरीलाई प्राप्त छन्। यी ऐनअन्तर्गत अनौपचारिक रूपमा साक्षीहरू र आरोपितहरूसँग प्रश्न सोध्नेदेखि लिएर व्यक्ति, सवारी, आवास तथा कार्यालयको खानतलासी गर्नु र घटनास्थलको मुचुल्का उठाउनुका साथै सम्पत्ति रोक्का गर्ने र मेल, फोन आदि वीचमै रोक्ने आदि समेत पर्दछन्। यी सबै अनुसन्धानपछिका मूलभूत उद्देश्य पीडितहरूको पहिचान गर्नु, साक्षी र प्रमाण एकट्ठा गर्नु, अपराधको तरिका, स्थान, समय र कारण पत्ता लगाउनु, अभियुक्तको पहिचान गर्नु र पक्राउ गर्नु हो।

प्रहरीहरूको अधिकार एकदमै हस्तक्षेपमूलक हुनसक्ने र यसबाट व्यक्तिको गोपनीयता र अरू मानवअधिकारमा समेत असर पर्न सक्ने भएकाले यस्ता अधिकार प्रयोग गर्दा प्रहरीहरूले एकदमै सावधानी अपनाउनुपर्छ। यस्ता अधिकारहरू जथाभावी वा बदनियतपूर्वक नभई सावधानीपूर्वक कानुनसम्मत ढङ्गले प्रयोग गर्नुपर्छ र यी अधिकारहरू न्यायिकरूपमा एकदमै जरुरी भएमा र मानवअधिकारमाथि हस्तक्षेप गर्न अत्यावश्यक भएमा मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ।

५. अनुसन्धानले प्रभावित गर्नसक्ने मानवअधिकारहरू

प्रहरीको अनुसन्धानले थुप्रै प्रमुख मानव अधिकारहरूलाई नराम्रोसँग प्रभावित गर्न सक्छन्:

१. गैरकानुनी र जथाभावी थुनछेकविरुद्धको स्वतन्त्रता

कानुनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुनुहुँदैन।^४ हरेक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ। कसैलाई पनि जथाभावी गिरफ्तारी र थुनछेकको भागीदार बनाउनु हुँदैन। कानुनले स्थापना गरेका आधार तथा कार्यविधिवमोजिम बाहेक कसैलाई पनि निजका स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्नुहुँदैन।^५ प्रहरीले पीडित, साक्षी तथा आरोपितलगायत अनुसन्धानले प्रभावित गरेका व्यक्तिको भौतिक सुरक्षा सुनिश्चित गर्नुपर्छ। उनीहरूलाई कुनै पनि किसिमको शारीरिक हानी तथा मानसिक दबावबाट बचाउनुपर्छ।

२. दोष प्रमाणित नभएसम्म निर्दोषताको पूर्वानुमान

प्रहरीको कार्य अनुसन्धानबाट तथ्य पत्ता लगाउनु हो, अपराध सिद्ध गर्नु होइन। स्वतन्त्र न्यायालयले मात्र कुनै पनि व्यक्ति निर्दोष वा अपराधी भएको कुरा प्रमाणित

४. नेपालको संविधान, धारा १७

५. नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, धारा ९(१)

गर्नसक्छ । तसर्थ प्रहरीले न्यायालयले कसूर प्रमाणित नगरेसम्म कुनै पनि व्यक्तिलाई निर्दोषको रूपमा व्यवहार गर्नुपर्छ ।^६

३. गोपनीयता तथा अहस्तक्षेपको अधिकार

नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धले कसैको पनि निजी गोपनीयता, परिवार, घर वा पत्राचारउपर जथाभावी वा गैरकानुनी हस्तक्षेप नगरिने साथै प्रतिष्ठा र ख्यातिमा गैरकानुनी आघात नपुऱ्याइने सुनिश्चितता गरेको छ ।^७ त्यसैगरी नेपालको संविधानले कुनै पनि व्यक्तिको जिउ, आवास, सम्पत्ति, लिखत, तथ्याङ्क, पत्राचार र चरित्रसम्बन्धी विषयको गोपनीयता कानुन बमोजिम बाहेक अनतिक्रम्य हुने हक प्रदान गरेको छ ।^८ यसले चिठ्ठी, कागजात, फोन, इमेल र इन्टरनेट सम्पर्क जस्ता आधुनिक सूचनाको सुरक्षालाई समेत समेट्छ ।

अपराध अनुसन्धानको अधिकारबाट धेरै अवास्थामा कुनै न कुनै रूपमा व्यक्तिका यी गोपनीयतामा हस्तक्षेप हुनजान्छ । त्यसैले प्रहरीसँग व्यक्तिगत गोपनीयतामाथि हस्तक्षेप गरी तहकिकात गर्न कानुनद्वारा आधिकारिकता दिइएको; कानुनसम्मत लक्ष्य र उद्देश्यमा पुग्न (जस्तै; अपराध निरूपण गर्न) आवश्यक भएको; समानुपातिक रहेको

जस्ता आधार र कारण विद्यमान हुनुपर्छ । यसको मतलब अनुसन्धान अपराध निरूपण गर्ने हदसम्म मात्र गोपनीयता अतिक्रमीत गर्न सकिन्छ तर चाहिनेभन्दा बढी हस्तक्षेप गर्ने कार्य स्वीकार्य हुँदैन ।

४. कानुनी प्रक्रियाको क्रममा आरोपित र थुनुवाको अधिकार:

प्रहरीले गैरकानुनी अनुसन्धान प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु भन्ने कानुनी प्रक्रियामा अभियुक्त तथा थुनुवाहरूले प्राप्त गर्ने अधिकार, विशेष गरी स्वच्छ पूर्णक्षको अधिकार, गम्भीर खतरामा पर्नसक्छ । यसरी लिइएको प्रमाणलाई अदालतले विश्वसनीय नमानी आरोपितको पक्षमा मुद्दा खारेज गर्न पनि सक्छ । अतः कानुनी प्रक्रियाको क्रममा निम्न कुराहरू सुनिश्चित गर्नुपर्छ :

- मानवोचित, आदरपूर्वक र भेदभावरहित ढङ्गले व्यवहार गर्नुपर्छ^९;
- पक्रनुको कारण खुलाई उनीहरूको अधिकारबारे सुसूचित गराउनु पर्छ^{१०};
- २४ घण्टाभित्र न्यायाधीशसमक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ र आफूलाई थुनामा राखिएको कुराको वैधानिकतामाथि चुनौति दिने अवसर प्रदान गर्नुपर्छ^{११};
- आवधिकरूपमा उनीहरूको थुनाको कारणको पुनरावलोकन गराउनुपर्छ;

६ नेपालको संविधान, धारा २०(५)

७ नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, धारा १७(१)

८ नेपालको संविधान, धारा २८

९ नेपालको संविधान, धारा १८, धारा २४

१० नेपालको संविधान, धारा २०(१)(८)

११ नेपालको संविधान, धारा २०(३)

- कानून व्यवसायी छान्ने र यदि कानून व्यवसायी राख्न असक्षम भएमा सो नियुक्त गरिदिनुपर्छ र वकिलसँग गोप्य रूपमा कुराकानी गर्ने वातावरण बनाइदिनु पर्छ^{१३};
- यातना तथा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्नु हुँदैन^{१३};
- उनीहरू मौन बस्न पाउँछन् र कुनै प्रश्नको उत्तर नदिन पाउँछन्^{१४};
- स्वच्छ, पुर्पक्षको अधिकार र पुर्पक्षको लागि उपयुक्त र आवश्यक समय र सामग्री प्रदान गर्नुपर्छ ।

५. कानुनी प्रक्रियाको क्रममा पीडितको अधिकार:

नेपालको संविधानले अपराध पीडितलाई आफू पीडित भएको मुद्दाको अनुसन्धान तथा कारवाहीसम्बन्धी जानकारी पाउने र कानून बमोजिम सामाजिक पुनःस्थापना र क्षतिपूर्ति सहितको न्याय पाउने हक रहेको छ।^{१५} यस क्रममा संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा जारी अपराध र अख्तियारको दुरुपयोग पीडितका लागि न्यायसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्र बमोजिम पीडितको न्यायमा पहुँच र स्वच्छ, व्यवहारसम्बन्धी सिद्धान्तहरू^{१६} अवलम्बन गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ ।

६. अनुसन्धानका क्रममा प्रत्याभूत गर्नुपर्ने मानवअधिकार

(क) अभियुक्तको पक्राउ

- अनुसन्धान अधिकारीले अपराधमा संलग्न रहेको मनासिव कारण भएका पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ गर्नुपर्ने कारणसहितको सूचना/पूर्जी दिने ।
- पक्राउ परेको व्यक्तिको परिवार र अन्य आफन्तलाई सूचित गर्ने ।
- पक्राउ भएमा व्यक्तिको अवस्थानुसार शारीरिक जाँच गराउने ।
- पक्राउ भएका व्यक्तिलाई अनुसन्धानका सिलसिलामा २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा नराख्ने । २४ घण्टाभन्दा बढी थुनामा राख्नुपर्ने भए मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष हिरासतमा राख्न अनुमति लिने ।
- थुन्दा कानूनले तोकेको ठाउँमा मात्र थुन्ने ।
- थुनामा रहँदा उनीहरूले आफ्नो मानव मर्यादा कायम राख्न सक्ने गरी उनीहरूको न्यूनतम आवश्यकताहरू पूर्ति गरिदिने ।
- थुना वा हिरासतमा राख्दा मानवोचित व्यवहार गर्ने ।
- पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई कानून

१२ नेपालको संविधान, धारा २०(२)(१०)

१३ नेपालको संविधान, धारा २२(१); नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, धारा ५; यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायविरुद्धको महासन्धि (१९८४), धारा २; यातनासम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन २०५३, दफा ३(१)

१४ नेपालको संविधान, धारा २०(७)

१५ नेपालको संविधान, धारा २१

१६ अपराध र अख्तियारको दुरुपयोग पीडितका लागि न्यायसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्र, संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासभाको २९ नोभेम्बर, १९८५ को प्रस्ताव ४०/३४ द्वारा जारी

व्यवसायीसँग सल्लाह एवं परामर्श लिने सुविधा प्रदान गर्ने ।

- पक्राउको बृहत अभिलेख राख्ने । यसभित्र पक्राउको कारण; पक्राउ गरिएको समय र स्थान; थुन्त लगाएको स्थान; पक्राउमा संलग्न प्रहरीको परिचय; कुनै प्रश्न वा सोधपुछको टिप्पणी; न्यायाधीशकोमा लगाएको समय; प्रहरीद्वारा पक्राउ गरेको उक्त व्यक्तिको सरसामान (सम्पत्ति)को वर्णन; आरोपितको स्वास्थ्य अवस्था; वकिल, आफन्त, परिवारजन वा साथीभाइले भेट्न आएको विवरण; उक्त व्यक्तिको रमाना वा छाडेको समय र मिति जस्ता कुराहरू पर्दछन् ।

(ख) अन्तर्वार्ता / सोधपुछ :

- पीडित व्यक्ति, साक्षीहरू र कुनै अपराधको सम्बन्धमा शङ्कास्पद व्यक्तिलाई अन्तर्वार्ता लिनुपूर्व उनीहरूको अधिकारबारे जानकारी दिने ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई यातना दिने तथा क्रूर, अमानवीय र अपमानजनक व्यवहार नगर्ने ।
- कसैलाई पनि आफू वा आफूविरुद्ध साबिती गर्न वा साक्षी हुन कर नलगाउने । व्यक्तिले विभिन्न जटिल मनोवैज्ञानिक कारणले समेत अपराध स्वीकार्छ भन्ने कुरामा सतर्क रहने ।
- कहिल्यैपनि साबितीलाई मात्र व्यक्तिविरुद्ध मुद्दाको मुख्य आधार नमान्ने । अनुसन्धान उक्त साबितीसँग तादात्म्यता राख्ने स्वतन्त्र प्रमाण सङ्कलन गर्न सहायक हुनुपर्ने ।

अभियुक्तले कुनै पनि बेला आफ्नो भनाइमा परिवर्तन ल्याउन वा फिर्ता लिन सक्छ भन्ने कुरामा सचेत रहनुपर्ने ।

- अन्तर्वार्ताको समय, स्थान, अन्तर्वार्ता लिइएको अवधि, अन्तर्वार्ताको समयमा उपस्थित भएका व्यक्ति, एउटा अन्तर्वार्ता र अर्को अन्तर्वार्ताबीचको समयावधिको पूर्ण अभिलेख राख्नुपर्ने । व्यक्तिको साबिती उसकै शब्दमा अभिलेखन गरी उसको हस्ताक्षर गराउनुपर्ने । यदि उक्त व्यक्ति साक्षर छैन भने उसले भनेबमोजिम लेख्नुपर्ने ।
- संवेदनशील सूचना वा जानकारी लिँदा गोपनीयता र सजगता अपनाउनुपर्ने ।

(ग) खानतलासी / बरामदी:

मानवअधिकार कानूनअन्तर्गत व्यक्ति वा सम्पत्तिको खानतलासी गर्न कानूनसम्मत कारणहरू हुनुपर्दछ । यसका लागि निम्न मनासिब आधारहरू विद्यमान रहेको विश्वास प्रहरीमा हुनुपर्दछ:

- कुनै पनि व्यक्तिले अपराध गरेको छ;
- कुनै पनि व्यक्तिले खतरनाक वा अरू गैरकानुनी सामान बोकेको छ, जसको प्रयोगबाट उसले अपराध गर्ने सम्भावना छ;
- कुनै निश्चित सामग्री, साधन वा सम्पत्तिलाई अपराध गर्न प्रयोग गरिएको थियो;
- कुनै निश्चित सामग्री, साधन वा सम्पत्ति अपराध गर्न प्रयोग हुन सक्ने सम्भावना अधिक छ ।

शङ्काका मनासिब आधारहरू भन्नाले एउटा प्रहरी अधिकृतले जुन सच्चाइ र वास्तविकताका आधारमा कुनै विषयमा शङ्का गरेको छ, कुनै मनासिब व्यक्तिले पनि त्यस अवस्थामा त्यस्तै शङ्का वा विश्वास गर्ने विद्यमानतालाई जनाउँछ ।

खानतलासी र जफत गर्ने प्रक्रिया:

सम्भव भएसम्म खानतलासीपूर्व नै खानतलास पूर्जी वा अदालतको आदेश प्राप्त गर्नुपर्छ ।

पूर्जी कार्यान्वयन गर्दा:

- पूर्जीको निश्चित दायरा र सर्तहरूको अधीनमा रहनु पर्दछ र पूर्जी वा अदालतको आदेशद्वारा प्रस्ट तोकिएको बाहेकका व्यक्ति वा ठाउँको खानतलासी गर्नु हुँदैन ।
- सामान्यतया पूर्जीको कार्यान्वयन रातमा नभई दिनमा गर्नुपर्छ, तर रातमा खानतलासी नगरी नहुने उचित आधारहरू छन् भने त्यस्तो समयलाई पूर्जीले मान्यता दिन्छ ।
- पूर्जी कार्यान्वयन नगरून्जेलसम्म वा त्यो पूर्जी जारी गर्ने अधिकारीले खारेज नगरेसम्म त्यो वैधानिक हुन्छ ।
- सामान्यतया खानतलासी त्यतिबेला गरिनुपर्छ, जुनबेला मालिक वा मूली त्यो परिसरभित्र हुन्छ । परिसरभित्र छिर्नुअघि म प्रहरी हुँ भनी घोषणा गर्नु र छिर्न अनुमति माग्नुपर्छ । बलको प्रयोग (जस्तै ढोका फोड्नु वा भ्याल फुटाउनु) त्यतिबेला मात्र गरिन्छ, जब प्रवेश गर्न दिइँदैन । उचित बलमात्र प्रयोग गर्नुपर्छ,

सम्पत्तिको अत्याधिक क्षति गर्नु हुँदैन ।

- कुनै वस्तु वा सामग्री जुन परिसरबाट बरामद हुन्छ, त्यो पूर्जीमा उल्लेख गर्नुपर्छ र मालिक वा भोगकर्ताको सही गराउनुपर्छ ।

पूर्जीबिनाको खानतलासी :

पूर्जीबिनाको खानतलासी अपवादात्मक परिस्थितिमा उचित र मनासिब कारण भएमा मात्र गर्नुपर्दछ । उदाहरणको लागि:

- यदि कानुनी गिरफ्तारी आकस्मिक हुन्छ भने (उदाहरण: त्यो व्यक्तिले हतियार र खतरापूर्ण वस्तु बोकेको छ, छैन भन्ने पत्ता लगाउन वा व्यक्तिले बोकेको सम्पत्ति दर्ता गर्न);
- व्यक्ति खुल्लारूपले (कुनै दबाव वा बलबिना) खानतलासीका लागि मञ्जुर गर्छ भने;
- त्यस्तो परिस्थिति जहाँ पूर्जीको पहिल्यै प्राप्ति असम्भव प्रायः हुन्छ । (जस्तै; खानतलासीको ढिलाइले गर्दा चाहिने प्रमाण वा खतरनाक वस्तुको स्थानान्तरण वा नास हुन सक्ने पर्याप्त सम्भावना भएमा)

कुनै आवास तथा कार्यालय परिसरको खानतलासी गर्दा निम्नलिखित सिद्धान्तहरू ख्याल गर्नुपर्छ^{१७}:

१. सम्पत्तिमा अनावश्यक क्षति पुऱ्याउनु हुँदैन;
२. आवश्यकता नभएसम्म बलको प्रयोग गर्नु हुँदैन । यदि परेमा आवश्यक मात्रामा मात्र बलको प्रयोग गर्नुपर्छ;

१७ प्रहरीका लागि कमनवेल्थ मानवअधिकार तालिम पुस्तिका , पृ ९७

३. त्यस्ता ठाउँहरूमा मात्रै खानतलासी गर्नुपर्छ, जहाँ खोजिएका सामग्रीहरू पाउने बढी सम्भावना रहन्छ;
४. सम्पत्तिको हकदार वा मालिकलाई खानतलासीको आशयको सूचना वा जानकारी दिनुपर्छ;
५. साधारण परिस्थितिमा दिउँसो मात्रै खानतलासी गर्नुपर्छ;
६. खानतलासी पूर्जाको एक प्रति मूली वा मालिकलाई दिनुपर्छ ।

खानतलासीसँग सम्बन्धित केही थप कुराहरू:

- महिलाको शरीरको खानतलासी महिला अधिकारीले नै र पुरुषको पुरुषले नै गर्नुपर्दछ ।
- अत्यावश्यक भएमा मात्रै शरीरको लुगा फुकाली खानतलासी गर्नुपर्दछ र सो खानतलासी गोप्य स्थानमा र व्यक्तिको स्वाभिमानको सम्मान गर्दै गर्नुपर्छ ।
- गोप्य अड्डाहरूको खानतलासी गोप्यरूपमा मेडिकल अधिकृतहरूद्वारा गराउनु पर्दछ । यस्तो खानतलासी गर्न कुनै व्यक्तिले अपराध गर्न प्रयोग गरेको वा प्रयोग गर्न लागेको सामग्री लुकाए छिपाएको मनासिब आधारहरू विद्यमान रहनुपर्दछ ।
- उपलब्ध भएसम्म शरीरको खानतलासी गर्दा आधुनिक प्रविधि जस्तै एक्स-रे वा स्क्यानर प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्ता सामग्रीहरूको प्रयोगको लागि पनि मनासिब कारणहरू हुनुपर्छ र मनासिब कारणबिना यिनको बारम्बार प्रयोग गर्नुहुँदैन ।
- DNA प्रविधिले व्यक्तिको आनुवंशिक उत्पत्तिबारेको अत्यन्त गोप्य र प्रतिकूल सूचनाको

सङ्कलन गर्ने भएकोले त्यस्तो प्रविधिको प्रयोग कानूनसम्मत रूपमा कुनै व्यक्तिले अपराध गरेको छ भन्ने शङ्का भएमा मात्र गर्नुपर्दछ । जथाभावी रूपमा शङ्का नगरिएका व्यक्तिहरूबाट आनुवंशिक उत्पत्ति अपराध सुल्झाउन भनी सङ्कलन गर्नु हुँदैन । DNA प्रविधिको गोपनीयताको कडा संरक्षण हुनुपर्दछ र यदि शङ्का गरिएको व्यक्ति निर्दोष रहेमा सो आनुवंशिक उत्पत्तिको नाश गर्नुपर्दछ ।

- यदि सम्पत्ति जफत वा फिर्ता भएमा त्यसको अभिलेखीकरण र भण्डारण उपयुक्त कानुनी प्रक्रियाबाट गरिएको हुनुपर्छ र यदि त्यसो गर्दा सम्पत्तिमा हानी नोक्सानी भएमा वा गैरकानुनी तरिकाले सम्पत्ति जफत गरिएको भए त्यसको क्षतिपूर्ति दिनुपर्दछ ।

७. जोखिमयुक्त समूहका अधिकार

फौजदारी अपराध अनुसन्धानका क्रममा जोखिमयुक्त समूहमा पर्ने बालबालिका र महिलाको संरक्षणका खातिर अतिरिक्त उपायहरू अघि सार्नुपर्छ ।

(क) बालबालिकाको हकअधिकार र अपराध अनुसन्धान:

नेपालको संविधानको धारा ३९ ले प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक प्रदान गरेको छ । बालबालिकाको अपराध/बिज्याइँमा संलग्नताको कारण वयस्कभन्दा भिन्न हुन्छ । त्यसैले प्रहरीले बालबालिकाको संलग्नताको आशङ्का भएको अपराधको अनुसन्धान गर्दा बालबालिकाको गोपनीयताको सम्मान गर्दै अनुसन्धानको प्रतिवेदनलाई सम्पूर्णरूपमा सुरक्षित र गोप्य राख्नुपर्छ । सम्भव भएसम्म वयस्क र बालबालिकाको अनुसन्धान प्रतिवेदनलाई भिन्दाभिन्दै राख्नुपर्दछ ।

बालबालिकालाई उनीहरूमाथि अनुसन्धान किन गरिएको हो भन्ने कुराको जानकारी दिँदा विशेष ध्यान दिनुपर्छ। गम्भीर अपराधमा संलग्न नभएका बालबालिकालाई गिरफ्तार नगरी अभिभावक वा समाजसेवीहरूलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्छ^{१८}। अन्य कुनै उपाय नभएमा मात्र बालबालिकालाई थुनामा राख्नु पर्दछ, जसलाई अन्तिम उपायको रूपमा लिनु पर्दछ र सकेसम्म यस्तो थुना कम समयको लागि हुनुपर्दछ र थुनामा राख्दा वयस्कबाट छुट्टै राख्नुपर्दछ।

(ख) महिलाको हकअधिकार र अपराध अनुसन्धान:

नेपालको संविधानले महिला भएकै कारण कुनै पनि किसिमको भेदभाव नगरिने हक प्रत्याभूत गरेको छ।^{१९} तर महिलाहरू घरभित्र तथा घरबाहिर पनि शारीरिक, मानसिक र यौनजन्य दुर्व्यवहारका कारण जोखिमयुक्त अवस्थामा रहन्छन्। त्यसैले प्रहरी अधिकारीले यस्ता समस्याहरूको समाधान गर्न तथा दुर्व्यवहार र भेदभावबाट महिलालाई संरक्षण गर्न उचित कदम उठाउनुपर्छ।^{२०}

बलात्कार र यौन दुर्व्यवहारको सिकार भएका भनिएका महिलाहरूसँग गरिएको एक सर्वेक्षणमा ५४ प्रतिशत महिलाहरूले प्रहरीले तिनीहरूलाई अनुसन्धानका क्रममा मानसिकरूपले दुर्व्यवहार गरेको देखिएको छ।^{२१} प्रहरीले आफ्नो कर्तव्य पूरा नगरेका कारण वा कानुन कार्यान्वयन गर्ने क्रममा लैङ्गिक असंवेदनशीलताका कारण यस्ता महिलाहरू पुनर्पीडित हुने छैनन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ। प्रहरी अधिकृतले पीडितको भलाई र मर्यादालाई सदैव

प्राथमिकता दिएर सम्मान गर्नुपर्दछ। खासगरी अपराधका पीडित महिलाहरूसँग व्यवहार गर्दा प्रहरीले निम्न कुराहरू ख्याल गर्नुपर्छ:

- पीडितसँग बोल्दा र सम्पर्क गर्दा निजको स्वाभिमानको सम्मान गर्नुपर्दछ।
- घरेलु तथा यौनजन्य अपराधमा शिघ्र कारबाही गर्नु र पीडितलाई आवश्यक औषधोपचार दिई पायक पर्ने सुरक्षित स्थानमा लगि सहयोग पुर्याउनु पर्छ।
- पीडित महिलाहरूको बयान लिँदा पीडितप्रति तत्काल वा भविष्यमा आक्रमण हुन सक्ने व्यक्तिबाट टाढा राखी एकान्तमा लिनु पर्दछ।
- बयान लिने क्रममा कुनै महिला अधिकारी वा अन्य महिला उपस्थित भएको सुनिश्चित गरेपश्चात् मात्र महिला पीडितसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ।
- महिलाले बेइज्जती, असुरक्षित र त्रासको अनुभव गरेको छ, छैन भन्ने कुरामा होसियार रहनुपर्छ किनभने यसले उनको बयानमा असर पुर्याउन सक्छ।

अपराध अनुसन्धानका क्रममा महिलाहरूको विशेष आवश्यकताहरूको सम्मान गर्नुपर्छ। प्रहरीबाट हुने महिला थुनुवाविरुद्धका हिंसा, जहाँ शारीरिक, मानसिक तथा लैङ्गिक दुर्व्यवहार समावेश हुन्छ, उनीहरूको कर्तव्यको उल्लङ्घन हो र गम्भीर अपराध हो। अतः जोखिमयुक्त महिलालाई दुर्व्यवहारबाट बचाउन

१८ मानवअधिकार उच्च आयुक्तको कार्यालयको “प्रहरीका लागि मानवअधिकार र यसको मापदण्ड र प्रयोग”, पृ. ४०

१९ नेपालको संविधान, धारा ३८

२० प्रहरीका लागि कमनवेल्थ मानवअधिकार तालिम पुस्तिका

२१ कानुन अन्वेषण तथा स्रोत विकास केन्द्र, बेसलाइन सर्भे अन क्रिमिनल जस्टिस सिस्टम अफ नेपाल, पृ. १२५-१४५

महिलालाई पुरुषभन्दा अलगगै हिरासतमा राख्नुपर्छ; महिलालाई महिला अधिकारीले नै समाउने, सोध्नुपर्छ गर्ने र खानतलास लिने गर्नुपर्छ; विशेषतः गर्भवती महिलालाई शिशु जन्मँदा वा जन्मेपछि उचित चिकित्सकीय सेवा प्रदान गर्नुपर्छ र हिरासतमा रहेका महिलाको बालबालिकाको उचित स्याहार गर्नुपर्छ ।

C. उपसंहार

एक्काइसौं शताब्दीको फौजदारी न्यायप्रणाली मानवअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा आधारित रहेको छ । यसले व्यक्तिको मर्यादा कुनै पनि अवस्थामा कुण्ठित हुनु हुँदैन भन्ने मान्यता राख्दछ । यसर्थ अपराध अनुसन्धानका क्रममा मानवअधिकारका आधारभूत मान्यताहरू र विकसित प्रणालीलाई आत्मसात गर्नु आवश्यक छ । आधुनिक न्यायप्रणालीले अपराधबाट पीडित भएका व्यक्तिहरू प्रति सहानुभूति मात्रै होइन, उनीहरूलाई न्यायप्राप्तिको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । यसो नगर्दा न्यायमाथि आम सर्वसाधारणको विश्वास निर्माण हुन सक्तैन । अतः फौजदारी अपराध अनुसन्धानले यस मान्यतालाई संस्थापित गर्ने प्रतिबद्धता बोक्नु पर्दछ ।

नेपाली फौजदारी न्यायिक प्रणाली समानताको प्रत्याभूतिमा आधारित रहेको छ । अतः संविधानद्वारा बर्जित कुनै पनि किसिमका

असमनतालाई फौजदारी न्यायिक कारबाहीमा प्रश्रय दिन सकिँदैन । फौजदारी न्यायप्रणालीको प्रमुख लक्ष्य व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु हो । यसकारण विधिपूर्वक कारबाही गर्नु र सजाय गर्नु न्यायिक कारबाहिको अभिष्ट हो । यस अभिष्टलाई पूरा गर्न फौजदारी अपराधको अनुसन्धान नविनतम ज्ञान र प्रविधिको प्रयोगमार्फत मानवअधिकारमैत्री व्यवहार र कार्यशैलीले ओतप्रोत प्रशिक्षित अनुसन्धानकर्ताबाट वैज्ञानिक प्रमाणमा आधारित हुनुपर्दछ । अनुसन्धानकर्ताले वयान लिँदा जान्न चाहेको तथ्यसंग सम्बन्धित सूचना प्राप्त गर्ने अनुसन्धानत्मक अन्तर्वाता प्रणालीको सुरुवात गर्नु आवश्यक छ । पीडित, साक्षी र अभियुक्तलाई नम्र, सम्मानपूर्वक र व्यावसायिक रूपमा व्यवहार गर्ने; अनुसन्धान सक्षम, शिघ्र, स्वतन्त्र र बृहत हुनुपर्ने; अनुसन्धानको कार्यविधि एकदमै स्पष्ट हुनुपर्ने; सबै प्राप्त प्रमाणहरू अनुसन्धान गर्ने र त्यसपछि मात्र अभियुक्तको पहिचान गर्ने जस्ता कार्यपद्धतीको अनुसरण गर्नु आवश्यक छ । यसो भएमा मात्र संविधानले परिकल्पना गरेको फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्त र मानवअधिकारसम्बन्धि अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजअनुरूप उचित कानुनी प्रणाली स्थापना र प्रवर्द्धनमा राज्यले निभाउनु पर्ने भूमिका सही ढंगबाट निभाउन सकिने हुन्छ ।

प्र.ना.उ. नवीन किशोर प्रधान
अपराध अनुसन्धान विभाग

समाजमा घटने विभिन्न

अपराधहरूलाई दुरुत्साहन एवं रोकथाम गर्न र नियन्त्रण गर्ने पक्षमा प्रहरीले आफ्नो कार्यलाई प्रभावकारीका साथ सम्पन्न गर्नु पर्दछ भने पीडित पक्षले अपराधबाट प्रताडित भई सहेर नबसी न्याय खोजिका लागि उजुरी गर्नु पर्दछ र पीडित नभएको अवस्थामा पनि सरोकारवाला पक्ष एवम् स्वयं प्रहरीले अपराधीलाई कानुनको दायराभित्र ल्याउनु पर्दछ । ”

१. पृष्ठभूमि

अपराधरहित आदर्श समाज निर्माणका लागि नेपाल प्रहरीलाई कानुनतः राज्यले सुम्पिएको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी अपराध रोकने र पत्ता लगाउने सुयोग्य साधन बनाई शान्ति र व्यवस्था कायम राख्ने भनी प्रहरी ऐनको प्रस्तावनामा नै उल्लेख भएको हुँदा फौजदारी न्याय प्रणालीलाई पूर्णतः सफल बनाउन यसका सम्बद्ध पक्षहरू न्यायाधिवक्ताको कार्यालय, अदालत, कानुन व्यवसायी, नागरिक समाज तथा अन्य सम्बन्धित पक्षहरूसंग समन्वय गरी कानुन कार्यान्वयन र न्याय सम्पादन गर्न नेपाल प्रहरीको अहम भूमिका रहेको हुन्छ । अझ संक्रमणकालमा चरम रूपमा देखिएको दण्डहीनतालाई कानुनको दायरामा ल्याई सफल अनुसन्धान गरेर प्रचलित कानुन बमोजिम पीडितलाई न्याय प्राप्तमा सहयोग एवम् क्षतिपूर्ति भराउने तर्फ र पीडकलाई सजाय एवम् जरिवाना गराई सुधने मौका प्रदान गर्नुका साथै समाजमा अपराध न्यूनीकरण गराउन महत्वपूर्ण योगदान रहेको हुन्छ । यस अर्थमा फौजदारी न्याय प्रणालीको प्रमुख उद्देश्य समाजमा शान्ति सुव्यवस्था कायम राख्नु तथा अपराधीलाई दण्डित गरी पीडितलाई न्याय पुर्याउनु भएकोले यसको आधार स्तम्भको रूपमा नेपाल प्रहरीको अग्रणी भूमिका रहेको पाइन्छ ।

कानुनले नगर्नु भनेको कार्य गर्ने र गर्नु भनेको कार्य नगर्ने प्रवृत्तिले अर्थात कानुनको पालना तथा सम्मान नगर्ने प्रवृत्तिले समाजमा अपराध बढाई रहेको छ भने यस्ता कार्य नियन्त्रण गर्न समाज स्वयंम सचेत भई असल संस्कारको विकास गरी अगाडि बढ्नु पर्दछ । देशले छोटो समयमा नै धेरै राजनैतिक परिवर्तन ल्याई सकेकोले एकातर्फ राज्य व्यवस्था लोक कल्याणकारी भई मानवअधिकारको सम्मान र सम्बर्द्धन गर्नुका साथै नागरिकहरूको हक स्थापित गरी विकसित राज्य प्रणालीमा स्थापित भई सकेको छ भने

अर्को तर्फ आफ्नो हकअधिकार प्रयोग गर्दा अर्काको हक अधिकारलाई प्रभावित गरेको पाइनुको साथै कानून पालना नगर्ने वा उल्लंघन गर्दा आफू ठूलो भइन्छ, भन्ने सोच विकास भएका कारण फौजदारी न्याय प्रणालीमा केही चुनौतीहरू समेत थपिँदै आएको छ । यस्ता चुनौतिहरूलाई सामना गर्न कानूनको शासन (Rule of law) कायम गर्न सक्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हुन आउँदछ । यसका लागि राज्य पक्ष यस प्रति सचेत र सजग भई कानूनले दिएको अधिकार, कर्तव्य र दायित्वलाई पूरा गर्ने र गराउने कार्यमा सक्षम फौजदारी न्यायप्रणालीका सम्बद्ध पक्षहरूले प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ ।

समाजमा घट्ने विभिन्न अपराधहरूलाई दुरुत्साहन एवं रोकथाम गर्न र नियन्त्रण गर्ने पक्षमा प्रहरीले आफ्नो कार्यलाई प्रभावकारीका साथ सम्पन्न गर्नु पर्दछ भने पीडित पक्षले अपराधबाट प्रताडित भइ सहेर नबसी न्याय खोजिका लागि उजुरी गर्नु पर्दछ र पीडित नभएको अवस्थामा पनि सरोकारवाला पक्ष एवम् स्वयं प्रहरीले अपराधीलाई कानूनको दायराभित्र ल्याउनु पर्दछ । यस कार्यका लागि नागरिकहरूमा सचेतना र उजुरी गर्ने साहसको आवश्यकता पर्दछ । त्यसैले अपराध पीडित पक्षका सहयोगका लागि नागरिक समाज र प्रहरीको भूमिका अझ महत्वपूर्ण हुन्छ । प्राकृतिक न्यायका सिद्धान्त अनुरूप कतिपय कार्यहरू प्रहरी आफैले गर्न नमिल्ने पनि हुन्छन् । यसका लागि पीडित पक्ष वा स्थानीय नागरिकले प्रहरीलाई सहयोग पुर्याउनु पर्ने हुन्छ । प्रहरीले प्राप्त गरेका भौतिक सबुत प्रमाणलगायत अन्य प्रमाणहरूका आधारमा अभियुक्तलाई अदालत समक्ष अभियोगका साथ पेस गर्दा सरकारी वकिलले सशक्त रूपमा अदालतमा उभ्याउने र अदालतबाट न्याय सम्पादन गर्दा अपराध पुष्टी भई अपराधी ठहर भएका खण्डमा त्यस्ता अभियुक्तलाई अदालतबाट भएका फैसलाबमोजिम निजहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी सजाय एवं जरिवाना गराउने कार्य नै समग्र

रूपमा फैसला कार्यान्वयन हो । अदालतबाट भएको फैसला सम्बन्ध पक्षबाट कार्यान्वयन भई अपराधीले सजाय पाउनु, जरिवाना तिर्नु, पीडितले क्षतिपूर्ति पाउनु र पुनः सोही व्यक्ति अपराधबाट पटक पटक पीडित नहुनु र आफूले राहत अर्थात न्याय पाएको अनुभूति गर्नु नै समग्रमा फौजदारी न्यायप्रणालीको सवल पक्ष हुन आउँछ । यदि यसो भएन भने आम नागरिकमा राज्यप्रतिको धारणा नकारात्मक हुने, प्रहरी, सरकारी वकिल र अदालतप्रति जनविश्वास घट्न जाने हुदाँ अपराधीले उन्मुक्ति पाउँदछ, दण्डहीनता बढ्दछ, अपराध गर्नेको मनोबल बढ्दै जान्छ, जसले गर्दा समाजमा अपराध र अपराधीको संख्या बढ्न गई समाजमा विच्छृङ्खलता उत्पन्न हुने र द्वन्द, अशान्ति, हिंसा बढेर असुरक्षित अवस्थाको सिर्जना हुन्छ, अन्ततः राज्य व्यवस्था नै कमजोर भएको देखिन्छ । यसर्थ यस्ता समस्याको निराकरण गर्नु भनेकै अदालतबाट न्याय सम्पादन गर्ने क्रममा भएका फैसलाहरूलाई सफल कार्यान्वयन गर्नु हो ।

२. अदालतको आदेश पालना गर्ने सम्बन्धमा भएका कानुनी व्यवस्था:

नेपालको संविधान

भाग-१, न्यायपालिका

१२६. (२) मुद्दा मामिलाको रोहमा अदालतले दिएको आदेश वा निर्णयको सबैले पालन गर्नु पर्नेछ ।

नेपाल प्रहरी

प्रहरी ऐन, २०१२

१५. प्रहरी कर्मचारीको कर्तव्य:-

(१)(क) अधिकार प्राप्त अधिकारीले कानून बमोजिम दिएको आदेश र जारी गरेको वारेण्ट तदारुखतासाथ पालन तथा तामेल गर्नु ।

(ड) कानूनबमोजिम पक्रन पर्ने व्यक्तिलाई र पक्रनु पर्ने पर्याप्त कारण भएका व्यक्तिहरूलाई पक्रनु ।

१७. प्रहरी कर्मचारीले बिनावारेन्ट गिरफ्तार गर्न पाउने अधिकार-(ख) फरार घोषित गरिएको पक्रनु पर्ने अपराधी,

प्रहरी नियमावली, २०७१

५९. महानगरीय प्रहरी परिसर प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार:-

(ट) ....फौजदारी अपराधमा अदालतबाट सजाय पाएका व्यक्ति तथा गतिविधिहरूको निगरानीको व्यवस्था मिलाउने

६०. जिल्ला प्रहरी कार्यालय प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार :-

(ट) अदालत वा अन्य कार्यालयसम्बन्धी कामको सिलसिलामा प्रहरीले गर्नुपर्ने काम तुरुन्त गर्ने वा गराउने,

६६. प्रहरी कर्मचारीको काम, कर्तव्य र अधिकार :-

(ड) फरार अपराधी फेला परेमा पक्रने र अरू कुनै किसिमको अपराधको सुराक पाएमा आफ्नो कमान्डरलाई तत्काल प्रतिवेदन गर्ने ।

३. फैसला कार्यान्वयनका लागि भएका कानुनी व्यवस्था:

फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धमा विभिन्न समयमा सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न खोज, अन्वेषण, अनुसन्धान एवं अध्ययनको आधारमा प्रतिवेदनहरू, निर्देशिकाहरू र नीति नियमहरू जारी गरेकामध्ये प्रमुखरूपमा निम्नानुसार रहेकोछः

सर्वोच्च अदालतबाट फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी समस्या र समाधानका उपायहरू विषयक अनुसन्धानमूलक अध्ययन प्रतिवेदन, २०६४

सर्वोच्च अदालतको पूर्ण बैठकको मिति २०६६।१।२९ को सैद्धान्तिक निर्णय तथा

प्रधान न्यायाधीश मीनबहादुर रायमाझीको मिति २०६६।२।२७ को निर्णयानुसार फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयको स्थापना गरेको पाइएको छ ।

सर्वोच्च अदालतको नियमावली, २०४९ को नियम ११६ अनुसार सर्वोच्च अदालतले मिति २०७१ कार्तिक १ गतेदेखि लागू हुने गरी “फैसला कार्यान्वयन विशेष अभियान सञ्चालन निर्देशिका, २०७१” ले गरेको व्यवस्था भए अनुसारको समितिले फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धमा आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेकोछ ।

यस निर्देशिकाको ७ (१) बमोजिम फैसला कार्यान्वयनको विशेष अभियानअन्तर्गत भए गरेका काम कारवाहीको अनुगमन तथा समीक्षा गर्न देहायबमोजिमको केन्द्रीय अनुगमन समिति रहने व्यवस्था छ ।

(क) योजना अनुसन्धान तथा बाह्य सहयोग व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षता गर्ने सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश	अध्यक्ष
(ख) नेपालका महान्यायाधिवक्ता	सदस्य
(ग) नेपाल सरकारका मुख्यसचिव	सदस्य
(घ) सचिव, कानून, न्याय, सविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सदस्य
(ङ) सचिव, गृह मन्त्रालय	सदस्य
(च) प्रहरी महानिरीक्षक, प्रहरी प्रधान कार्यालय	सदस्य

यस निर्देशिकाको ९ (१) बमोजिम फैसला कार्यान्वयनको विशेष अभियानअन्तर्गत कार्य समूहबाट भए गरेका काम कारवाहीको अनुगमन तथा समीक्षा गर्न प्रत्येक जिल्ला अदालतमा जिल्ला अनुगमन समिति रहने व्यवस्था छ ।

यस निर्देशिकाको ६ (१) बमोजिम फैसला कार्यान्वयनको विशेष अभियान सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी जिल्ला अदालतलाई प्रदान गरेको छ ।

हालै मात्र प्रमाणीकरण (२०७४।०६।३०) भएको र २०७५ भाद्र १ गते बाट लागू हुने ऐन

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (सहिता) ऐन २०७४, परिच्छेद - १५

फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी व्यवस्था:

१५१ सजायको लगत खडा गर्नु पर्ने

१५२ फैसला कार्यान्वयन गर्ने निकाय

(१) मुद्दाको फैसला जुनसुकै तहको अदालतबाट भएको भए पनि त्यस्तो मुद्दामा भएको फैसलाको कार्यान्वयन अभियोगपत्र वा उजुरी दायर भएको जिल्ला अदालतले गर्नेछ।

(२) पुनरावेदन सुन्ने अदालतले सुरु कारवाही र किनारा गरेको मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन समेत सम्बन्धित जिल्ला अदालतले गर्नेछ। र दफा १५३. देखि दफा १६८. सम्म विभिन्न प्रावधानहरू रहेका छन्।

गृह मन्त्रालय

गृह मन्त्रालय कानून तथा फैसला कार्यान्वयन महाशाखाको मुख्य काम सम्मानित अदालतहरूबाट भएका फैसलाहरूको कार्यान्वयनसम्बन्धी विषय भनि तोकिएको छ।

केन्द्रीय न्याय क्षेत्र समन्वय समिति

केन्द्रीय न्याय क्षेत्र समन्वय समितिको मिति २०७०।०९।२१ गतेको बैठकको निर्णय अनुसार अदालतको फैसलाले कैद दण्ड जरिवाना लागेको व्यक्तिलाई सो कैद जरिवाना असुल नभएसम्म वा आत्मसमर्पण नगरेसम्म राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा स्थगन गर्न नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरेको छ।

नेपाल प्रहरी

प्रहरी ऐन, २०१२ र प्रहरी नियमावली, २०७१ ले फैसला कार्यान्वयनमा निर्देश गरेकोले विशेष

निर्देशिका लागू हुनु अगावै देखि नेपाल प्रहरीले अहम् भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेको छ। त्रि-वर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना Crime Action Plan (CAP) गृह मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएदेखि अपराध अनुसन्धान निर्देशिका, २०७१ जारी गरी यसलाई अझ सशक्तरूपमा अगाडि बढाएको छ।

अपराध अनुसन्धान निर्देशिका, २०७१

२.६ (छ) अदालतको फैसला कार्यान्वयन र अदालत सुरक्षासम्बन्धी सम्बन्धित अदालतहरूसँग समन्वय गरी फैसला कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउने।

५.१, (ख) अभियोजन तथा मिसिल व्यवस्थापन समूहअन्तर्गत फैसला कार्यान्वयन शाखा राखिएको छ।

४. फैसला कार्यान्वयनको महत्त्व:

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिप्रेक्षमा देखिएका विज्ञहरू, राज्यका समिति र आयोगले फैसला कार्यान्वयनको विषयमा गरेका परिभाषा र टिप्पणीहरूले यसको महत्त्वलाई निम्नानुसार पस्ट्याएको पाइन्छ।

No Judgment of any Court, no order of any Judges, is of any use unless it can be enforced. (कार्यान्वयन बिनाको फैसला वा आदेशको कुनै अर्थ छैन। - Lord Denning

An execution is the end and the fruit of law. फैसला कार्यान्वयन नै कानुनी प्रक्रियाको समाप्ति र कानूनले दिने फल वा परिणाम हो।

Winning a Judgment may be only half the battle... collecting it, the other half. (मुद्दा जित्नु भनेको आधा युद्धमात्र जित्नु हो। जितेको कुरा प्राप्त गरेपछि मात्र पूरै युद्ध जितिन्छ।)

फैसला कार्यान्वयन नभए कागजी न्यायमात्र हुने र अदालतप्रति जनआस्था नरहने ।
(शाही न्याय सुधार आयोग प्रतिवेदन)

फैसला तथा अन्तिम आदेशलाई मूर्त रूप दिने काम फैसला कार्यान्वयनबाट मात्र हुने अन्यथा कागजी न्यायमात्र हुने ।

(अदालत सुदृढीकरण सुभाष समितिको प्रतिवेदन, २०५८)

कुनै पनि न्यायिक निकायद्वारा गरिएको निर्णयको कार्यान्वयन भएमा नै जनताको विश्वास कायम रहन्छ साथै अदालत र फैसला कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूप्रति सदैव भरोसा रहिरहन्छ र न्याय प्राप्त गरेको अनुभूति भई राज्य पनि सफल भएको देखिन्छ । यस अर्थमा फैसला कार्यान्वयन गर्नु एक जटिल एवं चुनौतीपूर्ण कार्य पनि हो । फैसला आफैमा पूर्ण हुँदैन, यसले कार्यान्वयन पछि मात्र पूर्णता प्राप्त गर्ने हुँदा यसका निम्न महत्वहरू रहेका छन्:

- (१) अदालतप्रतिको जनआस्थामा अभिवृद्धि गराउन,
- (२) कमजोर वर्गको न्यायमा पहुँच पुऱ्याउन,
- (३) पीडित न्यायप्रणालीलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याई पीडित पक्षलाई उपचार प्रदान गर्ने तथा हक प्रचलन गराई न्याय पाएको अनुभूति दिलाउन,
- (४) समाजमा शान्ति, सुरक्षा र अमन चयन कायम राख्न,
- (५) कानुनी राज्यको स्थापना,
- (६) कानुन र फैसलालाई जीवन्तता प्रदान गरी न्यायलाई साकार बनाउन,
- (७) अपराधीलाई दण्ड सजाय दिलाई दण्डहीनताको अन्त्य गर्न आदि

५. नेपाल प्रहरीका प्रयासहरू:

नेपाल प्रहरीले फैसला कार्यान्वयनको लागि सर्वोच्च अदालत फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयलगायतका निकायहरूसँग समन्वय गरी फैसला कार्यान्वयनको लगत लिने कार्य सम्पादन गरी प्रहरी परिचालनमार्फत

न्यायिक दण्ड जरिवानाबाट उन्मुक्ति पाउनका लागि भाग्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित र नियन्त्रण गर्न नेपाल प्रहरीको नीतिगत प्राथमिकतामा राखी देशभरका जिल्लास्थित प्रहरी कार्यालयहरूलाई परिचालन गरी फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । फैसला कार्यान्वयन विशेष अभियान सञ्चालन निर्देशिका, २०७१ ले गरेको व्यवस्था अनुसार २०७१ कार्तिक १ गतेदेखि सञ्चालन भएकोमा प्रहरी प्रधान कार्यालय, अपराध अनुसन्धान विभागले मातहतका कार्यालयहरूलाई फैसला कार्यान्वयन गर्न लगाई समन्वय गर्दै आइरहेको छ । यसपछिका चरणहरूमा अपराध अनुसन्धान सुदृढीकरणका लागि त्रि-वर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना (CAP) गृह मन्त्रालय बाट २०७१।०७।१७ गते स्वीकृत भएपश्चात अपराध अनुसन्धान निर्देशिका, २०७१ लागू भई अपराध अनुसन्धान अभियोजन तथा कानुनी परामर्श र समन्वय महाशाखा (PLCCD) को स्थापना (२०७१ चैत्र ५ गते भई फैसला कार्यान्वयन समन्वय एकाइको समेत स्थापना गरी फैसला कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको साथै यसका अतिरिक्त महाशाखाले मिसिल व्यवस्थापन, अदालत समन्वय, साक्षी तथा पीडित सहायता, अभियोजन र कानुनी परामर्शसमेत प्रदान गर्दै आइरहेकोछ ।

फैसला कार्यान्वयन विशेष अभियान २०७१ कार्तिक १ गतेबाट लागू भएका १६ जिल्लाहरू काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर, भ्रपा, मोरङ, सुनसरी, सिरहा, सप्तरी, धनुषा, सर्लाही, बारा, पर्सा, नवलपरासी, रूपन्देही, कपिलवस्तु, बाँकेमा र अन्य थप जिल्लाहरूमा उक्त अभियान लागू गर्न २०७२ माघ १ गतेबाट ८ जिल्लाहरू महोत्तरी, रौतहट, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, कास्की, दाङ र कञ्चनपुरसमेत थप गरी हाल २४ जिल्लाहरूमा विशेष अभियान लागू भइसकेको छ । सबै जिल्ला प्रहरी कार्यालय, महानगरिय प्रहरी परिसरस्तरका कार्यालयहरूमा फैसला कार्यान्वयन अधिकृत तोकी सर्वोच्च अदालतको Website बाट फैसला कार्यान्वयन

सम्बन्धी लगतको विवरण प्राप्त गर्ने Access लिई सबै फ़ैसला कार्यान्वयन अधिकृतलाई User name र Password उपलब्ध गराई देशभर फ़ैसला कार्यान्वयनमा प्रहरी परिचालन हुँदै आएको छ ।

६. फ़ैसला कार्यान्वयनका मुख्य चर्चित घटनाहरू:

अन्तर्राष्ट्रिय कृष्यात अपराधी चार्ल्स गुरुमुख शोभराज:-

फ्रान्सका नागरिक शोभराजले नेपालको पेप्सीकोलामा २०३२ साल पुष ८ मा कोनी जो ब्रोनिजको हत्या गरेको अभियोगमा र २०३२ पुष ६ मा क्यानेडियन नागरिक लरेन्ट अर्माण्ड क्यारिरेको हत्यामा तत्कालिन समयमा भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मुद्धा चलाइएको थियो । भक्तपुर जिल्ला अदालतले निजलाई दोषी ठहर गर्दै सर्वस्वसहित जन्मकैदको फ़ैसला सुनाएको थियो ।

नेपालमा प्रवेश गरेको सन्दर्भमा हेर्दा 'लाइफ एन्ड क्राइम्स अफ चार्ल्स शोभराज' नामक पुस्तकमा उनले पहिलो अपराध चोरी सन् १९६३ मा १९ वर्षको उमेरमा गरी एक वर्ष जेल बसे । फ्रान्सको अन्डरवर्ल्ड समूहसँग मिलेर ठूला चोरी , सन् १९७० मा भारतको मुम्बईमा चोरी, काबुलमा पर्यटक लुट्ने, चोरीको पासपोर्ट प्रयोग गरेर उनी इरान हुँदै टर्की र ग्रिसमा विभिन्न अपराध गर्ने, थाइल्यान्डमा लागूऔषध कारोबार र तीन पर्यटकको हत्या गरी पर्यटकको पासपोर्ट लिएर भारत र नेपाल आएका साथै भारत, नेपाल र मलेसियामा दर्जनौँ अपराधिक कार्य गर्दै विभिन्न देशमा पक्राउ गर्न नसकिरहेको अवस्थामा अपराधी शोभराजलाई नेपाल प्रहरीले २०६० सालमा काठमाडौँमा पक्राउ गरी सजाय भुक्तानको लागि कारागार पठाइएको थियो ।

बालकृष्ण हुंगेल:- ओखलढुंगाका उज्जनकुमार श्रेष्ठको २०५५ साल असार १० गते भएको हत्यामा ने.क.पा. माओवादी केन्द्रका नेता तथा पूर्वसभासद बालकृष्ण हुंगेलको हात रहेको ठहर गर्दै जिल्ला

अदालत ओखलढुंगाको मिति २०६१।०१।२८ गतेको फ़ैसलाले हुंगेललाई सर्वस्वसहित जन्मकैद सुनायो सो बमोजिम २०५५।०९।०३ गते देखि जिल्ला कारागार ओखलढुंगामा पुर्पक्षको लागि थुनामा लगायत कैद सजाय भुक्तान गरी बसेका थिए । निजले उक्त मुद्दामा पुनरावेदन गरेपछि जिल्ला अदालतको फ़ैसला पुनरावेदन अदालत राजविराजको मिति २०६३।०३।११ गतेको निर्णयले उल्ट्याई कसूरबाट सफाइ दिएकोले उनी कैद मुक्त भए । पुनरावेदनको फ़ैसला उपर पुनःसर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पछि सर्वोच्च अदालतले २०६६ पुस १९ गते जिल्ला अदालत ओखलढुंगाको फ़ैसला सदर गरी हुंगेललाई दोषी ठहर गरेर सर्वस्वसहित जन्मकैदको फ़ैसला सुनाएपछि उनी फरार थिए । नेपाल सरकारले मिति २०६८।०७।२२ गते निजलाई आम माफीको निर्णय गरेकोमा सो विरुद्ध रिट निवेदक रामेछाप सांगुटार गाविस-५ हाल कामनपा-४ बस्ने सावित्री श्रेष्ठसमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दाको सम्बन्धमा मिति २०७२।०९।२३ गते सर्वोच्च अदालतबाट आम माफी नदिनु भन्ने फ़ैसला गरेको थियो । नेपाल प्रहरीले अदालतको फ़ैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा २०७४ कात्तिक १४ गते मंगलबार बिहान ११ बजे सातदोबाटोबाट निज हुंगेललाई पक्राउ गरी जिल्ला अदालत काठमाडौँले फ़ैसला कार्यान्वयनका लागि डिल्लीबजार कारागार पठाएको छ ।

नेपाल प्रहरीको विभागीय नीतिअनुसार फ़ैसला कार्यान्वयनको विशेष योजना लागू भएपश्चात प्रहरी प्रधान कार्यालय, अपराध अनुसन्धान विभागले मिति २०७१ साल कार्तिक महिनादेखि देशभरबाट विभिन्न मुद्दामा अदालतबाट दोषी ठहर भई फरार रहेका व्यक्तिलाई पक्राउ गरी कानुनी दायरामा ल्याउने उद्देश्यले फ़ैसला कार्यान्वयनलाई विशेष रुचि दिई प्राथमिकतापूर्वक जरिवाना तथा कैद सजाय असुल उपर गर्ने काम कारबाहीअन्तर्गत हालसम्म निम्न विवरण अनुसार फ़ैसला कार्यान्वयन गर्न सफल भएको छ:

२०७१ कार्तिक १ गतेदेखि २०७४ कार्तिकको फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी विवरणः

आर्थिक वर्ष	पक्राउ (संख्या)	कैद			जरिवाना (रु.)	कैफियत
		वर्ष	महिना	दिन		
२०७१/०७२ (२०७१ कार्तिक १ देखि सुरु)	२९३२	२६१६	४	७	४४,३८,४५,९५४/-	
२०७२/७३	२५६५	२१३२	३०	६६	३,०९,५९,९९,५४९/-	
२०७३/७४	२२९६	२०६७	१०	१८	४६,९८,२२,११९/-	
चालु आ.व. २०७४/७५ (०७४ कार्तिक मसान्त)	७६३	६७९	५	३	८,३८,३०,०५०१/-	
जम्मा	८,५५६	७४९४	२२	९४	४,०९,३४,९७,६७२/-	

आ.ब. २०७३/०७४ को फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी विवरणः

विवरण	पक्राउ (संख्या)	कैद			जरिवाना (रु.)	कैफियत
		वर्ष	महिना	दिन		
१. विशेष अभियान सञ्चालन भएका २४ जिल्ला	१४३	११३	४	२६	२०,४१,१३,१९३/-	
२. विशेष अभियान सञ्चालन नभएका ५१ जिल्ला	८१२	६४५	२४	८१	६,७३,८४,१९९/-	
बुँदा नं. १ र २ को जम्मा	२२४४	१७८३	७	१७	२७,१४,९७,३९२/-	
CIB	५२	२८४	३	१	१९,८३,२४,७२७/-	
जम्मा	२२९६	२०६७	१०	१८	४६,९८,२२,११९/-	

७. सुझावहरूः

उपरोक्त विषयहरूलाई व्यवहारिक रूपमा अध्ययन एवं विश्लेषण गर्दा देखिएका कमी कमजोरीलाई सुधार र सम्बद्ध पक्षसँग समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्दै लैजान निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएकोछः

१. फौजदारी मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनमा प्रहरी, अभियोजनकर्ता र अदालतको तहसिल शाखा बीच संस्थागत र संरचनागत समन्वय ।
२. लगत अद्यावधिक तथा अभिलेखमा शुद्धता ।
३. फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयमा प्रहरी सहितको संस्थागत संरचनाका साथै जिल्ला स्तरमा प्रहरी दरबन्दी ।
४. नेपाली कानून र राज्य प्रणाली लामो संक्रमणबाट

गुज्रिरहेकोले कानून कार्यान्वयनमा समाजको भूमिका ।

५. अभियुक्तले पाउने जरिवानाभन्दा धेरै कम रकम लिई धरौटीमा छाडिनुले आफू बढी सजायमा पर्दछु भन्ने डरले फरार रहनु ।
६. फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयबाट प्रभावकारी अनुगमन, निरीक्षण तथा सहयोग प्राप्त हुन नसक्नु ।
७. फौजदारी मुद्दाको मात्रै जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई अभिलेख प्राप्त हुने भएकोले कार्यान्वयनमा सीमितता ।

८. व्यवहारिक समस्याः-

- ♦ फैसला कार्यान्वयनको केन्द्रीकृत अभिलेख प्रणाली (Central Data System) भएता पनि

सोको अभिलेख फौसला कार्यान्वयन गर्ने केन्द्रीय प्रहरी र प्रदेश प्रहरीले प्राप्त गर्न नसक्नु ।

- ◆ लगत लागेका व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क सम्बन्धित जिल्लामा मात्र रहने भएकोले अन्यत्र खोजि गर्न नसकिने ।
- ◆ बसाइ सराई तथा अन्य कतिपय कारणले गर्दा त्यस्ता व्यक्तिहरू सुरुको वतनमा नरहने ।
- ◆ नाम ढाँटेर नागरिकताको प्रमाणपत्रसमेत अर्कै बनाएर अदालतको फौसलालाई छल्ने प्रवृत्ति देखिनु ।
- ◆ मृत्यु, बसाइ सराई र अदालतको फौसला नहुँदै विदेश पलायन भएका सन्दर्भमा प्रहरीको प्रतिवेदनबमोजिम अदालतमा जानकारी गराएपश्चात समयमा नै लगत कट्टा नहुनु, रेकर्ड अद्यावधिक एवं सुधार भएर नआउनु ।

९. निष्कर्षः

न्यायिक निकायहरूद्वारा हुने अन्तिम फौसलाबाट ठहर बमोजिमको भाग प्राप्त गर्नलाई सम्बन्धित व्यक्ति वा राज्यका अंगले राज्यको कानूनद्वारा निर्धारित गरेको प्रक्रिया अवलम्बन गरी गरिने कारबाही नै समग्ररूपमा फौसलाको कार्यान्वयन हो ।

कुनै पनि विवादको शान्तिपूर्ण रूपबाट समाधान गर्न र अभियुक्तलाई सजाय दिलाउनको लागि अदालत तथा अर्धन्यायिक निकायहरूमा विवाद वा मुद्दालाई प्रवेश गराउन सक्नु कानुनी राज्यको प्रमुख उद्देश्य हो, यसर्थ अदालत तथा अर्धन्यायिक निकायहरूले आफ्नो पहुँच जनतासमक्ष पुऱ्याउनु जरुरी छ । न्याय सम्पादन गर्न पनि त्यत्तिकै संवेदनशील हुन आवश्यक देखिन्छ, यसका साथै त्यस्ता निकायहरूबाट गरिएको फौसला पनि प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन हुन्छ भन्ने विश्वास दिलाउनु न्यायिक निकाय र फौसला कार्यान्वयन गराउने निकायको महत्वपूर्ण कार्य हुन आउँदछ । देवानी र फौजदारी दुवै प्रकृतिका मुद्दाहरूमा फौसला कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

यसका लागि केन्द्रीय न्याय क्षेत्र समन्वय समितिले सरकारलाई फौसला कार्यान्वयन गर्न राज्यका सबै निकायहरू सक्रिय रहनु पर्ने अनुरोध गरेकोमा सम्बद्ध पक्षहरूले सक्रियता देखाउनु पर्ने देखिन्छ । यदि त्यसो नभए समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउँछ र अदालत एवं फौसला कार्यान्वयन गराउने निकायप्रतिको जन आस्थामा समेत असर पर्न जाने हुन्छ ।

अदालतले न्याय गरेरमात्र हुँदैन त्यसको अनुभूति पनि हुनु पर्दछ । न्यायको अनुभूति त्यत्तिखेर मात्र हुन्छ, जब सार्थकरूपमा फौसला कार्यान्वयन हुन्छ । कार्यान्वयन बिनाको फौसला केवल अदालती घोषणामा मात्र सीमित रहने हुनाले वास्तविक अर्थमा न्याय प्राप्त गरेको आभास हुनको लागि फौसला कार्यान्वयन पक्षलाई सशक्त बनाउन आवश्यक छ, यसर्थ न्यायको सार्थक एवम् वास्तविक रूप फौसला कार्यान्वयन हो । फौसलाले न्यायको घोषणा गर्दछ, भने यसको कार्यान्वयनले मात्र पूर्णता प्राप्त गर्दछ, र यथार्थतामा जनताले न्याय प्राप्त गर्न सकेको हुन्छ ।

स्रोतः

- ◆ नेपालको संविधान
- ◆ प्रहरी ऐन, २०१२
- ◆ प्रहरी नियमावली, २०७१
- ◆ फौसला कार्यान्वयन विशेष अभियान सञ्चालन निर्देशिका, २०७१
- ◆ मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (संहिता) ऐन २०७४
- ◆ अपराध अनुसन्धान निर्देशिका, २०७०
- ◆ प्रहरी प्रधान कार्यालय, अपराध अनुसन्धान विभाग र विभागद्वारा प्रकाशित पत्रिका, पुस्तकहरू
- ◆ <http://www.supremecourt.gov.np/web/>
- ◆ <http://www.nepallawcommission.gov.np>
- ◆ <http://www.moljpa.gov.np/>
- ◆ <http://www.moha.gov.np/>
- ◆ <http://www.nepalpolice.gov.np>

प्र.ना.उ. सीताराम रिजाल
अपराध अनुसन्धान विभाग

आर्थिक अपराधको जोखिम आर्थिक कारोबारको क्षेत्रमा मात्र सीमित रहँदैन । आर्थिक अपराधबाट प्राप्त रकम आतंकवादी गतिविधि र हिंसात्मक घटनामा समेत प्रयोग भएको विभिन्न घटनाक्रमले देखाइ सकेको छ । आतंकवादी गतिविधि र हिंसात्मक घटनासमेतलाई समयमै नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा कारबाहीको दायरामा ल्याउन यस्ता अपराधको अनुसन्धानमा सम्बन्धित निकायहरू नै बढी अग्रसर हुनुपर्ने देखिन्छ । ”

प्रारम्भ

नेपालमा प्रारम्भदेखि नै ठगी र कित्तोको रूपमा देखिएको आर्थिक अपराध निरन्तरको विकासक्रमसँगै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र सञ्चालनको बढ्दो क्रमसँगै मुलुकको वित्तीय प्रणाली प्रगाढ हुँदै जानु र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अन्तर सञ्जाल र आर्थिक कारोबारमा सूचना र प्रविधिको बढ्दो प्रयोगले एकातिर आर्थिक कारोबारलाई आम नागरिकको सहज पहुँचमा पुऱ्याएको छ भने अर्कोतर्फ आर्थिक कारोबार कार्य प्रकृतिका आधारमा उच्च जोखिममा सञ्चालन हुने व्यवसाय भएकोले यस व्यवसायमा अपराध तथा सुरक्षाको जोखिम पनि बढ्दो रूपमा देखिँदै आएको छ । सूचना र प्रविधिको विकास, विकसित सहरीकरण र विलासी चाहानाले मानिस आर्थिक अपराधको वाटोतर्फ उन्मुख भएको देखिन्छ । विश्वका सबै मुलुकहरूका आर्थिक कारोबारमा सूचना र प्रविधिको निरन्तर विकास र विश्वव्यापीकरणको सकारात्मक र नकारात्मक दुवै प्रभाव परेको देखिन्छ । विश्वव्यापीकरणको कारणले आर्थिक अपराधका प्रायः घटना अपराधीहरूको सञ्जालले विश्वका कुनै ठाँउमा बसेर अन्यत्र घटाउने सम्भावना बढी रहन्छ । आर्थिक अपराधको संगठित जालो भत्काउन कुनै एकल राष्ट्रको प्रयास मात्र अबका दिनमा लगभग असम्भव छ ।

नेपालमा हुने बित्तीय अपराध

- ◆ बैंकिङ कसूर
- ◆ बिमा ठगी
- ◆ नक्कली मुद्रा
- ◆ नेटवर्किङ कम्पनी
- ◆ भिसा कार्ड
- ◆ SIM Box Fraud

- ◆ सम्पत्ति शुद्धिकरण
- ◆ हुन्डी र हवाला
- ◆ हुकुटी
- ◆ ठगी
- ◆ कर छली
- ◆ भ्रष्टाचार

नेपालको सन्दर्भमा आर्थिक अपराध किन भइरहेछ अनुसन्धानको एउटा पाटो हुन सक्छ, तर आर्थिक अपराध अनुसन्धान गरिरहँदा नेपालमा संगठित आर्थिक अपराध हुनका पछाडि निम्न कारणलाई लिन सकिन्छ:

- ◆ वित्तीय संस्थाहरूको नियमनकारी निकायहरूको कमजोर भूमिका
- ◆ कानुनी जटिलता
- ◆ आर्थिक अपराधसम्बन्धी मुद्दाको अदालती प्रक्रिया लामो हुने भएकोले आरोपीलाई चलखेलको पर्याप्त समय हुने ।
- ◆ बदलिँदो रहनसहन र चाँडो धनी बन्ने ईच्छा
- ◆ कालो धनलाई सुद्धीकरण गर्न खासै गाह्रो नहुनु
- ◆ बढ्दो सहरीकरण, सूचना प्रविधि, विश्वव्यापीकरण र अन्तर्राष्ट्रिय अन्तर सञ्जालको अपराधीबाट गलत प्रयोग ।
- ◆ खुला सीमाका कारण अपराध गरी भाग्न उम्कन सजिलो

उल्लेखित कारणका साथसाथै हाम्रो जस्तो मुलुकमा आर्थिक अपराधको बारेमा सतही ज्ञान समेत आम नागरिकमा नहुनु, आर्थिक अपराधका मुद्दा अनुसन्धानमा नेपाल प्रहरीभित्र सीमित दक्ष अनुसन्धानकर्ता हुनु, आर्थिक अपराधमा नयाँ प्रविधिको प्रयोग हुनु र समयमा प्राविधिक सहयोग सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त नहुनु जस्ता कारण अनुसन्धानमा कठिनाई हुनुका साथै आर्थिक अपराधका सहायक कारकका रूपमा लिन सकिन्छ ।

अन्य परम्परागत अपराधभन्दा आर्थिक अपराधका प्रकृति फरक रहेको तथ्यले समेत आर्थिक अपराध अनुसन्धानको चुनौति समेत ईंगित गर्दछ ।

- ◆ कथित उच्च वर्गको आर्थिक अपराधमा संलग्नता संगठित संरचना तथा अन्तर्राष्ट्रिय नेटवर्क
- ◆ उच्च आधुनिक प्रविधिको प्रयोग
- ◆ अप्रत्यक्ष राजनीतिक संरक्षण
- ◆ मुख्य योजनाकारको संलग्नता प्राय अप्रत्यक्ष हुनु
- ◆ आर्थिक अपराध एक प्रकारको अहिंसात्मक अपराध भएकोले अपराध भएको थाहा पाउन पनि समय लाग्ने

आर्थिक अपराधका माथि उल्लेखित कारण र प्रकृतिलाई सतहीरूपबाट मात्रै हेर्ने हो भने पनि नियमनकारी निकाय र कानून कर्तान्वयन निकाय दुवैलाई आर्थिक अपराध नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा कारवाहीमा ठूलै चुनौति रहेको सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ । आर्थिक अपराधले समग्रमा समाजिक अपराधको वृद्धि, राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव, गैरकानुनी आर्थिक चलखेल, बजार भाउमा अस्वाभाविक उतारचढाव, सामाजिक संरचनामा विचलन, संगठित अपराधको बढोत्तरी र पुँजीपलायन, सम्पत्ति सुद्धीकरणको जोखिम जस्ता क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष असर तथा प्रभाव पार्दछ । आर्थिक अपराधको जोखिम आर्थिक कारोबारको क्षेत्रमा मात्र सीमित रहँदैन । आर्थिक अपराधबाट प्राप्त रकम आतंकवादी गतिविधि र हिंसात्मक घटनामा समेत प्रयोग भएको विभिन्न घटनाक्रमले देखाई सकेको छ । आतंकवादी गतिविधि र हिंसात्मक घटनासमेतलाई समयमै नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा कारवाहीको दायरामा ल्याउन यस्ता अपराधको अनुसन्धानमा सम्बन्धित निकायहरू नै बढी अग्रसर हुनुपर्ने देखिन्छ ।

नेपालमा आर्थिक अपराधसँग सम्बन्धित ऐनहरू

- क) स.मु.स. ऐनको अनुसूची १ अन्तर्गतका ऐनहरू
- नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८, धारा-९५
- ◆ बैंकिङ कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४
  - ◆ मुलुकी ऐन ठगी र कित्तोको महल
  - ◆ दुरसञ्चार ऐन २०५३, धारा ४७
  - ◆ विद्युतीय कारोबार ऐन २०६३
  - ◆ बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०७३, धारा १०३
- ख) अनुसूची १ बाहेकका ऐनहरू
- ◆ सम्पत्ति सुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४
  - ◆ वैदेशिक रोजगार ऐन २०६४
  - ◆ बिमा ऐन २०४९
  - ◆ भन्सार ऐन २०६४
  - ◆ अन्तःशुल्क ऐन २०५८
  - ◆ राजस्व चुहावट अनुसन्धान तथा नियन्त्रण ऐन २०५२

आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा नेपाल प्रहरी

नेपाल प्रहरीले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै आर्थिक अपराधका मुद्दाहरू मुलुकी ऐन ठगी र कित्तोको महल अन्तर्गत अनुसन्धान गर्दै आइरहेकोमा समयक्रमसँगै देखा परेका भिन्न प्रकृतिका आर्थिक अपराधहरूलाई कानुनी दायरामा ल्याउन तत्कालिन श्री ५ को सरकार र नेपाल सरकारले समय समयमा माथि उल्लेखित ऐनहरू ल्याएको अवस्था छ। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को प्रारम्भपछि सोही ऐनको धारा ९५ को कसूरको अनुसन्धान नेपाल प्रहरीले गर्दै रहेकोमा पछिल्लो समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा देखा परेका अनेकौ अपराधिक घटनाहरूलाई समग्र सम्बोधनको लागि बैंकिङ कसूर तथा सजाय ऐन २०६४ र बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०७३ को धारा १०३ को कसूरको अनुसन्धान पनि

नेपाल प्रहरीले गर्दै आइरहेको छ। बैंकिङ कसूर, SIM Box Fraud, युनिटी, नेटवर्किङ हर्वो, ठगी, जालीनोट, बिमा ठगी, ढुकुटी, VISA Card Frauds, हुन्डी आदि र सम्पत्ति सुद्धीकरण (सम्पत्ति सुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबाट अनुरोध भई आएमा) जस्ता आर्थिक अपराधका मुद्दाहरू समेतको सफल अनुसन्धान नेपाल प्रहरीले गर्दै आएको छ।

नेपालमा आर्थिक कारोबारमा द्रष्टो उपस्थिति जनाउँदै आएको सहकारी संस्थाहरूलाई अझै पनि अनुसूची १ अन्तर्गत नसमेटिँदा सहकारी संस्थामा हुने आर्थिक अनियमिता र अपराधको जोखिम पनि प्रस्ट देखिन थालेको छ। सहकारी संस्थामा हुने अनियमितालाई अब पनि ठगीको महलअन्तर्गत कानुनी कारबाहीको दायरामा ल्याउनु समयानुकूल देखिन्छ। टोलटोलमा समूह मिलेर खेलिने ढुकुटी र त्यसले ल्याएको आर्थिक तथा सामाजिक विकृति पनि एक समस्याको रूपमा देखिन थालेको छ। ढुकुटीकै कारणले घरवारबिहीन तथा विभिन्न अपराधिक घटनाहरू समेत हाम्रो समाजले भोग्न थालिसकेको छ। ढुकुटीजस्ता गैरआर्थिक कारोबारले पनि आर्थिक अपराधलाई बढावा दिँदै रहेको अवस्था छ। नेपालभित्र आउने र बाहिर जाने ठूलो रकम आजका दिनसम्म पनि हुन्डी तथा हवालाका नाममा गैरकानुनी बाटोबाट कारोबार भई रहेको छ। नियमनकारी निकायबाट हुन्डी तथा हवालालाई नियन्त्रण गर्न र कानुनी दायरामा ल्याउन अनेक विधि अपनाए पनि प्रभावकारी हुन सकेको छैन। राज्य संयन्त्रलाई चुनौति दिँदै आफूखुसी गैरकानुनी तवरबाट आर्थिक कारोबार गर्नु आफैमा अपराध कार्य हो। यस्ता अपराधमा संलग्नहरूलाई नेपाल प्रहरीले अनुसन्धान तथा कारबाही गरिरहेको अवस्था भए पनि ढुकुटी, हुन्डी तथा हवाला जस्ता आर्थिक गतिविधि लुकिछिपी चलिरहे छन्।

नेपाल प्रहरीका मुद्दा चल्ने सबै प्रहरी कार्यालयहरू आर्थिक अपराधका मुद्दाहरूको अनुसन्धानमा संवेदनशिल रहेको पाइन्छ। विशेष प्रकृतिका आर्थिक

अपराधका मुद्दाहरूको अनुसन्धान भने नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोबाट हुँदै आएको छ। आर्थिक अपराध विशेषतः बैंकिङ कसूर तथा सम्पत्ति सुद्दीकरण जस्ता मुद्दाहरू विशेष प्रकृतिका र प्राविधिक पनि भएकाले यस्ता मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकात सम्भव भएसम्म विशेष संयुक्त अनुसन्धान टोलीबाट हुँदा प्रभावकारी हुन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थामा हुने आर्थिक अपराधका मुद्दा र सम्पत्ति सुद्दीकरण सम्बन्धी कसूरको प्रभावकारी अनुसन्धान तथा कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायहरू नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो, सम्पत्ति सुद्दीकरण अनुसन्धान विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंक बीच आवश्यकताअनुसार समय समयमा समन्वय तथा सहकार्य हुँदै आएको छ। उल्लेखित तीन निकायबीच भएको आपसी सम्झौता पत्र र आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा संयुक्त अनुसन्धान अभ्यासको थालनीसमेत भएको छ, जुन आर्थिक अपराध नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा कारवाहीमा फलदायी रहेको छ। वि.सं. २०६८ मा नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो स्थापना र वि.सं. २०७० मा केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोको नियमावली आएदेखि हालसम्म आर्थिक अपराधमा भएका कारवाहीका केही प्रतिनिधि घटनाको तथ्यांक हेर्ने हो भने नेपालमा आर्थिक अपराधको अवस्था सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा हुने बैंकिङ कसूर (ATM CARD समेत) ५८ वटा मुद्दा दर्ता, १७१ जना पक्राउ र रु १९,४४,७८,२४,६६८।८४ को बिगो मागदाबी,

SIM Box Fraud विरुद्ध नेपाल प्रहरी र सेवा प्रदायक कम्पनीहरूको संयुक्त कारवाही तथा अनुसन्धान समेत प्रभावकारी रहँदै आएको छ। हालसम्म १०० स्थानहरूमा भएको कारवाहीमा नेपाली १२५ र विदेशी ३१ गरी १५६ जनालाई पक्राउ र रु. ११,७९,५७,४६,३५४।७६ को बिगो मागदाबी,

सम्पत्ति सुद्दीकरण अनुसन्धान विभागबाट अनुरोध भई आएका सम्पत्ति सुद्दीकरण कसूरका ९ वटा मुद्दा दर्ता भई १३ जनालाई कारवाही तथा रु. २७,१७,९३,५९,५१५ बिगो मागदाबी लिइएको,

अन्य आर्थिक अपराध (ठगी, बिमा ठगी, ढुकुटी, हर्वो नेटवर्किङ, जालीनोट, नागरिकता र राहदानीसमेत) विशेष प्रकृतिका ठगीका २४ वटा मुद्दा दर्ता, ११४ जनालाई कारवाही तथा रु १,५२,३९,५७,५८१।८२ बिगो मागदाबी लिइएको

चुनौति तथा जोखिमहरू

पछिल्लो समयमा ट्याकरहरूबाट The Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT) चोरी गरी SWIFT कोडको माध्यमबाट विभिन्न छ राष्ट्रका आठ वटा बैंकमा नेपालको बैंकबाट ठूलो रकम रकमान्तर हुनु, नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को बर्खिलाप हुने गरी नेपाल राष्ट्र बैंकसँग कुनै ईजाजत नै नलिई Bitcoin जस्ता वित्तीय उपकरण जारी गरी अवैध Bitcoin लगायतका Cryptocurrency को खरिद-बिक्री गरी विदेशी विनिमय समेतको कारोबार निश्चित प्रतिशत कमिसन लिई अवैध Bitcoin लगायतका Cryptocurrency को कारोबारका घटना र VISA CARD Frauds मा विदेशी संलग्नताले नियमनकारी निकाय तथा आर्थिक कारोबार हुने वित्तीय संस्थाहरूले प्रयोगमा ल्याएका सुरक्षा प्रबन्धलाई चुनौति दिँदै आएको देखिन्छ।

VISA CARD Frauds को जोखिमलाई पनि दुई किसिमबाट हेर्नु पर्ने देखिन्छ। नेपाली नागरिकहरूले नेपाली VISA CARD हरूको प्रयोगबाट भारत लगायतका मुलुकबाट नेपाली नागरिकका खाताबाट रकम चोरी गर्ने र विदेशी नागरिकहरूले नेपालमा रहेका विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका ATM मेसिनहरूबाट नेपाली तथा विदेशी भिसा कार्ड र उपकरणहरू प्रयोग गरी विदेशमै रहेका खाताबाट विदेशी नागरिकको होस् या नेपालमा रहेका नेपालीको

नै किन नहोस रकम निकाल्ने घटना भईकेका छन् । विभिन्न मितिमा भारतीय, चिनिया, टर्किस, रोमानियन, रसियन, आदि विदेशी देसका नागरिकहरू पक्राउ र उनीहरूबाट ठूलो संख्यामा बरामद भएका विभिन्न मुलुकका मुद्रा, भिसा कार्डहरू र उपकरणहरूले विदेसीहरूको संलग्नता र नेपाललाई प्रयोग गरेको समेत स्पष्ट देखाउँछ । हालसम्म केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरोले मात्र VISA CARD Frauds का घटनामा गरेको कारबाहीमा पूर्वी युरोपेली नागरिकहरू रोमानियन-४, टर्कीस-४, बुल्गेरियन-३ र मोल्दोभियन-४ गरी १५ जना पक्राउ तथा निजहरूको साथबाट ने.रु. ८८,६८,८५०/-, अमेरिकी डलर ७५,२४५/-, युरो ७३,८७५/-, विभिन्न अवैध ATM Card १,४३९ थान, Card Skimming Device, ल्यापटपहरू समेत बरामद आदि घटनाहरूले नेपालमा आर्थिक कारोबारको क्षेत्रमा अपनाइएका सुरक्षा प्रबन्धलाई राम्रै चुनौति दिँदै आएका छन् ।

आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा चुनौति

- ◆ आर्थिक अपराधमा प्राय उच्च प्रविधिको प्रयोग, विदेशी समेतको संलग्नता, संगठित प्रकृतिको हुने र यो विश्वव्यापीकरणसमेत हुने भएकोले अनुसन्धानमा अभै पनि दक्ष जनशक्तिको कमी हुनु ।
- ◆ आर्थिक अपराध अनुसन्धान जटिल प्रकृतिको हुने भएकोले स्रोतसाधनको प्रयोग पनि यथेष्ट हुने गर्छ । आवश्यक स्रोतसाधनको कमी पनि आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा चुनौतिको रूपमा देखिएको छ ।
- ◆ विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू बीचको समन्वय तथा सहकार्य समयमै नहुँदा आर्थिक अपराध अनुसन्धान प्रभावित हुन पुग्दछ । प्राविधिक तथा विज्ञको उचित सहयोगसमेत समयमा उपलब्ध नहुनु ।
- ◆ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा हुने आर्थिक

अपराध रोकथाममा नियमनकारी निकाय तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रयोगमा ल्याएका कमजोर सुरक्षा प्राणाली ।

- ◆ विशेषतः बैंकिङ कसूरका मुद्दाको अभियोजन तथा वहस अलग अलग सरकारी वकिल कार्यालयबाट हुनु ।
- ◆ ह्याकरहरूबाट हुने अनाधिकृत पहुँच तथा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू वा व्यक्तिका खातामा रहेको रकमलाई सजिलै रकमान्तर गर्नु ।

आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा अनुसन्धान अधिकृतको भूमिका

- ◆ आर्थिक अपराधसँग सम्बन्धित ऐन नियमका बारेमा विशेष जानकारी लिने ।
- ◆ सम्मानित अदालतबाट आर्थिक अपराधका मुद्दामा भएका फैसला, प्रतिपादित नजिरहरूको बारेमा जानकार हुनु ।
- ◆ कसूरको अवस्थाका बारेमा गहिरो अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आइपर्ने चुनौतिका बारेमा समेत ध्यान दिने ।
- ◆ सरोकारवाला निकायहरूसँग निरन्तर समन्वय गर्ने ।
- ◆ सरकारी वकिलसँगको समन्वयलाई प्राथमिकता दिई आवश्यक निर्देशनसमेत लिई अनुसन्धान कार्य गर्ने ।
- ◆ सम्बन्धित विज्ञ र प्राविधिक सहयोग आवश्यकता अनुसार लिने ।
- ◆ बरामद कागजात, उपकरणहरू तथा अन्य अनुसन्धानमा सहयोग हुने दसीहरूको गहिरो अध्ययन गर्ने ।
- ◆ आर्थिक अपराधमा संलग्नहरूको कसूरको मात्रालाई विशेष ध्यान दिने ।
- ◆ प्रस्तावित राय तयार गरी सरकारी वकिल समक्ष पेस गर्ने ।

उल्लेखित घटनाले आर्थिक कारोबारमा अपराधको जोखिमलाई अझ जटिल बनाएको छ । आर्थिक अपराधको जोखिम न्यून गर्न सम्बद्ध निकाय र नेपाल प्रहरीले समयसापेक्ष आफ्नो क्षमतालाई पनि बृद्धी गर्दै रहेको अवस्था छ । नेपाल प्रहरीले आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा प्रभावकारी र सफल अनुसन्धान गर्दै आइरहेको छ । विशेषगरी आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा क्षमता अभिवृद्धीको लागि National Banking Institute बाट नेपाल प्रहरीका अधिकृतहरूले तालिम लिँदै आएकोमा हालसालै National Banking Institute र नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोबीच भएको तालिमसम्बन्धी पारस्परिक तालिमसम्बन्धी सम्झौताले अनुसन्धान अधिकृतलाई आर्थिक अपराध र सम्पत्ति सुद्वीकरण

जस्ता कसूरको अनुसन्धानमा भन्नु व्यवसायिक बनाउँदै लागेको छ । आर्थिक अपराध अनुसन्धानमा विभिन्न देशहरू र सरोकारवाला निकाय नेपाल राष्ट्र बैंक, सम्पत्ति सुद्वीकरण अनुसन्धान विभाग, राजस्व अनुसन्धान विभाग लगाएतबाट नेपाल प्रहरीलाई दिइने प्रशिक्षण तथा अन्तरनिकाय बीचको समय समयमा हुने Work shop, अन्तरक्रिया, औपचारिक तथा अनौपचारिक छलफलसमेत फलदायी हुँदै आएको छ । आर्थिक अपराधलगायतका संगठित अपराधहरूको समुल नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा कारवाहीमा अबका दिनमा कुनै एकल निकायको प्रयासमात्र पर्याप्त देखिन्न । यस्ता अपराधको कारवाहीमा सरोकारवाला निकाय, राष्ट्र राष्ट्रबीचको समन्वय तथा सहकार्य अब ढिला गर्नु हुँदैन ।

प्र.नि. हरि बहादुर बस्नेत

मेरो अनुभवमा कुनै पनि अनुसन्धान सफल विफल हुनेमा धैरे हद अनुसन्धान अधिकृतको लगाव, ज्ञान, क्षमता तथा माथिल्लो (Senior) दर्जाको अधिकृतबाट हुने सही मार्ग निर्देशन तथा प्रोत्साहन जिम्मेवार रहन्छ । कहिलेकाहीं लामो समयसम्म अनुसन्धानमा कुनै Lead प्राप्त हुँदैन अन्धोको अवस्था सृजना हुन जान्छ तर पनि कति पनि विचलित नभई निरन्तर लागि रहँदा सफलता प्राप्त हुँदोरहेछ । ”

कुनैपनि राष्ट्रको आन्तरिक सुरक्षाको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रहरीमा निहित रहन्छ । प्रहरी २४ सै घण्टा समाजमा शान्ति सुरक्षाको पहरेदार गर्ने र कानूनको अधिनमा रही नागरिकलाई कानूनको पालना गराउने एउटा महत्वपूर्ण सरकारी निकाय हो । आजको वैज्ञानिक युगमा प्रहरीको उपस्थितिले मात्र अपराध नियन्त्रण नहुन पनि सक्छ । तसर्थ यस्ता अपराध नियन्त्रण गर्न गरिने अनुसन्धानलाई प्रहरीले महत्वपूर्ण रूपमा हेर्ने गर्दछ ।

घटना त्यति बेलाको हो जति बेला म सानै थिएँ । गाउँमा चोरी भएको थियो । म पनि आमासँगै चोरी भएको घरमा गएको थिएँ त्यतिबेला प्रहरी गाउँमा आएको थियो र दुई जना चोरलाई पक्रेर हतकडी लगाइएको थियो । प्रहरीहरूले नापजाँच गरेको, खै के तयार गरेको हो जस्तो मलाई लाग्यो र त्यसको करीव १०/१५ दिनपछि प्रहरीले हाम्रै गाउँबाट उक्त घटनामा संलग्न अन्य दुई जनालाई पक्रेर लय्यो । उक्त घटनाले मभित्र विस्तारै प्रहरीप्रतिको उत्सुकता बढ्दै गयो । घर मामाघरलगायत मेरो परिवारमा सबै सेनाको जागिर खाने परम्परा थियो, तर मलाई भने किन हो किन प्रहरी बन्ने तीव्र अभिलाषा पलाएको थियो । हुन त मलाई प्रहरी बन्ने रहर सानैबाट जागेको थियो । प्रहरीले चोर, फटाहा समातेको, अनुसन्धान गरी अपराधी पत्ता लगाएको देखेर मेरो मनमा सानैबाट प्रहरी बन्ने इच्छा जागृत भएको थियो । तसमाथि गाउँमा प्रहरीले गरेको काम र अपराधी पक्राउ गरेको देखेपछि म भित्रभित्रै प्रहरी भइसकेको थिएँ । गाउँमा प्रहरी चौकी थियो, म कक्षा सात तिर पढ्थे होला । म प्रायः

जुंगे असई साबलाई भेट्ने र सोध्ने गर्थे, सर प्रहरी बन्ने के गर्नु पर्छ ? उनले सहजै उत्तर दिन्थे- पढ्नु पर्छ, कुद्नु पर्छ, तालिम गर्नु पर्छ, धेरै गाब्रो हुन्छ बाबु मलाई भने भनै इच्छा बढ्दै गएको थियो, जसरी हुन्छ प्रहरी बन्ने ।

उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि काठमाडौं आए पश्चात म वि.स. २०५५ सालमा प्रहरी सेवाको प्रहरी सहायक निरीक्षकमा प्रवेश गरे । प्रहरी सेवामा प्रवेश गरेपश्चात मलाई अपराध अनुसन्धानको क्षेत्रमा काम गर्ने तीव्र इच्छा थियो । तर पनि भने जस्तो अवसर पाउन सकेको थिइन । हुन त प्रहरी सेवाको दौरानमा विभिन्न प्रहरी एकाइहरूमा रही कार्य गर्दा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा अपराध अनुसन्धानमा नखटेको चाहिँ होइन । जिल्ला प्रहरी कार्यालय दोलखामा रहँदा होस या इलाका प्रहरी कार्यालय घर्तिगाउँ रोल्पामा रहँदा होस् विभिन्न किसिमका जटिल अनुसन्धानमा सरिक भई सफल अनुसन्धान गरेको अनुभव मसँग थियो । महानगरीय प्रहरी वृत्त, जनसेवामा कार्यरत रहँदा युवतीको अनुहारमा एसिड प्रहार गरी घाइते बनाइएको एउटा जटिल प्रकृतिको घटनाको अनुसन्धानमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष मैले पनि सहभागी हुने अवसर भने पाएको थिए । विहानीको Tuition कक्षामा पढ्ने युवतीमाथि Acid प्रहार भएको थियो । प्रारम्भिक अनुसन्धान लगायतको अनुसन्धान कार्यमा सहभागी भई अन्ततः प्रतिवादी पक्राउ गरी सम्मानित अदालतमा आवश्यक कानुनी कारवाहीको लागि प्रस्तुत गरिएको थियो । यसरी विभिन्न प्रहरी एकाइहरूमा रही सेवा गर्दा अपराध अनुसन्धान क्षेत्रमा समेत अनुभवहरू हासिल गर्ने मौका मलाई मिलेको थियो । यी यस्ता अपराध अनुसन्धान कार्यमा आफू सहभागी हुँदै आएको थिए । तर पनि मेरो अपराध अनुसन्धानको क्षेत्रमा काम गर्ने इच्छा भने पूर्ण भैसकेको थिएन ।

यसै क्रममा २०७३ सालको सुरुवाततिर मेरो

सरुवा प्रहरी प्रधान कार्यालय, केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरो (CIB) महाराजगञ्ज, काठमाडौंमा भयो । म साह्रै खुसी भए । नेपालको एक मात्र विशिष्टीकृत (Specialized) अनुसन्धान गर्ने एकाइमा रही कार्य गर्ने अवसर मलाई मिलेको थियो । सुरुमा मलाई केही नौलो अनुभव भयो । लामो समय भीड नियन्त्रण तथा प्रहरी कार्य जस्तो क्षेत्रमा कार्य गरेको व्यक्तिको लागि CIB को कार्य वातावरण (Working environment) विल्कुलै फरक थियो । केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोको अनुसन्धान गर्ने तौरतरिकासमेत फरक थियो । अनुसन्धानमा बढी भन्दा बढी वैज्ञानिक साधनको प्रयोग गर्ने, Digital उपकरणहरूको प्रयोग गर्ने, सबैभन्दा राम्रो पक्ष मलाई लागेको पहिला कुनैपनि शंकित (Suspect) व्यक्ति नियन्त्रणमा लिनुपूर्व उसले गरेको कसूरसँग सम्बन्धित सबुत प्रमाण संकलन गर्ने अनि मात्र शंकित व्यक्तिलाई नियन्त्रणमा लिने । मानवअधिकारको उच्च सम्मान गर्ने यस परिपाटी मलाई अत्यन्तै मन पयो ।

केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरो (CIB) मा आई सकेपश्चात् म विभिन्न किसिमका Operation मा सहभागी भई सफल अनुसन्धान गर्न समेत सफल भएँ । मेरो अनुभवमा कुनै पनि अनुसन्धान सफल विफल हुनेमा धेरै हद अनुसन्धान अधिकृतको लगाव, ज्ञान, क्षमता तथा माथिल्लो (Senior) दर्जाको अधिकृतबाट हुने सही मार्ग निर्देशन तथा प्रोत्साहन जिम्मेवार रहन्छ । कहिलेकाहीं लामो समयसम्म अनुसन्धानमा कुनै Lead प्राप्त हुँदैन अन्योलको अवस्था सृजना हुन जान्छ, तर पनि कति पनि विचलित नभई निरन्तर लागि रहँदा सफलता प्राप्त हुँदोरहेछ ।

केहि समय पहिला एउटा सामान्य जानकारी प्राप्त हुन्छ, जसमा Qnet नामक संस्था गैरकानुनी रूपमा सञ्चालित छ । जसले Networking को कार्य Pyramid शैलीमा नयाँ नयाँ ग्राहकहरू बनाई

प्रलोभनमा पारी ठगी गरिरहेको छ, भन्ने जानकारी पाएपश्चात थप जानकारी तथा अनुसन्धानमा हाम्रो टिम लाग्छ । विभिन्न मिडिया, सोसल मिडियाहरू बाट समेत थप सूचना लिँदै जाँदा विश्वको धेरै देशमा सो संस्था प्रतिबन्धित रहेको हाम्रो छिमेकी मित्रराष्ट्र भारतमा समेत ठूलो Scam भएको जानकारी प्राप्त गर्छौं । तत्पश्चात हामीले यो मुद्दामा अफ गहन रूपमा काम गर्नुपर्छ, भन्ने महसुस गरी विभिन्न टोलीहरू बनाउछौं । विहानदेखि बेलुकासम्म सो समुहको गतिविधि निगरानी (Surveillance) गर्ने, सूचना संकलन, IT Co-Ordination लगायतका कार्य गर्दै अनुसन्धान कार्य थप अगाडि बढाउँछौं । अन्ततः सो Networking का गिरोहहरू विरुद्ध सफल Operation भई, सो ठगी गर्ने समुहलाई कानुनको कठघरामा उभ्याउन सफल हुन्छौं ।

त्यस्तै गरी एउटा व्यापारीलाई CIB को प्रहरी हुँ भनि नियन्त्रणमा लिई ठूलै रकम लिई छाडेको भन्ने सूचना पीडितबाट प्राप्त हुन्छ । त्यसपछि हामीले प्रहरीको संम्लग्नता हुन सक्छ, भनि अनुसन्धान अगाडि बढाउछौं । थप अनुसन्धान पश्चात् यो काम प्रहरीको नभई अन्य कोही व्यक्तिले प्रहरी हुँ भनि गराएको निष्कर्षमा हामी पुग्छौं । Technical investigation बाट प्राप्त भएको सानो सूचनाको आधारमा हामी अधि बढ्दै जाँदा आफै चकित पर्छौं कारण सबै शक्ति व्यक्तिहरू पीडित भएको जानकारी हुन्छ । तत्पश्चात अनुसन्धान गर्दै जाँदा सुरुमा सुन्दर युवती मार्फत मानिसहरूसँग हिमचिम बढाउन लगाउने अनि अपहरण गरी CIB को DSP हुँ भनि पैसा असुल गरी छोडिदिने । सो घटनामा पीडितहरूबाट प्राप्त सानो सानो सूचनाको आधारमा उक्त गिरोहका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूलाई नियन्त्रणमा लिई कानुनको कठघरामा उभ्याउन सफल भयौं ।

त्यस्तै गरी नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्र पेश गरी चिकित्सा

क्षेत्र जस्तो मर्यादित पेसमा समेत मानिसहरू सम्लग्न रहेको भन्ने विशेष सूचनाको आधारमा नेपाल मेडिकल काउन्सिल, उच्च माध्यामिक शिक्षा परिषद् र भारतको Bihar Intermediate Educational Council लगायतको समन्वयमा अनुसन्धान गर्दै जाँदा त्यस्ता नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्र पेस गरी डाक्टर भएका थुप्रै व्यक्तिहरू रहेको खुलेपछि हामीले विभिन्न Team बनाई Surveillance मा खटाउछौं र त्यस्ता डाक्टरहरूले काम गरी रहेको स्थानबाट पक्राउ गरी कानुनको कठघरामा उभ्याउन सफल हुन्छौं । प्रस्तुत घटनाहरूले के देखाउँछ भने समाजका हरेक वर्गका मानिसहरू कुनै न कुनै गलत तरिका अपनाएर आफू स्थापित हुन होस वा सरल तरिकाले पैसा कमाउन होस लागि परेको देखिन्छ । जस्तै Qnet Networking मा आबद्ध व्यक्तिहरू विभिन्न पेसामा कार्यरत रहेका थिए, जसले सहज तरिकाले पैसा कमाउन उक्त Networking Business अँगाल्न पुगे । त्यस्तै चिकित्सा क्षेत्रमा रहेका डाक्टरहरू समाजमा राम्रै हैसियत भएका व्यक्तिहरू हुन्, जसले शैक्षिक प्रमाणपत्र कित्तै गरी डाक्टर पढे र आफू स्थापित भए । यस्ता घटनाहरूमा प्रहरीलाई जानकारी नहुन सक्छ, त्यसैले साना ठूला सूचना दिने व्यक्तिहरू जोसुकै भएता पनि त्यसलाई नदेखेभैं गरी थप अनुसन्धान गर्दै जाँदा धेरै मुद्दाहरूमा सफलता हासिल हुने रहेछ । कहिलेकाँही पत्रपत्रिकामा आएको सानो खबरबाट समेत ठूलो अनुसन्धान सम्भव हुने रहेछ ।

कुनै पनि सफल अनुसन्धानको लागि मेरो अनुभवमा सानोभन्दा सानो सूचना नै पर्याप्त हुँदोरहेछ तर अनुसन्धान अधिकृतको क्षमता, कुशलता तथा लगावमा निर्भर रहन्छ । कसरी उसले सूचनालाई Intelligence बनाउँछ, यसैमा अनुसन्धान केन्द्रित हुन्छ । यसरी एउटा सफल अनुसन्धानको लागि मेरो

अनुभवमा व्यक्तिको भन्दा पनि समग्र टोली (Team) को भूमिका महत्वपूर्ण हुने रहेछ । एउटा मुद्दाको सफल अनुसन्धानको लागि उक्त अनुसन्धानमा खटिने टोलीको अथक प्रयास, मेहनत र इमान्दारी लगावबाट मात्र एउटा सफल अनुसन्धान सम्भव हुन्छ जस्तो मलाई लाग्छ ।

एउटा सफल अनुसन्धानको लागि जनसम्पर्कले (Public relation) पनि ठूलो मद्दत पुग्दो रहेछ । कहिलेकाहिँ जनसम्पर्कमार्फत प्राप्त हुने सानो सूचनाबाट ठूलो उपलब्धि प्राप्त हुन सक्छ । जनसम्पर्कमार्फत प्राप्त भएको सानो सूचनाबाट Networking ठगी धन्दा चलाउँदै आएका QNET नामक Networking सञ्जाललाई तोडी कानुनी दायरामा ल्याइएको अनुभव मसँग छ । साथै अपराधसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सूचना तथा जानकारी त्यस्तो व्यक्तिलाई प्राप्त हुन्छ, जसको भरपुर जनसम्पर्क हुन्छ ।

अहिलेको युग सूचना प्रविधिको (IT)को युग हो । सर्वसाधारणको दैनिक क्रियाकलापमा IT कुनै न कुनै रूपमा प्रयोग भएको हुन्छ । यसै गरी अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूले पनि Digital Devices हरूको प्रयोग गरी अपराध कार्यमा कुनै न कुनै रूपमा अवश्य प्रयोग गर्छन् । एक आपसमा भेट्न होस वा खबर आदान-प्रदान गर्न होस या अन्य कुनै रूपमा यसरी Digital Devices हरूलाई अब अनुसन्धानमा संलग्न गरी Digital Forensic मार्फत अनुसन्धान नगर्ने हो भने लगभग अपराध अनुसन्धान गर्न अत्यन्तै कठिन छ । अतः Digital Forensic को सहायताबाट जाँदा धेरै हदसम्म अपराधीसम्म पुग्न सजिलो हुने रहेछ । अबको अनुसन्धान भनेको High Tech हुनको साथै Digital Devices को अनुसन्धान तथा IT को सहयोगमा बढी निर्भर रहन्छ जस्तो मलाई लाग्छ ।

यसरी अपराधहरूको नयाँ-नयाँ स्वरूप देखा पर्ने क्रमसँगै अपराध अनुसन्धानमा पनि चुनौती थपिने क्रम जारी नै छ । नयाँ-नयाँ स्वरूपमा देखापर्ने अपराधहरूलाई पहिचान गर्न अनुसन्धान अधिकृत तथा समग्र टिमलाई समेत समयसापेक्ष ज्ञान आवश्यक पर्छ जस्तो मलाई लाग्छ । हाल देखा परेको QNet Networking ठगी, Bit Coin ठगी, Face book parcel ठगी जस्ता मुद्दाहरूको अनुसन्धानमा समेत विशेष ज्ञानसमेत आवश्यक हुँदोरहेछ ।

म केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोमा कार्यरत रहँदा विभिन्न नयाँ-नयाँ प्रकृतिका अपराधहरूको अनुसन्धान गर्ने अवसर मिल्यो । जसमा डाक्टर जस्तो सम्मानित पेसा गर्ने व्यक्तिहरू पनि नक्कली Certificate मा डक्टर भएका, नक्कली पाईलट, विभिन्न मुलुकबाट नेपालका गरिव, बालबालिकाहरूलाई सहयोग गर्न भनेर आएका पर्यटकहरू बाल यौन दुराचारी भएका जस्तो अपराधहरूको Operation तथा अनुसन्धान गर्ने अवसर प्राप्त भएको थियो । मलाई सबैमा सम्पूर्ण अनुसन्धानमा खटिने टिम, मार्गनिर्देशक सरहरूको उत्तिकै भूमिका हुने मेरो अनुभव छ । बाल यौनदुराचारी पक्राउदेखि नक्कली डाक्टर पक्राउ गर्दा सम्मको अनुभवमा Team Work बाट नै सफलता हासिल भएको मलाई लाग्छ ।

अबको दिनहरूमा अनुसन्धानको आधार स्तम्भ भनेको सूचना प्रविधिमा (IT) आधारित हुने कुरामा दुईमत छैन । किनकि नेपाल प्रहरीले मानवआधिकारको उच्च सम्मान गर्दै अनुसन्धान गर्नु पर्ने भएको हुँदा बस्तुनिष्ठ अनुसन्धान आजको अनिवार्य सर्त हो । अतः IT लाई केन्द्रमा राखेर अनुसन्धानको लामो हात फैलाउँदा जस्तोसुकै चलाख अपराधीहरूलाई समेत कानुनको कठघरमा उभ्याउन सफल हुन सकिन्छ जस्तो मलाई लाग्छ । अपराधीहरूले पनि कुनै न कुनै रूपमा कुनै न कुनै समयमा र स्थानमा

Digital devices हरूको प्रयोग गरेकै हुन्छन्, चाहे अपराध कर्म गर्नु अगाडि भेला जम्मा हुन होस वा अपराध गराई सकेपश्चात् सूचना आदान प्रदान गर्न, Digital devices हरू प्रयोग गरेकै पाइन्छ। यसरी अपराधीहरूले प्रयोग गर्ने गरेका Digital devices हरूको Digital forensic बाट आउने तथ्यबाट आजकाल अपराधीसमक्ष पुग्न धेरै सजिलो भएको पाइन्छ। अबको अनुसन्धानमा खटिने प्रहरी कर्मचारीहरूलाई बढीभन्दा बढी अनुसन्धानमा प्रयोग हुने वैज्ञानिक उपकरण तथा Email, Internet हरूको बारेमा ज्ञान तथा तालिम प्रदान गर्न अति आवश्यक छ। आज सामाजिक सञ्जाल (Social Media) मा युवा, वृद्ध, बालबालिका, कुनै न कुनै रूपमा आवद्ध भएको पाइन्छ। अतः सामाजिक सञ्जालबाट पनि धेरै सूचनाहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ। अपराध कार्य गर्ने व्यक्तिहरूको फोटो, सम्पर्क नम्बर लगायत धेरै महत्वपूर्ण सूचनाहरू सामाजिक सञ्जालहरूबाट समेत प्राप्त गर्न सकिने हुँदा आजको अनुसन्धानले

सामाजिक सञ्जाल तथा अन्य सूचनाका स्रोतहरूलाई वेवास्ता गर्न सकिदैन।

अर्को सफल अनुसन्धानको महत्वपूर्ण कडी भनेको गोपनीयता पनि हो। प्राप्त सूचनाहरूको गोपनीयता राख्न नसकेको खण्डमा अनुसन्धान त्यतिकै तुहिन सक्छ। अतः अनुसन्धानमा खटिने अमुक व्यक्तिहरूमा मात्र सूचनाहरू सीमित (Need to know basis) गर्नु अत्यन्तै जरूरी हुन्छ, किनकि सूचनाको दुरुपयोग भएको खण्डमा अनुसन्धानमा मात्र नभई त्यसैको कारण ठूलो दुर्घटनासमेत निम्तिन सक्छ। अन्ततः अनुसन्धान आफैमा अत्यन्तै जटिल विषय भएतापनि जब समुह (Team) नै सक्रियरूपमा अनुसन्धानमा लाग्छ, तब असम्भव भन्ने कुरा केही हुन्न भन्ने अनुसन्धानको क्षेत्रमा पनि लागू हुने रहेछ। यसर्थ काम प्रतिको लगाव, मेहनत, इमान्दारी, धैर्यता, Team work साथै IT लगायतको सूचना प्रविधिमा ध्यान दिन सकेमा अनुसन्धानलाई निष्कर्षमा पुर्‍याउन सकिन्छ।

Community Policing in Nepal: Past, Present and Future

Dr. Mekha Bahadur Khatri
Deputy Superintendent of Police

“ *Community policing is a new philosophy and organizational strategy that promotes partnership between the police and community for crime related problem solving through research and planning using information and technology* ”

Introduction

Security is a fundamental need and right of humans. The Nepal Police is the main administrative agency of the government to prevent and investigate crime, maintain law and order, protect life, properties and dignity and uphold the human rights of people. "The police are the first and most immediate point of contact between citizens in their everyday life and the nation" (Philip, 2013, p.103). Some people believe that the only role of the police is to prevent crime. Others say maintaining order is most important, while some say criminal investigation is the most important task of the police. Policing is an activity characterized by protecting individuals so as to maintain safety and security order in society. The basic mission of the police is 'To Protect and To Serve' (Das and Verma, 2003). Based on the structure, activities, responsibilities and source of power there are four types of policing- Anglo-Saxon policing, continental policing, communist policing and colonial policing. Policing system of Nepal is near to colonial policing system and has enjoyed with this policing culture since its inception (Khatri, 2013).

Nepal Police is the government's main apparatus entrusted with preventing and investigating crime, maintaining law and order to make the democratic system function. To this end, Nepal Police, which was established in 1955, has been implementing different models of policing such as traditional policing, zero tolerance, intelligence-led policing, democratic policing and lastly community policing (Khatri, 2017). This article focuses on the past, present and future of community policing in Nepal.

Community Policing Definition

Community policing is a difficult concept to define. The practitioners, researchers, police leaders and managers and students show the substantial disagreement and one's own view over its philosophy, strategy, mechanism, and efficacy. Some people believe that community policing is a relationship between the police and the community that evokes positive images with the ultimate aim of insulating the police from critical analysis. Others say community policing is a program or project of bringing police and communities close together and bridge the gap between them, while some say self-policing or informal policing (Wisler and Onwudiwe, 2009). Most agree that community policing is used imprecisely and can mean many things to different people because of the diversity of the problems. Police use the diverse method to solve local crime problems. Although there is no agreed definition of community policing, the authors and scholars have provided community policing definition focusing on philosophy, organizational strategy, partnership between the police and the public, and problem solving model.

Visionary writers Robert Trojanowicz and Bonnie Bucqueroux (1990, p. 3) concisely defined community policing based on the 9Ps as:

Community policing is a **philosophy** of full service **personalized policing**, where the same officer patrols and works in the same area on a **permanent** basis, from a decentralized place, working in a proactive partnership with citizens to identify and solve **problems**.

Likewise, Mathias, Kendrick, Peake, & Groenewald, (2006, p. 33) define community policing as:

Community policing is a philosophy (a way of

thinking) and an organizational strategy (a way to carry out the philosophy) that allows the police and the community to work together in new ways to solve problems of crime, disorder and safety issues to improve the quality of life for everyone in that community. 'The police working in partnership with the community; the community thereby participating in its own policing; and the two working together, mobilizing resources to solve problems affecting public safety over the longer term rather than the police alone, reacting to short term to incidents as they occur.

Based on the definition, these are the following elements of community policing:

- Community policing is a philosophy and an organizational strategy that needs efficient and effective organizational management.
- It promotes strong partnership, coordination, and cooperation between the police and the community.
- It focuses on the scanning, analysis, response and assessment of problems such as crime, fear of crime, social disorder and neighborhood decay and
- Police should be assigned at local area in permanent basis who patrol same area and work with the community.

Based on the definition and elements of community policing, it is a philosophy, a way of thinking about improving public safety and security. Police organization should implement it into practice that involves management policies, organizational structure, personnel practices, information technology system, operation of a police department, partnership between the police and the public and problem solving. The most transformative aspect of the community

policing movement has been the shift from the reactive crime incident oriented model to a more proactive problem-solving or problem-oriented policing model through partnership, research and planning using information technology. The police and the public puts a heavy focus on effort to prevent crime before it happens by systematically identifying and addressing crime and crime related problems (Lawrence and McCarthy, 2013). To this end, there must be dedicated police personnel assigned in an area with permanent basis to work with community.

Historical Background of Community Policing

The foundation of the philosophy of what we term as community policing today was originally found in the Sir Robert Peel's nine principles "...the police are the public and the public are the police..." in 1829 with the establishment of Metropolitan Police in London (Peak and Glensor, 1996, p. 4). In the USA a number of progressive police departments began to experiment a new approach to policing—community policing that focused on improving relations between the police and the communities they serve in 1970s. Institutionalization process of community policing started with the signing of a new law—Violent Crime Control Act, 1994 by President Clinton (Khatri, 2013, p. 92). In Japan, Tokyo Metropolitan Police was established for policing and initiated community policing based policing system—Koban and Chuzaisho—in 1874 since its policing system inception. As of 2010, there were 6,232 Koban and 6,847 Chuzaisho to provide 24/7 police service (National Police Agency, 2010). Likewise, the origin of community policing in Singapore can be traced to the creation of Crime Prevention Department in 1981 but community policing was initiated with the establishment of Neighborhood Police Post in each constituency in June 1983. In 1997,

Neighborhood Police Post system was upgraded to Neighborhood Police Center to provide one-stop policing services to the community they serve. The community policing in Singapore is best known as successful community policing model in the world.

History of police-community relation is very old and is dependent on communal support in Nepal. People have been helping with their land, money, materials and human support for settling the police offices to increase the capabilities of the police since very beginning. Generally people are very helpful during crime investigation by providing information and assistance (Thapa, 1998, p. 173). However, on the one hand police were used to suppress the cadres of opposition political parties and their supporters during the Panchayat political system and on the other hand police feared intimidating children which created a gap and distrust between the police and the public. Undue behavior, involvement in corruption, misuse of power, excessive use of force, harassment done by single police personnel were taken as a whole that blurred the image of police organization. In this situation, then IGP Dil Bahadur Lama launched a new initiative called "Police in Community Service" (door-to-door program) in Kathmandu, Lalitpur and Bhaktapur in November and December 1982 respectively as a pilot project to establish a bridge to close the gap that had been created between police and society by the way of policing, to create the feelings that police are servant, protector and friends of people, improve the negative image of police and create conducive environment in the community for policing (Lama, 1983). However, lack of fund and resources, lack of help from government stakeholders, mostly resistance from police leaders, and political instability the police failed to effectively collaborate with people and other agencies the pilot project was discontinued (Lama, 2007).

Present Situation of Community Policing in Nepal

After the restoration of multiparty democratic system a "Community Police Service Centre" was established in Maharajgunj Kathmandu on Aril 14, 1994 as a pilot project by a joint effort between Nepal Police and community based NGOs. Similar types of community police service centers were established in New Baneshwor and Chabhil Kathmandu the following year. During the development of community policing centers there were more than 24 community-policing projects supported by DFID and agencies from Singapore and Japan (Khatri, 2013). As of now, there are more than 185 community police service centers and 96 community police sections to do the community policing activities. There are 227 police personnel posted in community security division to community police sections. A total of 504 police personnel are working at community police service centers (Community Security Division). Nepal police has been conducting community policing activities on the following structure at the ground level:

Community policing in Nepal is based on legal provisions, laws, regulations, and policies such as Police Act, 2055, Police Regulation, 2071, Community Police Service Operational Directive, 2069, Police My Friend Policy Paper, 2016, Metropolitan Volunteer Police Mobilization Guideline, 2015, NGO Bidhan (Constitution) registered in District Administration Offices.

Community police service centres and community service centres conducted following activities based on the Community Police Service Operational Directive, 2069:

Fiscal Year	Crime prevention and control	Awareness program	Social activities	Public health and environment	Drug control	Gender and Domestic Violence	Miscellaneous	Total
2071/072	1757	2075	1172	1153	-	-	548	6705
2072/073	6198	5532	1530	1498	-	-	1690	16448
2073/074	3475	2663	1346	1273	591	398	1186	10932
Total	11430	10270	4048	3924	591	398	3424	34085
2074/075	1539	1246	477	376	176	146	378	4338

Source: Crime Investigation Department, Community Security Division

Community Policing Initiatives:

Nepal Police has initiated different programs to deliver police service effectively and efficiently to the community they serve. These initiatives are:

- Citizen Help Desk: Nepal police has established “Citizen Help Desk” to provide people friendly service since August 18, 2011. Civil cloth police officer leads the Citizen Help Desk, welcomes service seekers with respect, receive complain and convert verbal complain to written form, and suggest for further ways to get the service done. Citizen desk officer plays vital role in providing police service to the people from police office.
- P2H2 (Police Public Hand in Hand) Program: The P2H2 program was initiated in six districts—Sunsari, Chitawan, Lalitpur, Kaski, Banke, and Kailai under the Crime Action Plan proposed by Crime Investigation Department in 2015. Under this program, students were trained as instructors and trained students and community police used to go to school and provide awareness classes to the students.
- Police Service with Smile: This program was inaugurated for positive behavioural change of police personnel on May 21, 2014 in Kathmandu. A two day training was conducted for police personnel.
- Police My Friend: This program was initiated to improve relationship between the police and the community on June 10, 2016 in Kathmandu. The theme of the program focused on creating citizen friendly environment where the public gets police service without fear and discrimination (Khatri, 2017).

Challenges of Community Policing

All the police trainings in Nepal—basic to advanced, theory and practice of policing focus on crime investigation and maintaining law and order and security management but hardly on community policing. “Police in Community Service” (door to door program) was introduced in 1982 with great fanfare and enthusiasm and undeniably addressed important community concerns and problems but failed to change the basic values and operation and finally disappeared itself. New community policing initiative was re-launched in Maharajgunj Kathmandu in 1994 as a pilot project and expanded all over Nepal. The formation, function and activities of community policing are same for 35 years. There are many more community policing challenges that Nepal Police has been facing since its inception. These challenges are:

- Lack of policy and laws on community policing
- Disintegration of community police service centre from police organization
- Limited resources aPolitical influence and interference
- Renewal of community service centres
- Lack of knowledge, skills and ability of community policing
- Police personnel—traditional selection, recruitment, training, posting, and promotion.
- Leadership and their resistance to change
- Community police service centres as parallel units of local police offices
- Dual chain of command and command control
- Lack of research and planning
- Negative attitude and behaviour of police and public both
- Lack of monitoring and evaluation

- Inability to use information technology
- Individual Interest
- Work as mediation centres
- Traditional police organizational structure
- Limited partnership with the community (Khatri, 2013)

Based on these above mentioned challenges, Community Security Division conducted six seminars at regional level and two interaction programs at national level to gauge and collect suggestions and advice from the community policing stakeholders, police leaders and managers, members of NGOs and INGOs, community police and community members for strengthening and restructuring community policing under the Crime Action Plan 2071/074 in 2015. The participants and respondents provided important suggestions and advice for restructuring of community policing. There were many more important suggestions and advice to reform or restructure community policing in Nepal. The important and need to be applied suggestions and advice are:

- Formation of new community policing policy and law
- Restructuring of police organization that support community policing
- Distribution of adequate resources
- Assignment of educated, trained, skilled and positively motivated police personnel
- Establishment of extended partnership between the police and the public
- Use of information technology for crime prevention
- Use of problem solving model based on research and planning (Project Report on Community Policing Strengthening and Restructuring, 2015)

Prahari Hamro Tolema Karyakram: The Way Forward for Community Policing:

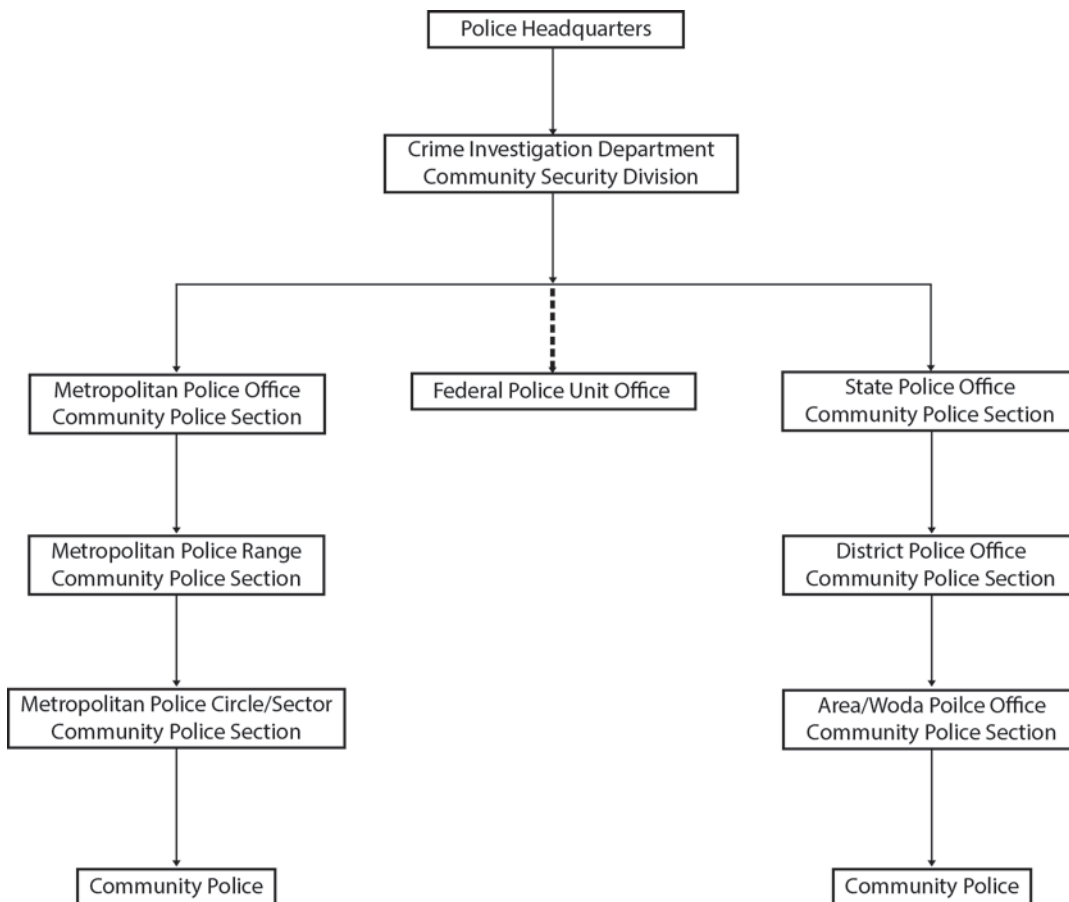
Nepal Police has been exercising community policing for 35 years but implementation part is still very weak. Based on the above mentioned suggestions and advice provided by the respondents and participants in seminars and interaction programs, Nepal Police initiated strengthening and restructuring process of community policing and presented a proposal to Ministry of Home Affairs. The Ministry of Home Affairs included community policing restructuring program into the Home Administration Reform Roadmap 2074. Serial Number 26 describes that the new community policing guideline will be written and implemented effectively with the direct help of community and cooperation, coordination and partnership between the police and community. Based on the roadmap, Home Minister Janardan Sharma inaugurated “Prahari Hamro Tolema” Karyakram (Police in our Neighborhood) focusing on the main slogan “Shanti Surakshya ra Sushasan, Janamaitri Prahari ra Prashasan” (शान्ति सुरक्षा र सुशासन, जनमैत्री प्रहरी र प्रशासन) on September 22, 2017 in Kathmandu. “Prahari Hamro Tolma Karyakram Sanchalan Nirdeshika, 2074” (प्रहरी हाम्रो टोलमा कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७४) submitted by the Nepal Police was approved by the Home Ministry level decision on October 15, 2017. This guideline will replace the Community Police Operational Guideline, 2069 . This focuses on strong partnership between the police and the community and community policing operation. If this program is implemented in a proper way, it will lead to a paradigm shift in the Nepal Police. The objectives of the “Prahari Hamro Tolma

Karyakram Sanchalan Nirdeshika, 2074” (प्रहरी हाम्रो टोलमा कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७४) are:

- To provide information to the community about the police service and crime prevention tips and take complains and suggestions.
- To deliver police service to the door of the community.
- To maintain strong partnership, cooperation, and coordination between the police and community in three levels—Tole, Local Police Office, and District.
- To involve the community into the policing.
- To use information technology in policing.
- To conduct research and planning for crime prevention.
- To maintain records.
- To use problem solving techniques for crime prevention.
- To increase effectiveness in crime prevention, criminal investigation, and maintaining law and order maintain.
- To increase awareness about safety and security of the community (Prahari Hamro Tolma Karyakram Sanchalan Nirdeshika, 2074).

There are community police divisions and community police sections in order to fulfil the above mentioned objectives of Prahari Hamro Tolma Karyakram. Additional community police sections will be expanded to Metropolitan Police Circle (if necessary metropolitan police sector), Area Police Office and Ward Police Offices. Community policing will work under the following organizational structure:

Organizational Structure of Prahari Hamro Tolema Karyakram

Source: Prahari Hamro Tolema Karyakram Sanchalan Nirdesika, 2074

Expected Outcome of Prahari Hamro Tolema Karyakram

It is expected that the introduction of the new initiative Prahari Hamro Tolema Karyakram will enhance or positively impact policing operation. The expected outcomes of this program are:

- Partnership, coordination, and cooperation will be increased between the police and the community.
- The gap will be narrowed and better trust will be built between the police and the community.
- Police service will be delivered directly to the door of the community
- Awareness on local security and safety will be increased.
- Effectiveness in crime prevention, crime investigation and maintaining law and order.
- The involvement of the community in the policing will be increased.
- Local resources will be used in crime prevention.

- The data record will be maintained.
- Research and planning will be used for crime prevention.
- Problem solving model will be used for crime prevention.
- Crime rate will decrease.

Risk factors of effective implementation of Prahari Hamro Tolema Karyakram

Community policing in Nepal has come a long way in 35 years. Community policing initiatives applied in the past were not successful due to failure by authorities to localize the concept into the Nepali context. Nepal Police is adopting new initiative of community policing called Prahari Hamro Tolema program. It is a resource consuming program. There are many factors that affect its effective implementation of Prahari Hamro Tolema Karyakram. The following factors decrease the risk:

- Eagerness and support of police leaders to implement new initiative of community policing in time,
- Allocation of sufficient budget,
- Conducive administrative environment,
- Allocation of resources such as police personnel and equipment,
- Training to foster sensitization on community policing for police and community members,
- Proper partnership, cooperation, coordination between the police and local government.

Conclusion

Nepal police is the main government's main organization entrusted with preventing and investigating crime, maintaining law and order.

To this end, Nepal Police, which was established in 1955, has been implementing community policing model for 35 years. Community policing was introduced in Nepal in 1982 and 1994 with the objective of bridging the gap between the police and the community, building the trust, and providing police service effectively to the people they serve. New efforts were made to strengthen community policing. However, community policing has been facing challenges such as inadequate policy, limited resources, disintegrated community police service centre from main policing system, political influence, resistance to change, traditional organization structure, etc. Based on the recommendations provided by respondents and participants of the seminar and interaction with different stakeholders and experienced challenges, Nepal Police has again introduced a new initiative of community policing system called "Prahari Hamro Tolema" this year. This program also requires a lot of resources, manpower, training activities, organizational management, etc. The Prahari Hamro Tolema Program is both challenge opportunity for Nepal police.

Police's prime responsibility is to serve the community understanding the community's needs and demands. Practical application of this new initiative "Prahari Hamro Tolema Program" can only be accomplished through a comprehensive understanding of community policing as a new philosophy and organizational strategy that promotes partnership between the police and community for crime related problem solving through research and planning using information and technology.

Reference

- Braga A, Winship C. (2014). The salience of social context factors in appraisals of police interactions with citizens: A randomized factorial experiment. In Journal of Quantitative Criminology.

- Community Police Service Operational Directive, 2069.
- Daniels, M. (2015). The importance of police training and its affect on community. In police training. <https://www.slideshare.net/MichaelDaniels47/the-importance-of-police-training-and-its-affect-on-communities>
- Das, D. K. and Verma, A. (2003). Police mission challenges and responses. Maryland: Dilip K. Das and Arvind Verma.
- Kharti, M. B. (2013). Community policing in Nepal: Challenges and prospects. Unpublished doctoral dissertation, Tribhuvan University.
- Khatri, M. B. (2017). Concept of community policing: Its present situation and areas of improvement in Kathmandu district. Unpublished working paper, National Police Academy Kathmandu.
- Lama, P. B. (1983). Police in community service. In, Police in community service (pp. 7-8). Kathmandu: Police Headquarters.
- Lama, D.B. (2007). Sangharsako lamo yatrana mera jeevanka ukali oraliharu [Ups and downs of my life in the long journey of struggle]. Kathmandu: Basundhara and Sabitri Lama.
- Lawrence, S. and McCarthy, B. (2013). What works in community policing? California: The Chief Justice Earl Warren Institute.
- National Police Agency. (2010). The white paper on police 2010. http://www.npa.go.jp/hajusyoh/h22/english/White_Paper_2010.pdf
- Peak, K. J., & Glensor. R. W. (1996). Community policing and problem solving: Strategies and practice. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall Inc.
- Philip, P. R. (2013). Friends of police (FOP): A concept for empowerment and a movement in community policing. In A. Verma, D. K. Das, and M. Abraham (Eds). Global community policing: problems and challenges. London: CRC Press Taylor and Francis Group.
- Prahari Hamro Tolema Karyakram Sanchalan Nirdeshika, 2074.
- Thapa, G. P. (1998). Community police: In the context of Nepal and Japan. In S. J. Mals, A.S.Shah, and C.B.Shrestha (Eds.), Community policing in Nepal (pp. 172-176). Kathmandu: DFID and Nepal Police Headquarters.
- Trojanowicz, R. & Bucqueroux, B. (1998). Community policing: How to get started (2nd Edition). Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co.
- Trojanowicz, R. and Bucqueroux, B. (1990). Community policing: A contemporary perspective. Cincinnati, Ohio: Anderson Publishing Co.
- Wisler, D. and Onwudiwe, I. D. (2009). Rethinking police and society: Community policing in comparison. In D. Wisler and I. D. Onwudiwe (Eds). Community policing: International patterns and comparative perspectives (pp. 1- 18). New York: Taylor and Francis Group.

Digital Forensics: A Unified Approach For Investigation of Computer/ Cyber Related Crime

Himal Ojha

“ *Digital forensics is still in its empirical stage as a field and new ways of analyzing and defining its resultant digital evidence is continually being developed and exemplified.* ”

We live in a technologically driven society, where computer related attacks are extensively elevated and digital evidence has become a routine part of criminal cases. Digital forensics is an emerging field and courts have had to deal with tremendous amount of digital evidence related cases over the past decade. There is an urgent need to hold perpetrators of such crimes accountable and successfully summon them. Digital forensics is the process of acquiring this digital evidence to be used in cases in courts. Digital forensics is the science of acquiring, retrieving, preserving, analyzing and presenting data that has been processed electronically and stored on digital media. It is a comparatively new discipline with the potential to greatly affect specific types of investigations and prosecutions. Like any other forensic disciplines, the evidence produced from the investigative process of Digital Forensics must be able to endure the austerity of a courtroom.

Forensic computing and computer forensics are usually seen synonymous by practitioners and is usually distinguished from computational forensics, which is directed at the use of computing technology in forensics. Digital forensics is an extension of computer forensics, incorporating not only computers but also to any digital electronic technology, from mobile phones to printers.

Digital forensics is a very broad subject with various activities and has been categorized in numerous ways such as: code analysis, media analysis, and network analysis. Based on the domain of evidence, digital forensics is generally categorized into three areas:

The author is a Cyber Security/ Digital Forensics Consultant to Nepal Telecommunications Authority and Nepal Police and also CEO of Caspar Nepal (Nepal's First Cyber Security and Digital Forensics Company).

- ♦ Desktop and laptop computers, media storage, and file system (hard drives, optical disks, and floppy disks)
- ♦ Networks, routers, servers, tapes and computer memory,
- ♦ Mobile, handheld and embedded systems.

In addition, four basic operational distinctions provide a useful way to specify approaches:

- ♦ Live or not (i.e. volatile or static, loosely contrasting information in memory which is lost when power is unavailable with information that persists in media storage such as disk and tape)
- ♦ Free and open source software (FOSS) or closed and proprietary (an imperfect but understandable dichotomy)
- ♦ Multimedia or not (i.e. sensor-based system and indeterminate, or finite system and determinate)
- ♦ File based or not (i.e. oriented towards files or bulk data analysis, regardless of partition structure and file system metadata).

Other classifications and specialties may be apparent for professional practice (e.g. electronic discovery in a corporate context or incident response for security), techniques and procedures (e.g. network analysis, text mining), specific media and hardware (e.g. optical discs and flash media), specific types of digital objects and applications (e.g. emails).

The core forensic processes is outlined as follows:

- ♦ Acquire the evidence without altering or damaging the original;
- ♦ Establish and determine that the examined evidence is the same as that which was originally obtained, maintain an audit trail or other records;
- ♦ Analyze the evidence in an accountable and repeatable fashion.

In order to carry out digital forensics investigation, the organizations (law enforcement agency/

private investigating company) providing this service must be capable and prepared to detect and respond cyber crime incidents in a skilled and efficient manner. It is a post-event response to an incident. The examination will have to be conducted in a formalized, systematic and legal manner to make sure that the evidence is admissible in the court of law. Such capability is the combination of technically skilled people, policies and techniques to constitute a proactive way for handling cyber crime incidents. The general procedures that should be followed to have these capabilities are and not limited to:

- ♦ Provide proper training for personnel of teams.
- ♦ Make sure that personnel are aware of the types of evidence usually experienced and the proper handling of evidence.
- ♦ The lab should be equipped with the proper updated equipment and forensic tools required for all operating systems and all system files for investigation.

These principles have immediate and important practical implications for digital forensics practitioners. For example, a forensic practitioner investigating a desktop computer would follow certain steps such as avoiding turning off the computer if it is turned on, would remove the hard drive from the computer if it is turned off. The hard drive would then be attached to specially configured forensic computer enabling imaging of the drive for a bit to bit copy to analyze the contents of the disks. In order to make sure that the forensic computer doesn't alter the contents of the subject disk, forensic write-blocker would be attached. At the time of capture it is common for hash values (akin to digital fingerprints) to be created for the entire disk and for each of the digital objects (files) contained within it. If a digital object is subjected to the same hashing algorithm at a later date and the same hash value is obtained, it may be concluded that the object has not changed. Other functionalities include: file viewing, analysis of file signatures, analyzing registry, date-time

interpretation, identification of known files (e.g. operating system files) by means of hash libraries, data extraction, file export, searching, indexing, bookmarking, timeline visualization, logging, and reporting, all of which are to be undertaken according to forensically sound principles. Proper chain-of custody will have to be maintained throughout the entire process.

Digital forensic practitioners and scientists are expected to meet specific standards in order to satisfy legal authorities. Forensic technologies are regularly justified in court. This stimulates an ongoing and independent and rigorous assessment of tools, and means that practitioners can have significant confidence in tested digital forensic tools. Such confidence is always provisional however, and techniques still have to be applied properly. Standards for handling and processing digital evidence have emerged mainly from law enforcement and associated organizations. Notable examples include guidelines produced by the Association of Chief Police Officers (ACPO) in the UK and the National Institute of Justice (NIJ) in the USA. Another source of guidance is the International Organization on Digital Evidence. Similarly, British Standards Institution (BSI) has

prepared series of codes of practice for legal admissibility and evidential weight of digital information.

Digital forensics is an emerging and extensive field, which converges with preservation in a number of ways. It is difficult to provide a complete summary, and conclusions are at best provisional given the rapid development in both fields. Digital forensics is still in its empirical stage as a field and new ways of analyzing and defining its resultant digital evidence is continually being developed and exemplified. This along with the legal, ethical and investigative aspects of the field need to be versatile enough to adapt to the technological setting in which it is based. Digital forensics tools, methodologies and laws all work together to make the field viable in tackling the scourge of cyber related criminal activity.

Technology is changing in nature and its use by members of society has increased, resulting in the demands for forensic investigators. Digital crimes are becoming more complex as technology develops thus practitioners, their methodology and the tools they employ must be able to keep abreast with the criminal minds.

Money Laundering: A Burning Issue

Lal Bahadur Dhama
Inspector of Nepal Police
Investigation and Analysis, CID

“ *The emerging trends in money laundering seen in present scenario, are currency exchange, trans border money laundering, banking frauds, corruption, extortion, real estate, tax evasion etc.* **”**

Introduction/Background:

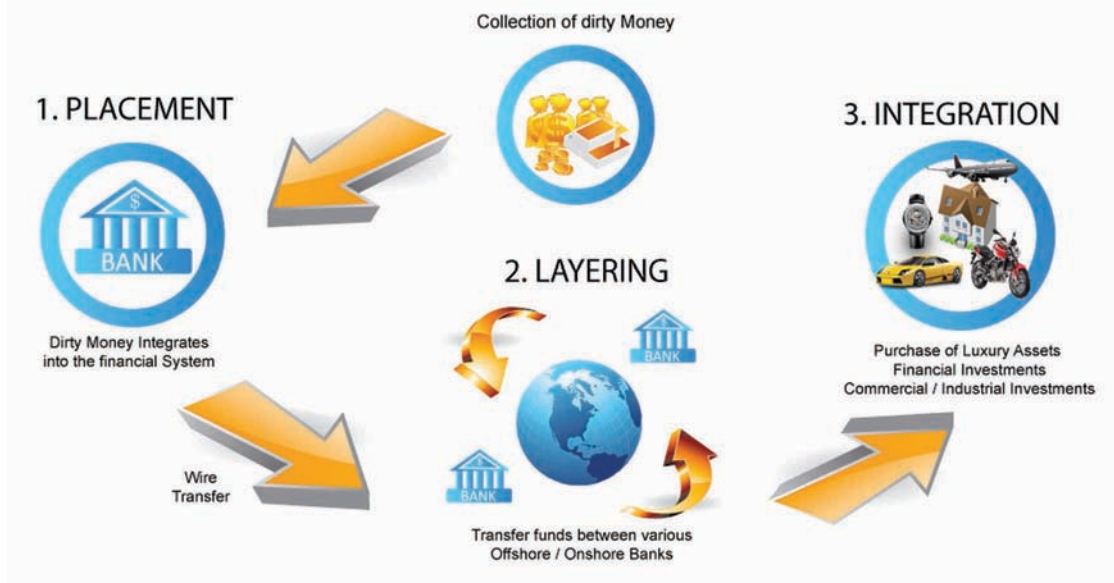
Generating large amounts of money by an individual or groups by carrying out criminal activities such as drug trafficking, smuggling, human trafficking, corruption, ransom money, tax evasion, black marketing, which are disguised to conceal their illicit origin and converted into legitimate funds and assets is money laundering.

Money laundering is the process by which proceeds from a criminal activity are disguised to conceal their illicit origin. More precisely, according to Vienna Convention and Palermo Convention provisions on money laundering, it may encompass three distinct alternative actus reas: (1) the conversion or transfer, knowing such property is the proceeds of crime (11) the concealment or disguise of the true nature, source, location, disposition, movement or ownership of or rights with respect to property, knowing that such property is the proceeds of crime; and (111) the acquisition, possession or use of property, knowing at the time of the receipt, that such property is the proceeds of crime.

Today money laundering is a global issue and every year, huge amount of funds are generated from illegal activities. These funds are mostly in the form of cash. Criminals who generate these funds need to bring them into the legitimate financial system. Illegal or ‘dirty money’ is put through a cycle or series of transactions or “washed” to convert the money to clean or ‘legal’ money. Thus the dirty money has to pass through different stages before it becomes clean.

A TYPICAL MONEY LAUNDERING SCHEME

There are three stages of money laundering. They are:

(1) Placement:

Illegal funds or assets are first brought into the financial system. This placement makes the funds more liquid. Money launderers place illegal funds using a variety of techniques like depositing cash into bank accounts or purchasing insurance products and using cash to purchase assets.

(2) Layering:

To conceal the illegal origin of the placed funds and thus make them more useful, the funds have to be moved, dispersed and disguised. This activity is known as layering. In this stage money launderers apply different techniques to layer the funds using multiple banks and accounts, having professionals act as intermediaries and transacting through corporations and trusts. This helps the launderers to disguise the origin of the funds.

(3) Integration:

It is the last stage of money laundering process. The cleaned funds can now be made available for investing in legitimate or illegitimate businesses. Thus, the original “dirty” money has achieved the appearance of legitimacy.

Money launderers use different methods to hide illegal origin of money such as: shell company, shell bank, offshore bank, front company, structuring or smurfing, hawala system, currency exchange, purchasing valuable assets, buying, winning tickets, using charities, nominees and also use gatekeepers to hide identity of source and beneficiaries.

Money laundering issues are widespread in Nepal. These individuals and groups are politically exposed persons, senior government/judicial/military officers, leaders of the political parties, contractors, real estate businessman, transit traders etc.

There are many negative effects on national economy, society and politics caused by money laundering. Money laundering brings problems in tax evasion, economic downfall, market Price inflation, increase of internal conflict, poverty, black marketing, inviting crimes as weapons proliferation, individual killings, ransom, increment of extremism, rise of gangsters, extortion, and to terrorism.

International efforts in anti-money laundering

The international community has made the fight against money laundering and the financing of terrorism a priority with efforts made to protecting the integrity and stability of the international financial system, blocking of the resources available to terrorists, and making it more difficult for those engaged in crime to profit from their criminal activities. The IMF's unique blend of universal membership, surveillance functions, and financial sector expertise make it an integral and essential component of international efforts to combat money laundering and the financing of terrorism (AML/CFT). The objectives of AML/CFT are protection of financing system, preventing criminals from enjoying the proceeds of crime and preventing criminals to build formidable economic powers and challenge the stability.

1. Financial Action Task Force (FATF) and other international efforts:

Over the years, many international community members have made combined efforts on combating the threat of money laundering and terrorist financing. These initiatives include the efforts of UNO and other regional organizations, World Bank, IMF, ADB, OECD, Egmont group of FIUs and FATF and FATF Style Regional bodies (FSRBs). The Financial Action Task Force (FATF) was established at the G-7 summit in Paris in 1989 as an inter-governmental body to develop a coordinated international response to the threats of money laundering (ML) Terrorist Financing/ Proliferation Financing. It is basically the

standard setting and compliance monitoring body. It had issued 40+9 Recommendations on money laundering and terrorist financing in 1990 and 2001, which is revised as the FATF standards of ML/TF/ PF in 2012 and has 37 members and number of international and regional observers.

2. The Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG)

APG is an autonomous FSRB founded in 1997 in Bangkok, Thailand consisting of 41 members and other international and regional organizations as observers. APG members and observers are committed to the effective implementation and enforcement of AML/CFT, international standards. All SAARC countries are members of the APG. Nepal became a member of the APG in 2002.

Status of Money Laundering in Nepal:

The FATF welcomes Nepal's significant progress in improving AML/CFT regime and notes that Nepal has established the legal and regulatory framework to meet its commitments and action plan regarding the strategic deficiencies that the FATF has identified in February 2010. Nepal is working with APG as it continues to address the full range of AML/CFT issues. The emerging trends in money laundering seen in present scenario, are currency exchange, trans border money laundering, banking frauds, corruption, extortion, real estate, tax evasion etc. The efforts has been initiated by department of Money Laundering Investigation to counter AML/CFT. Number of cases has been reported and Department of Money Laundering Investigation (DMLI) has registered 39 cases. The court issued verdicts in 23 cases, out of them the accusations were proved in 19 cases. Central Investigation Bureau (CIB), Nepal Police alone has investigated 7 cases against 22 accused among them Niranjana Hojai alias Nirmal Rai (Indian national) NRS. 131,529,780.02, amount was claimed against him and found convicted is one of the bright example.

Anti money laundering prevention legal provisions in Nepal

Objective:

To provide for prevention of money laundering and terrorist financing. The bill came in to enactment in 28 January, 2008 was amended twice in 2011 & 2014 respectively.

Money Laundering Prevention Rules 2009. Money laundering prevention (Listing, Seizing, Freezing) rules 2013. Jurisdiction: Nepal may extend globally if the person or proceeds has connection.

The Regulatory Bodies:

- ♦ The Nepal Rastra Bank (NRB), The Security Board of Nepal (SEBON)
- ♦ Insurance Board, Department of Cooperatives, Other FIU,s or DNFBP's.

Law Enforcement and other Component Authorities:

Financial Information Unit (FIU), Department of Money Laundering Investigation (DMLI), Commission for the Investigation of the Abuse of Authority (CIAA), Nepal Police, Revenue Investigation Department (RID), Tax, Customs and Immigration authorities, Judiciaries, Prosecutors, MLA Central Authority, Assets Recovery Authority.

AML/CFT Related Authorities in Nepal

Policy and Coordination Mechanism: National Coordination Committee (chaired by the Secretary, Ministry of Finance), Implementation Committee (Chaired by the Deputy Governor), Legal Supervisory, Investigation, International Cooperation, Technical Sub-Committees.

Nepalese sanction regime: or criminal liability:

If Nepali citizen indulges in money laundering they can face 2 to 10 years imprisonment, and confiscation of proceeds or corresponding value, and mandatory fines (two times the proceeds).

In terrorist financing 3 to 20 years imprisonment, and confiscation of proceeds or corresponding

value, and fines (five times of the proceeds).

Corporate Criminal Liability (legal person)

Money Laundering: confiscation of proceeds or corresponding value, and fines up to ten times the proceeds.

Terrorist Financing: Confiscation of proceeds or corresponding value, and fines up to 25 times the proceeds, Compensation or recovery of loss or License revocation, other barriers and liquidation.

Predicate Offences:

Offences that are committed to illegally earn/generate money or income or property are predicate offences. FATF has listed the designated categories of predicate offences. Different countries have different practices such as threshold-or list based or blanket approaches, but they include all FATF designated offences and Nepal has adopted a list-based approach, which includes:

1. Any offence under the prevailing laws : participation in an organized crime, terrorist act and terrorism, human trafficking and migrant smuggling in any form, sexual exploitation including of children, illicit trafficking in narcotic drugs, illicit trafficking in arms and ammunition, illicit trafficking in stolen goods, corruption and bribery, fraud, forgery, counterfeiting of coins and currency, piracy of products, environmental crime, murder, grievous bodily harm, kidnapping, illegal restraint or hostage taking, theft or robbery, smuggling (including custom, excise and revenue), tax evasion, extortion, market manipulation, black marketing, consumer protection, election, ancient monument conservation, forest, national park and wild animals, communication, broadcasting, advertising, transportation, education, health, medicine, foreign employment, firm, partnership, company, association, real estate and property, lottery, gambling, donation, citizenship, immigration and passport.

2. Offence of terrorist financing pursuant to Section 4.
3. Any other offences as designated by the Govt of Nepal by publishing a notice in the Nepal Gazette, or
4. An offence under the law of foreign state, in relation to act or omission under paragraph (1), (2), or (3), which, had they occurred in Nepal, would have constituted an offence.

Conclusion

Money Laundering is the process of taking "dirty" funds and converting in to the "clean" funds. Money laundering and terrorist financing is a global issue. An effective anti-money laundering/ counter financing of terrorism framework must therefore address both risk issues. It must prevent, detect, and punish illegal funds entering the financial system by seizing, freezing and confiscation

of proceeds for which all FIU's and Reporting entities, strategically in proper action plan and effective implementation and all law enforcement authorities made to aware and educate, institutions need to attack criminal or terrorist organization through its financial activities and use the financial trail to identify various components of the criminal or terrorist network. Employees periodic training enhances front line staff capacity to monitor transactions, suspected transactions report/threshold transaction report) STR/TTR, and provide customer education, customer due diligence, customer identification procedure, identify customer risk profile and also effective monitoring customer transactions.

Reference:

- ♦ AML/CFT online course, NMB,
- ♦ DMLI
- ♦ CIB.

Wildlife Crime Investigation

DSP Anupam SJB Rana
Central Investigation Bureau

“Nepal Police from the past has performed a vital role on controlling the wildlife related crimes by assisting law enforcement officials of district forest and national park offices in arrest, seizure of criminals and investigative support.”

Environmental crime is a serious and growing global problem from which we all will be affected. Different international agencies like Interpol, G8, United Nations Inter regional Crime and Justice Research Institute among many has described Environmental Crimes out of which a part is about illegal wildlife trade.

The illegal wildlife trade is a global threat. Species are poached and harvested at increasingly unsustainable levels. Wildlife crime has become the fourth most lucrative illegal business after narcotics, human trafficking and weapons. From fashion to furniture, food to pets, the products of wildlife and forests crime may be hidden in plain sight-part of our everyday lives, all over the world. In more than eight years of involvement of CIB in conservation, we have seen large scale criminal activities which has become most urgent threat to all the stakeholders involved in controlling and combating wildlife crimes for which CIB also educates the community where such crimes take place.

Nepal Police from the past has performed a vital role on controlling the wildlife related crimes by assisting law enforcement officials of district forest and national park offices in arrest, seizure of criminals and investigative support. Pillar-4 dedicated to environmental crime control came into existence in CIB since its establishment. Sharing of information and coordination with different stakeholder's impact has led to the deduction of wildlife trade and minimizing the poaching of wildlife animals. CIB does not limit only in the seizure and arrest activities; more active participation in the empowerment and capacity building in the field of wildlife crime control activities is undertaken.

Different Stakeholders for coordination

Ministry of Forest and Soil Conservation, Department of National Park and Wild life Conservation, Department of Forest

CIB, Collaboration for combatting crime controlling against poaching and wildlife illegal trade

WWF, SAWEN, NTNC, ZSL, Natural History Museum, Central For Molecular Dynamics and others

District forest office, Other police Units, Nepalese Army, Armed police force.

Institutional Mechanism for controlling wildlife crime in Nepal

- National Tiger Coordination Committee (NTCC)
- National Wildlife Crime Control Coordination Committee (NWCCCC)
- Central Level Wildlife Crime Control Bureau (C-WCCB)
- District Level Wildlife Crime Control Bureau (D-WCCB)
- Community Based Anti poaching Unit (CBAPU)

APEX LEVEL headed by Prime Minister

POLICY LEVEL, Inspector General of Police (member)

EXECUTIVE LEVEL, DIGP CIB (member)

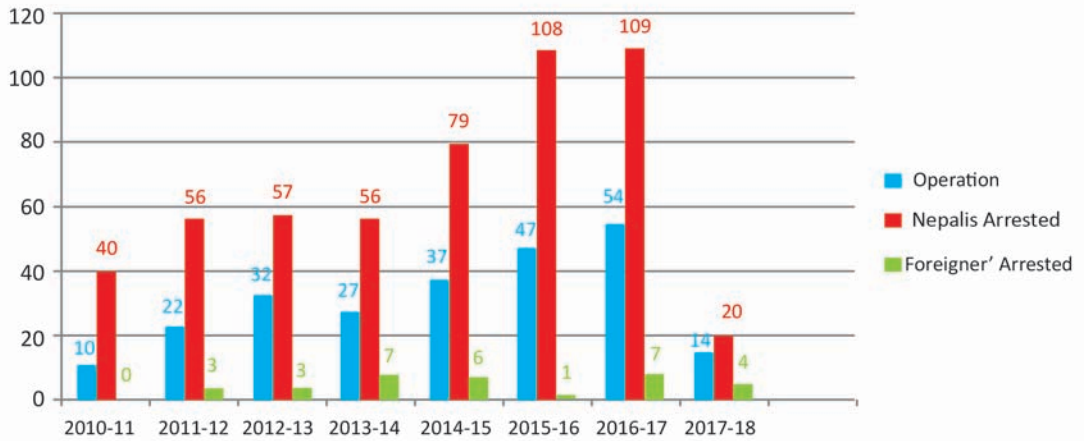
IMPLEMENTATION LEVEL, District police office (member)

COMMUNITY LEVEL, community members

Wildlife Crime Control

Operation Chart

Leopard Skin »

« Red Panda Skin

Some Seizures

Lichen »

« Eurasian Owl

Tiger Skin »

« Ivory

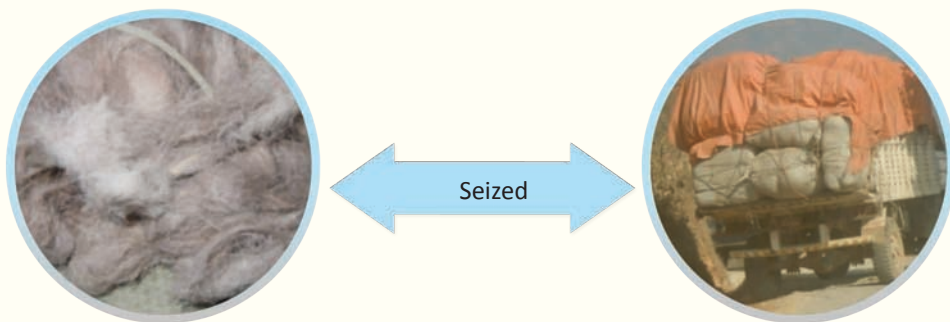

Successful Stories:

Rajkumar Parja, involved in poaching and trading of rhino horn in large numbers was arrested after issuance of Interpol Red Notice and sentenced to 15 years in imprisonment and one lakh fine.

1150 kgs of Shatoosh (Wool of Tibetan antelope) along with 6 people were arrested on January

2016 and handed to District Forest Office, Dhading for investigation). Shatoosh is a wool which are collected after illegally killing of Tibetan antelopes. It is illegal to trade Shatoosh as per Wild Life Act 2029 and CITES(Convention on International Trade in Endangered Species). Estimated cost of seized shatoosh was about 5000 million rupees in international market.

Shatoosh Wool ↗

Going Global:

Criminals exploit gaps in legislation, law enforcement and the criminal justice system to minimize such gaps sharing of information and technologies among global stakeholders is a must which has resulted in many success.

Future Strategy:

- ♦ Capacity building of police personnel's in wild life crime investigation at smaller units for which training need assessment has already been conducted.
- ♦ TOT course on wildlife illegal trade; facilitated by National Police Academy will soon take place which aims to develop quality trainers to deliver orientation programmes in smaller police units in different states.
- ♦ Publication of SPECIES manual to identify flora and fauna.

उल्लेखनीय अपराध अनुसन्धान

व्यापारीको अपहरणपश्चात हत्या गरिएको अपराध अनुसन्धान

२०७३ असार

मिति २०७४ जेठ २७ गते दाङ, तुलसीपुरबाट ५२ वर्षीय स्थानीय व्यापार व्यवसायी राजकुमार श्रेष्ठको अपहरण गरी सल्यान छत्रेश्वरीमा गरिएको हत्याको अपराध अनुसन्धान ईलाका प्रहरी कार्यालय तुलसीपुर, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, दाङ, केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो, महानगरीय अपराध महाशाखा काठमाडौंबाट परिचालित अनुसन्धान टोलीको संयुक्त प्रयासबाट घटनामा संलग्न मुख्य योजनाकारसहित ११ जना अभियुक्तहरूलाई प्रक्राउ गरी सफल अनुसन्धान गरिएको छ । घटनाका सम्बन्धमा सम्मानित जिल्ला अदालत सल्यानबाट अन्तरिम फैसला भई निज अभियुक्तहरूलाई पुर्पक्षका लागि कारागार चलानसमेत गरिएको छ ।

अनुसन्धानका क्रममा अभियुक्तहरूले युवतीको प्रयोग गरी पीडितसँग Social Media मार्फत नजिक भई प्रेमको नाटकगरी योजनाबद्धरूपमा Ransom Motive ले अपहरणगरी हत्या गरिएको तथ्य खुल्ल आएको थियो ।

यस घटनाले पछिल्लो समयमा तीब्ररूपमा सहरीकरण भइरहेका ठाउँहरूमा आर्थिक गतिविधिमा पनि सोहीअनुसार बृद्धि भइरहेको र यसैलाई लक्षित गरी गुन्डागर्दी, असुली, अपहरण, फिरौतीका बढ्ने Trend मा रहेको देखाएको छ । यसलाई प्रविधि, सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग तथा अमर्यादित सामाजिक सम्बन्धले अभै जटिल पनि बनाएको देखिएको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रहरी एकाइहरूलाई यस प्रकारको अपराध अनुसन्धान गर्न केन्द्रीत गरिएको परिमाणस्वरूप काठमाडौंलगायत भारतका ठूला व्यवसाय सञ्चालनमा रहेका Point of sell Machine बाट बिद्युतीय कार्डहरू डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड, सेक्युरिटी कार्ड, प्रिपेड कार्ड र ब्लाइक कार्डको कर्तौ गरी करोडौं रकम चोरी गर्ने कार्यमा संलग्न संगठित गिरोहका ८ जना अभियुक्तहरूलाई महानगरीय अपराध महाशाखाको प्रहरी अनुसन्धान टोलीद्वारा Point of sell Machine तथा म्याग्नेटिक कार्ड लगायतका प्रमाणसहित काठमाडौंका विभिन्न स्थानबाट २०७३, चैत ६ गते पक्राउ गरिएको थियो ।

२०७३ चैत,

पछिल्लो समयमा मुख्य सहरमा बैंकिङ र आर्थिक अपराधका घटनाहरू बढिरहेको सन्दर्भमा अपराध अनुसन्धानमा संलग्न विशिष्टीकृत प्रहरी एकाइहरूलाई यस प्रकारको अपराध अनुसन्धान गर्न केन्द्रीत गरिएको परिमाणस्वरूप काठमाडौंलगायत भारतका ठूला व्यवसाय सञ्चालनमा रहेका Point of sell Machine बाट बिद्युतीय कार्डहरू डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड, सेक्युरिटी कार्ड, प्रिपेड कार्ड र ब्लाइक कार्डको कर्तौ गरी करोडौं रकम चोरी गर्ने कार्यमा संलग्न संगठित गिरोहका ८ जना अभियुक्तहरूलाई महानगरीय अपराध महाशाखाको प्रहरी अनुसन्धान टोलीद्वारा Point of sell Machine तथा म्याग्नेटिक कार्ड लगायतका प्रमाणसहित काठमाडौंका विभिन्न स्थानबाट २०७३, चैत ६ गते पक्राउ गरिएको थियो ।

पक्राउ पर्ने अभियुक्तहरूमध्ये ६ जना काठमाडौं, ललितपुर, दोलखा र काभ्रेपलान्चोक घर भई काठमाडौं बसोबास गर्ने ३३ देखि ३२ वर्ष उमेर

समूहका व्यक्तिहरू र २ जना भारतीय नागरिकहरू रहेका थिए ।

पक्राउका बखतसम्म निजहरूले नयाँदिल्लीको ४ वटा कपडा पसलबाट भारतीय रूपैयाँ ३ लाख, कास्की पोखरास्थित टिका रिसोर्टबाट २ करोड, काठमाडौं क्षेत्रपाटीस्थित डि सोभिनियरबाट ३० लाख, काठमाडौं चावहिलस्थित चाँदनी ज्वेलर्सबाट ४७ लाख, भक्तपुरस्थित पौरानिक थान्का तथा मालाबाट ४५ लाख र काठमाडौं महाराजगन्जस्थित लिक्वायर कम्पनीबाट ४ लाख रूपैयाँ स्वीप गरी निकालेको प्रमाण खुल्न आएको थियो ।

यसका अतिरिक्त काठमाडौं सिटी सेन्टरमा रहेको अडिडास सोरुमको स्वीप मेसिनबाट प्रत्येक दिन १० लाख र उपत्यकास्थित विभिन्न क्यासिनोमा रहेका स्वीप मेसिनबाट प्रत्येक दिन ५० लाख रूपैयाँसम्म निकाल्ने योजनासमेत बनाएको तथ्य पाइएको थियो ।

नियन्त्रित लागूऔषध खात (KHAT) ओसार पसार सञ्जाल अनुसन्धान तथा पक्राउ

२०७४ मंसिर

लागू औषध नियन्त्रण व्यूरोबाट परिचालित प्रहरी अनुसन्धान टोलीले विगत लामो समयको सूचना संकलन एवं निगरानीपश्चात पहिलो पटक मिति २०७४।०७।२८ गते काठमाडौं ठमेलस्थित एक कागो प्रा.लि. मार्फत Green Tea भनि अफ्रिकन

Drug of Abuse को रूपमा वर्गीकरण गरेको छ जसको प्रयोगले Psychological Dependence उत्पन्न गराउँछ । खात (KHAT) मा CATHINE (Norpseudoephedrine) भन्ने रसायन पाइन्छ, जुन AMPHETAMINE जस्तै STIMULANT

मुलुक ईथोपियाबाट नेपाल हुँदै युरोपियन मुलुक नेदरल्याण्ड पठाउन लागिएको नियन्त्रित वनस्पति खात (KHAT) को सुकेको पात ८ के.जी. सहित तीन जना सोमालियन नागरिकहरू पक्राउ परेका छन् । नियन्त्रित मनोद्विपक लागूऔषध खात (Khat) अफ्रिकन मुलुकबाट नेपाल हुँदै युरोप एवं अमेरिकन मुलुकहरूमा अवैध कारोबार भइरहेको भन्ने सूचनालाई व्युरोले प्राथमिकतामा राखी निरन्तर अननुसन्धान र निगरानी गरी नेपालमा पहिलो पटक उक्त अवैध कारोबारमा संलग्न संगठित गिरोहलाई पक्राउ गर्न व्युरोलाई सफलता मिलेको हो ।

खात (KHAT)लाई UN Convention on Psychotropic Substances, 1971 को Schedule (III) मा राखिएको छ, जसलाई नेपालले समेत Incorporate गरेको छ । खात (KHAT) एक प्रकारको वनस्पति हो, जसलाई WHO ले

हो । युरोप अमेरिकालगायतका मुलुकहरूमा खात अवैध घोषित गरिएको छ । खातको दुर्व्यसनीले भोक नलाग्ने, Euphoria, Constipation, Ulcers, Depression, Insomnia हुँदै अन्तमा Cancer समेत हुने जोखिम रहन्छ । अनुसन्धानको क्रममा नेपालमा शरणार्थीको रूपमा नेपालमा रहेका सोमालियन नागरिकहरू अफ्रिकन मुलुकबाट नेपाल हुँदै युरोपियन मुलुकहरूमा ओसारपसार गर्न संगठित रूपमा सक्रिय रहेको तथ्य खुलेको थियो । कानूनको कार्यान्वयन, दण्डहीनताको अन्त्य र अपराधको नियन्त्रण तथा अनुसन्धानको सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीको निरन्तर अथक प्रयासको प्रतिफलस्वरूप सत्ताईस वर्षपछि समेत अपराधीहरू कानूनको दायरामा आएको तथ्यले कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी आपराधिक मनोवृत्ति न्युनीकरण गर्न महत्वपूर्ण योगदान गरेको छ ।

जबरजस्ती करणी मुद्दामा फरार रहेका प्रतिवादीहरू २७ वर्षपछि पक्राउ

२०७४ श्रावण

कर्ण बहादुर राउतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी रामेश्वर नगरकोटीसमेत भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१०।१३ गतेको फैसलाले जिल्ला काठमाडौं का.म.न.पा. १४ कुलेश्वर बस्ने प्रतिवादी रामेश्वर नगरकोटी र सोही स्थानमा बस्ने अनिल थापासमेत दुई जनालाई जनही १ वर्ष ६ महिना कैद सजाय हुने ठहर भई दुवैजना प्रतिवादीहरू फरार रहेकोमा केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरोको (CIB) द्वारा जघन्य तथा गम्भीर प्रकारका अपराधहरूको अनुसन्धान तथा निरूपणमा विशेष प्राथमिकता दिई परिचालन गरिएको अनुसन्धान टोलीले निरन्तर खोजतलास तथा अनुसन्धान गरी लुकीछिपी बसेको अवस्थामा फरार अभियुक्तहरूलाई २०७४।०४।२२ गते करिब सत्ताईस वर्षपछि बल्खु, काठमाडौंमा फेला पारी पक्राउ गरी फैसला कार्यान्वयनको लागि काठमाडौं

जिल्ला अदालतमा पेस गरी अदालतको आदेशले कैद भुक्तानको लागि केन्द्रीय कारागार कार्यालय, सुन्धारा काठमाडौंमा पठाईएको छ ।

मिति २०४७।०३।१५ गते राति इन्द्रचोक मखन, काठमाडौंबाट बा.अ.च. ९८०६ नंवरको सवारी-ड्राईभिङ्ग सिकने प्रतिवादी रामेश्वर नगरकोटीसमेतका तीनजना व्यक्तिहरूले एकजना युवतीलाई उक्त गाडीमा चढाई कीर्तिपुर क्याम्पसको हलभित्र पुऱ्याई जबरजस्ती करणी गर्दा युवती रोई कराई गरेको आवाज गस्तीमा रहेको प्रहरी टोलीले सुनी वरादात स्थलमा जादा प्रतिवादीहरू उक्त सवारी साधनबाट भागी रहेको जबरजस्ती करणी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले प्रतिवादी रामेश्वर नगरकोटी र अनिल थापालाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणी महलको ५ नम्बर बमोजिम सजाय हुने ठहर गरेको थियो ।

उत्कृष्ट अनुसन्धानकर्ता २०७३

प्रहरी निरीक्षक हरि बहादुर बस्नेत
केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो

उत्कृष्ट कार्यको विवरण

- ◆ केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो(CIB) द्वारा गरिएको “Operation Quack” को सफल कारवाही तथा अनुसन्धान कार्यमा अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको ।
- ◆ युवतीमार्फत Honey Trap बनाई CIB को प्रहरी हौ भन्दै विभिन्न व्यक्तिहरूलाई नियन्त्रणमा लिई अपहरण तथा शरीर बन्धक बनाई फिरौति लिने गिरोहको अनुसन्धानको लागि केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोबाट खटिई सफल अनुसन्धान कारवाही गरेको ।

प्रहरी निरीक्षक अनिल ठकुरी
ईलाका प्रहरी कार्यालय, हरिपुर सर्लाही

उत्कृष्ट कार्यको विवरण

- ◆ लागूऔषध नियन्त्रण ब्यूरोबाट पहिलो पटक दुर्गम जिल्ला जाजरकोटमा अप्रेसनमा खटिई उक्त क्षेत्रबाट पहिलो पटक लागूऔषध अफिम बरामद कारोबारी पक्राउ गरी उक्त जिल्लालगायत रुकुम, डोल्पाजस्ता आसपास जिल्लाहरू पनि sensitize गराई सो क्षेत्रमा लागूऔषध अफिम कारोबारीलाई कानुनको दायरामा ल्याउन सफल भूमिका निर्वाह गरेको ।
- ◆ लागूऔषध नियन्त्रण ब्यूरोद्वारा गरिएको Operation Pseudo (स्युडो) को सफल अनुसन्धानमा अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको ।

प्रहरी नायब निरीक्षक ईश्वर बहादुर थापा
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कास्की

उत्कृष्ट कार्यको विवरण

- ♦ मिति २०७३।०५।०२ गते स्याङ्जा तीनदोबाटे-६ चिउरी गल्ला भिरमा फ्रान्सेली नागरिक Melanie Feranande Odette को सडिगलेको अवस्थामा लाश फेला परेको सम्बन्धमा पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयबाट गठन गरिएको छानबिन टोलिमा सहभागी भई i2 Software को समेत प्रयोग गरी operational data analysis द्वारा अनुसन्धानमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरी अनुसन्धानलाई सही दिशानिर्देश गर्न उल्लेखनीय भुमिका खेलेको ।
- ♦ मिति २०७४।०५।२० गते रूपन्देहीको तिलोत्तमा-५ मणीग्रामस्थित दुर्गालाल भण्डारीको मार्बल फ्याट्रीमा गोली चलाएकोमा कार्यालयबाट अनुसन्धानको लागि खटिई गई उक्त घटनामा संलग्नलाई फिरौती रकमसहित पाल्पाबाट पक्राउ गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको ।

प्रहरी नायब निरीक्षक गणेश बहादुर बोगटी
महानगरीय अपराध महाशाखा

उत्कृष्ट कार्यको विवरण

- ♦ मिति २०७३।६।११ गते माईती घर ललितपुर गोदावरी-४ भई दोलखा बाबरे-९ की वर्ष-४८ की राधिका थापा काठमाडौं गणबहालस्थित लुम्बिनी गेष्टहाउसको दोस्रो तलाको कोठामा मृत अवस्थामा फेला परेको घटनामा महानगरीय अपराध महाशाखाबाट खटिई सूक्ष्म अनुसन्धान गरी घटनामा संलग्न दोलखा घर भई काठमाडौं जडिवुटी बस्ने वर्ष-३५ को राजन दाहाललाई मिति २०७३।७।१ गते कोटेश्वरबाट पक्राउ गर्न सफल ।
- ♦ मिति २०७३।१।२९ गते रातीको समयमा भक्तपुर, कोलाक्षे घर भएका रत्नसुन्दर छेगुतलालाई स्कुटरमा घर आइरहेको समयमा भक्तपुर बोलाक्षेस्थित २ जना अज्ञात व्यक्तिहरू आई छातीमा धारिलो हतियार प्रहार गरी घाइते बनाई लडाएकोमा उपचारको लागि भक्तपुर अस्पताल लगिएकोमा उपचारको क्रममा डाक्टरले मृत घोषणा गरेको घटनाको सम्बन्धामा महानगरीय अपराध महाशाखाबाट अनुसन्धानको लागि परिचालित भई मिहिन अनुसन्धानबाट घटनामा संलग्न ३ जना अभियुक्तहरूलाई पक्राउ गर्न सफल ।

नागरिक आवाज

भरत कार्की
मेलम्ची

हाल: पुतलीसडक, काठमाण्डौ

पहिले प्रहरीको कार्य अलि कस्तो कस्तो लाग्थ्यो, तर अहिले राम्रो लागिरहेको छ। पहिले प्रहरीदेखि अलि डर लाग्थ्यो, तर अहिले प्रहरीको साथ राम्रो छ। अहिले हाम्रै दाजुभाई जस्तो नजिक हुन मन लाग्छ। आसपासमा प्रहरी देखेपछि डर त्रास हट्छ। एकचोटी एक दलालले मेरो नगद खाएदिएको थियो। त्यतिबेला म प्रहरी समक्ष गएको थिएँ। प्रहरीले अनुसन्धान गरी मेरो काम सफल बनाइदिएको थियो। बाटोमा हिँडिरहेको बेला विभिन्न किसिमका मान्छेहरु हुन्छन्। कहिलेकाहीं हामीलाई सुरक्षाको आवश्यकता पर्दा प्रहरीको उपस्थिति छिट्टै भइदियोस् जस्तो लाग्छ। पहिलेभन्दा अहिलेको प्रहरीको काम कारवाही राम्रै देखेको छु।

शान्ति सुरक्षामा प्रहरीको भूमिका पछिल्लो वर्षहरुमा भन्दा अहिले धेरै सुधार भएको देखेको छु। शान्ति सुरक्षा कायम गर्न अथवा न्याय, समानता, सामाजिक मूल्य र मान्यतालाई स्थापित गराउने कार्यको समग्ररूपले विश्लेषण गर्ने हो भने प्रहरीलाई आलोचना गरिहाल्नु पर्ने अवस्था देखिँदैन। तर प्रहरी कार्यमा बाहिरी प्रभाव परेको हो कि जस्तो अनुभव भएको छ। तर प्रहरीले जनताको अवस्था बुझेर जनताको चाहना अनुसार कार्य गरिरहेको छ। तर पछिल्लो समय हेर्दा अत्याधिक प्रशंसा योग्य नहोला तर प्रशंसा गर्ने अवस्था रत्यो। नेपाल प्रहरीले सिमित साधन स्रोत बिच जुन काम गरेको छ, राम्रै गरेको देखिएको छ, र प्रहरीको भूमिकालाई म प्रशंसा गर्छु। हाम्रो संस्कारमा मैले के देखेको छु भने कानून उलंघन गर्यो भने ठूलो भइन्छ, भन्ने संस्कार उहिलेदेखि नै चलिआएको छ। तर यो हुनुहुँदैन। समग्र रूपमा राम्रै देखेको छु।

डिल्लीराम भण्डारी
भापा

हाल: शंकरदेव क्याम्पस पुतलीसडक

शारदा सिजाली मगर
टीकापुर कैलाली
हाल कलंकी

बसुन्धारा डाइनामिक मेनपावरका मछिन्द्र शर्मा नाम गरको व्यक्तिले मेरो श्रीमानलाई टर्की पठाइदिन्छु भनि ठगी गरेको रकम असुल गर्न नसक्दा प्रहरी परिसर टेकु पुगेर रिपोर्ट गर्न खोज्दा डिएसपीले तोक नलगाएसम्म निवेदन लिन मिल्दैन भन्नु भयो । ठगी लेनदेनमा प्रहरीले कसैको समस्या हेर्ने कसैको नहेर्ने त्यो चाहिं भएन यहाँ (काठमाडौंमा)सेवा सुबिधा केहि छैन आफ्नो ठाउँ (गाउँ)मा भएको भए भन्न र बोल्न पाइन्थ्यो । ठगी गर्ने व्यक्तिलाई प्रहरीको डर नै छैन । त्यसलाई अहिलेसम्म केही हुन सकेको छैन । प्रहरीसमक्ष आएको डेढ महिना भइसक्यो यहाँको प्रहरीले केही पनि भन्नु भएको छैन । फोन गरेर दाई एकचोटी आउनुस् भन्नु हुन्छ । तर प्रहरीले मेरो दुःख समस्या सुनेन । पहिले गाउँमा हुँदा प्रहरीको सहयोग पाएकी थिएँ अहिले सहयोग पाउन सकिन् ।

हाम्रो अनुभवमा पहिला प्रहरीले ड्रेस लगाएर आनन्दसंगले बसिरहेका हुन्छन । यिनीहरूलाई आनन्द छ जस्तो लाग्थ्यो । तर म्यादी प्रहरी भएर नेपाल प्रहरीमा आएपछि थाहा भयो कि प्रहरीहरूलाई धेरै दुःख हुँदोरहेछ । किनभने प्रहरीलाई चाहिने आधारभूत कुराहरु जस्तै: बस्नको लागि राम्रो बास, पानी र खानपिनमा राम्रो व्यवस्था छैन । यसमा सुधार गरिनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ । प्रहरीहरु रातदिन खटिनुपर्छ । यस्तो अवस्थामा पनि उच्च मनोबलका साथ काम गर्नुपर्ने अवस्था छ । काम गर्नको लागि पर्याप्त श्रोतसाधनहरु नभएको अवस्था रहेको छ । प्रहरीमा विभिन्न किसिमका समस्या रहेपनि यसमा सुधार गर्नलाई आवश्यक देखिएको छ ।

सृजना कटुवाल, रितिका लामा र प्रदिप केसी
म्यादी प्रहरीहरू
महानगरीय प्रहरी वृत्त, कालिमाटी

लोकराज अधिकारी
जेष्ठ नागरिक
कपन काठमाण्डौ

मान्छेले जतिनै गफ गरे पनि यो सत्य कुरा हो पहिले र अहिले अवस्था हेर्दा मैले के देख्छु भने नेपाल प्रहरीले स्रोत र साधन पायो भने विश्वमा हाम्रो नेपाल प्रहरी अरु भन्दा कम छैन । तर स्वतन्त्र छैन यो कुरा ग्यारेन्टी हो हाम्रो नेपाल प्रहरी पनि हरेक ठाउँमा राम्रो होइन, तर कतिपय ठाउँमा मान्छेले सबै कुरामा जस चाहि पाइदैन अहिलेसम्म मोटामोटी जनसम्पर्क भएर हामी प्रहरीसँग घुलमिल भएका छैनौं । तर अहिलेको समयमा दुनियाँभरको सञ्जाल भएको ठाउँमा सञ्चार मिडिया एउटा हत्केलामा हुँदा खेरी त यस्ता भुट खेती गर्ने हाम्रा देशका नेताहरु छन् । अथवा आम सञ्चार माध्यम हुदाँ त यस्तो स्थिति छ हिजो केहि सञ्चार माध्यम नहुँदा कति हाम्रा देशका जनताहरु भुकिन्थे होलान् । तर म कुनै राजनितिक व्यक्ति होइन, एउटा सच्चा नेपाल आमाको छोरा हो र नेपालमा जहिले पनि राम्रो भइदियोस् भन्ने चाहना हरेक नेपालीको हुनुपर्छ भन्ने मेरो मान्यता हो । जहिले पनि अर्काको नकरात्मक कुरालाई मात्र खोज्ने हो भने त केही पनि हुँदैन । त्यसभित्र सकारात्मक पनि छ तर हाम्रो समाजमा त्यो छैन । मलाई के लाग्छ भने नेपाल प्रहरी संसारमा अरु प्रहरीभन्दा कम छैन । तर नेपाल प्रहरीले स्वतन्त्ररूपमा काम गर्न पाउनु पर्छ । कुनै राजनीतिक हस्तक्षेप हुनु भएन । नेपाल प्रहरी सक्षम छ ।

हरिप्रसाद सापकोटा

बाग्लुङ गल्कोट

हाल: सतुङ्गल काठमाडौं

म विदेशबाट आएको २ महिना भयो । मेरो मोबाइल हराएको समस्या लिएर यहाँ प्रहरी परिसर टेकु, काठमाडौं आएको हुँ । यो विषयमा प्रहरीले यो ठाउँमा जानुस, यसरी गर्नुस् भन्ने सल्लाह दिनु भयो र सरसर्ती हेर्दा पहिलेको तुलनामा अहिले प्रहरीमा राम्रो प्रतिक्रिया पाएको छु । कुनै समस्या परेर प्रहरीकोमा आउँदा अहिलेसम्म सकारात्मक प्रतिक्रिया पाइरहेको छु । अहिले हरेक ठाउँ र मेरो गाउँमा प्रहरीसँग मिलि गस्ती गरिरहन्छौं । अहिले शान्ति सुरक्षा र आपराधिक घटनामा प्रहरीलाई सकारात्मक पाइरहेको छु । पहिले भन्दा विकसित हुँदै गइरहेको छ । पहिले प्रहरीसमक्ष पुग्नलाई गाह्रो थियो । सञ्चार माध्यमदेखी लिएर हरेक कुराको समस्या थियो । अहिले धेरै सहज भएको छ ।

चुडादेबी भट्टराई बिडारी
महानगरीय स्वयंसेवक प्रहरी

समाजमा हुने विभिन्न अपराधिक घटनामा प्रहरीको अनुसन्धान एकदमै राम्रो रहेको छ। प्रहरी भनेको देशका गहना हुन्। भयानक स्थितिमा देश जोगाउने पनि प्रहरी नै हुन्। किनभने आपत पर्यो भने कसलाई सहयोग माग्नु जाने भन्दा प्रहरीमै हो। जुनसुकै अवस्थामा प्रहरी नै चाहिन्छ, चुनावी माहोल भीड हुलदंगा जस्ता जुनसुकै अवस्थामा प्रहरीकै भूमिका रहेको हुन्छ।

म आफैँ स्वयंसेवक प्रहरी हो र म प्रहरीसँग मिलेर लैङ्गिक हिंसाविरुद्ध पनि काम गरिरहेको छु। मैले २ जना फटाहरुलाई समाउनु छ। विभिन्न ठाउँमा चेलिबेटीलाई जागिर लगाइदिन्छु भनेर फसाउने गर्दोरहेछ। यसलाई लैंगिक हिंसाविरुद्धमा समाएरै छाड्छु। मैले अपराध अनुसन्धान विभागबाट पुरस्कार पनि पाएको छु। यो पुरस्कार पाउँदा मलाई हिराकै हार पाएजस्तै भएको छ। ट्राफिक व्यवस्थापनको हकमा बाटोमा परिवारसंग हिड्दै गर्दा जस्तो अवस्थामा भए पनि ट्राफिक जाम भएको देखेँ भने जाम हटाएर मात्र त्यहाँबाट हिड्ने गर्छु। मेरो शरीरमा एक थोपा रगत रहुन्जेल समाजसेवामा लागि नै रहनेछु। धेरै ठाउँमा समाजसेवा गरेको छु। समाजसेवामा प्रहरीको भूमिका एकदमै राम्रो पाएको छु। भन्नेले प्रहरीलाई नराम्रो भन्छन्, लान्छना लगाउँछन्, तर मेरो लागि प्रहरीहरु भगवान हुन्। प्रहरीहरु छैनन् भने देशको कुनै अस्तित्व हुदैन। प्रहरीमा पहिले र अहिलेमा धेरै फरक छ। पहिले धेरै डर, त्रास थियो आफूलाई त्यस्तो लागेको पनि हुन सक्छ, तर अहिले प्रहरी हाम्रै साथी हुन्। आपत् बिपत् परेको बेला आफ्नो दुःख पोख्ने ठाउँ भनेको प्रहरी नै हो।

Editorial Team

SSP Tarini Prasad Lamsal

DSP Dr. Mekh Bahadur Khatri

DSP Nabin Kishor Pradhan

INSP Bidhya Pd. Ghimere

INSP Sundar Tiwary

INSP Narayan Dangi

ASI Mukesh Tamrakar

Cambium Outdoor Series

ePMP 1000

PTP 450i

ePMP 2000

Force 180

Force 200

Cambium indoor Series

E400

E600

E500

Cnpilot R200P

Cnpilot R190W

Master Distributor :

First Link Pvt. Ltd.

Email: info@firstlink.com.np

Website: firstlink.com.np

Baluwatar, KTM

Contact:01-4439687

AIGP Bam Bahadur Bhandari

प्रहरी प्रधान कार्यालयको निरीक्षण प्रमलको क्रममा डिजिटल फोरेंसिक न्याय निरीक्षण गर्नुहुँदा माननीय गृह मन्त्री जनार्दन शर्मा जसु ।

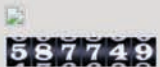
Contact Information

Telephone No: 01-4412748
Toll-free:- 16800141516
Mobile No:- 09779849091139
Fax No:- 01-4412802
E-mail:- cicu@nepalpolice.gov.np / cicucid@gmail.com

Tourist police Nepal
Bhrikuti mandap, Kathmandu
Telephone No:01-14247041,1144

Quick Links

- CIB
- Interpol
- Human Rights Section
- NCB
- Nepal Police Canine Operation Division
- Character Verification Unit

Highlights

- प्रेष विहारी
- Police Clearance Report Certificate list

Police Clearance Report

Crime Statistics

अपराध इ-बुलेटिन

CID Media Coverage

Crime Statistics

> Crime Statistics

Missing Child

बन्ने शमाथुस सुमिता कार्की
More Missing Child >>>>

प्रहरी प्रधान कार्यालय
अपराध अनुसन्धान विभाग
नक्साल, काठमाडौं

फोन: ९७७-१-४४१२७४८, फ्याक्स: ९७७-१-४४१२६०२

ई-मेल: cicu@nepalpolice.gov.np

वेब: <https://cid.nepalpolice.gov.np>

 <https://cid.nepalpolice.gov.np> cicu@nepalpolice.gov.np

 01-4412748 / 16600141516

print

online

